

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

UPPSATSER

Ingrid Widlund: A Vote for MGR. Transaction and Devotion in South Indian Politics

ÖVERSIKTER

Bogdan Szajkowski: The Bantustanisation of Russia

Gunnel Arvidsson: Wenn jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen

Marie Demker: Franska parlamentsvalet 1993

LITTERATURGRANSKNINGAR

Lennart Bergfeldt: Experiences of Civilian Resistance: The Case of Denmark 1940–1945. Anm av Ulf Bjereld

Göran Bergström: Jämlikhet och kunskap. Anm av Anders Sannerstedt

Marie Demker: I nationens intresse? Gaullismens partiideologi 1947–1990. Anm av Lauri Karvonen

Mai-Brith Schartau: The Public Sector Middle Manager. Anm av Helge O Larsen

Emil Uddhammar: Partierna och den stora staten. Anm av Dag Anckar

NOTIS

ABSTRACTS

INNEHÅLL

UPPSATSER

*Ingrid Widlund: A Vote for MGR. Transaction and Devotion
in South Indian Politics* 225

ÖVERSIKTER

Bogdan Szajkowski: The Bantustanisation of Russia 258

Gunnel Arvidsson: Wenn jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen.. 273

Marie Demker: Franska parlamentsvalet 1993 285

LITTERATURGRANSKNINGAR

*Lennart Bergfeldt: Experiences of Civilian Resistance: The Case
of Denmark 1940–1945. Anm av Ulf Bjereld* 289

Göran Bergström: Jämlikhet och kunskap. Anm av Anders Sannerstedt ... 295

*Marie Demker: 'Nationens intresse?' Gaullismens partiideologi
1947–1990. Anm av Lauri Karvonen* 298

*Mai-Brith Schartau: The Public Sector Middle Manager.
Anm av Helge O Larsen* 303

Emil Uddhammar: Partierna och den stora staten. Anm av Dag Anckar ... 312

NOTIS 318

ABSTRACTS 319

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo

Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud
Göteborg: Mikael Gilljam
Stockholm: Rune Premfors
Umeå: Benny Hjern
Uppsala: Jörgen Hermansson

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.
Prenumerationspris 1993 160 kr.

Pris för enstaka nummer 50 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund

Telefon: 046-109776 (Lundquist), 108939
(Sannerstedt), 108946 (exp), telefax 104617.

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande
av källan förbjudes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 1993

A Vote for MGR

Transaction and Devotion in South Indian Politics

Ingrid Widlund

Introduction

"Puratchi Thalaivi", or Revolutionary Leader, is the honourable title of Jayalalitha Jayaram, Chief Minister of the state of Tamil Nadu.¹ She heads the regional party ADMK, that won a convincing victory in the elections in June 1991, defeating its major rival, the likewise regionally based DMK. These two parties dominate political life in the state. Both have their roots in the Dravidian movement, which emerged in the Tamil-speaking areas of the South before India became independent. ADMK was formed in 1972 as an off-shoot of DMK, but faced no difficulties in challenging its forerunner. On the contrary, it won the first assembly elections it ever contested, and got reelected twice. This article will focus on ADMK's founder and leader M. G. Ramachandran (MGR), who personalised the party until (and perhaps even after) his death in late 1987. The purpose is to analyse the relationship between his party and its voters, from the formation to the succession of leadership in 1988. My point of departure is the tools and arguments on political clientilism found in a dissertation on Indian politics by Hans Blomkvist. A second purpose is thus to try if the patron-client concept is a useful instrument to understand ADMK's electoral successes.

The discussion relates to a much wider question of the character of popular support in modern democracies. In order to gain political influence in a democracy, a party needs political support expressed in votes. The strength of a party is ultimately determined by the number of people who are voting for it. The electoral system, patterns of coalition, etc. can have a decisive impact on the election results, but the basis of legitimate power is nevertheless the voters' choice. Whether or not the parties are motivated by ideological convictions or hunger for power, it lies in their interest to try to get as many people as possible to vote for them. By what means has a successful party in India attracted support? And, correspondingly, what considerations are the voters likely to take, in this case those who voted for ADMK in Tamil Nadu?

The introduction will be followed by a presentation of Blomkvist's analysis. In his doctoral dissertation *The Soft State* he argues that the interaction between political parties and their voters is based on political patronage, which is seen in the context of a politicized and corrupt state administration. The third section gives a short account of important features in Tamil Nadu's political history, and provides a background to ADMK's emergence. Extra attention has been

paid to cinema's role for popular mobilization. The following sections include brief descriptions of ADMK's emergence and some characteristics of its regimes. I will argue that MGR's popularity was what essentially attracted votes to ADMK, and take a closer look at his image and certain aspects of his political behaviour. The patron-client concept will be applied to the relation between MGR and his voters, and on the activities of MGR's organisational base, his fan-clubs. I will discuss the findings and relate them to Blomkvist's model of the political machine. The concept of charisma will be introduced to shed some light on components of MGR's popularity which the patron-client concept fails to explain. The discussion will then be contextualized in Tamil history and culture. Finally I will present my conclusions.

India and the Politics of Patronage

Blomkvist's discussion on patronage stems from an analysis of housing politics in Madras, the capital of Tamil Nadu, and he presents an interpretation of the interaction between political parties and voters in India, in which patron-client relations and clientilism are key-words. According to Blomkvist, Indian politics follows what he calls a patronage-logic, with consequences for the election results. Blomkvist (1988:184) is very clear on this point: "*The government in, e.g. Tamil Nadu, does not win elections and political support with policy appeals but with a selective and clever distribution of patronage*". What precisely is meant by this statement? In what follows I will sort out the components of the argument, in order to be able to discuss its relevance in the case of ADMK.

Since the well-documented north american "political machine"² is central for Blomkvist's understanding of clientilism in India, I will start the presentation of his arguments with this colourful description:

Votes flowed upwards and patronage flowed downwards. The backbone of its electorate was found in the poor districts of the city – often among poor and illiterate immigrants, /.../. The leading idea of the political machine was, we may say, the *unprincipled help* to poor immigrants in return for their votes. Sometimes a job in the city's administration or a tenement, sometimes a turkey for the Christmas table, on other occasions a necessary contact to get by in the big, foreign-city or the comforting and friendly atmosphere in the local clubhouse. If money or patronage was not enough, the city boss would use repeat voters or toughs to produce the desired electoral majority. Laws were bent or broken for political expediency, sometimes to help a voter, at other times to benefit a business interest in exchange for suitable compensation. Some political machines had well-entrenched contacts with organized crime and controlling the police department was often crucial in city politics. Ironically, in some circumstances the police had to be bribed to enforce the law (Blomkvist 1988:260f).

The quotation captures several interlinked characteristics which Blomkvist identifies in the Indian context; a corrupt public sector, a political party without ideology and respect for rules and regulations, and not the least, a relation between party and voters based on patron-client ties.

Blomkvist's (1988:226) minimal definition of the patron-client relation is: "a relationship between two individuals that is asymmetric, reciprocal and informal". It is firstly question of a highly *unequal* interaction. The client is by definition inferior to his patron, who bases his superior power and status on the command over some important resource(s). A politician/administrator, for example, may control decisions regarding distributive measures. Secondly, the relation between a patron and a client always involves an *exchange*. Both parties receive something, and they need each other. This element of mutuality is worth stressing. No matter how unjust the situation may seem, the client do get something out of it. Typically, the client is rewarded with "material goods and services intended to reduce or ameliorate his environmental threats", and renders his patron loyalty and support, for example through voting. As the patron is in the position to set the terms of trade, he can easily exploit the vulnerability of his client. But for the latter, a bad deal is better than no deal at all.

Thirdly, the informality of patron-client bonds means that the relation is personal. Blomkvist underlines that it has a "face-to-face quality". This implies that the exchange is somehow based on a direct contact between the patron and his clients. They are familiar to each other and "... there is commonly an element of trust and affection" between them. A single individual can therefore not, according to this definition, be a patron of more people than he can maintain a direct relationship with. Hence, pyramids, chains and networks naturally develop. Another aspect of the informality, is that the relation – like friendship – is not bound by formal rules. In situations where the patron-client bond gets primacy, laws and regulations can therefore easily be disregarded (Blomkvist 1988:225-232).

The political machine is a party whose support is based on such informal relations, and by implication relies on *patronage* for attaining, and staying in, power. Patronage is defined by Blomkvist (1988:202,206) as rule-breaking in exchange for some kind of political support. Patronage in this context is thus a matter of rewards, which have not been distributed in accordance to any general rule, but on the basis of political convenience. The political machine canvasses votes mainly by providing different forms of protection to vulnerable people, including "protection" from the party's own violence. Central for its vote-getting capacity is however to distribute benefits in the constituencies. Blomkvist emphasizes that the benefits do not have to be material, nor that all voters actually get anything in return. The important thing is to hand out enough rewards for people to feel trust in the party's capacity to be of assistance when needed.

The political machine thus "relies mainly on *particularistic* inducements to solicit support" (Blomkvist 1988:265). This implies that the party does not adhere to formal rules. Laws and regulations are in other words circumscribed in order to exercise maximum influence over voting behaviour. To the extent that benefits and help are derived from public programmes and schemes, they are arbitrarily distributed. Hence, laws and regulations are either broken/ignored, or not fully implemented. The rewards are therefore also *specific*, which

means that they "... can be offered to one person while being withheld from others" (Blomkvist 1988:263).

Policies and issues are regarded to be unimportant in the strive for electoral success. The actions of the political machine are not derived from any ideological principles, but from what is conceived to be the best strategy to get political support. This gives rise to a patronage- (or rule-breaking) logic. To exercise control over patronage becomes much more important than policy-making. Blomkvist (1988:238) distinguishes between the clientele- and the policy-oriented or ideological politician. The first one does not care about actual policies, but only seeks a power position, while the other one primarily wants to see certain policies being changed or sustained, whether he or somebody else gets elected. Both, or none, can have the welfare of their voters in mind. The point is that they seek support through different means, one through patronage, the other through policy-appeals. This dichotomy is also applied on voting behaviour:

In a polity dominated by a 'policy-logic' the prospective voter reviews the ideologies and policies of the contending parties; the retrospective voter reviews the actions and policies of the incumbent government and tries to evaluate it against how e.g. the national economy would have been handled by the opposition party. In a polity dominated by a 'patronage-logic' the prospective voter will consider the prospects of *patronage* from the incumbent party as compared with the opposition party; *./.../*. The retrospective voter will evaluate the patronage he has managed to secure from the incumbent government; e.g. a job, a tenement or a place in a school for his children (Blomkvist 1988:150f).

(Poor) Indian voters are assumed to follow the patronage-logic. Hence, the argument that political parties do not win political support with policy appeals. Voters judge a party after its capacity to provide assistance, or "to get things done" in the constituency. The alternative, in Blomkvist's view, would be to judge after *policies* (provided of course the parties have any). The policy concept is defined as an *explicitly stated directive*, to be distinguished from a single programme or government action on the one hand, and from ideology on the other hand (Blomkvist 1988:65f). However, the way the concept is juxtaposed with "patronage", suggests that Blomkvist thinks about it as everything which is not a particularistic distribution of rewards. I have therefore interpreted the use of policy appeal in his argument to broadly signify references to political ideology, "policies" and concrete issues.

The context, and cause, for this kind of political behaviour is a state which is not governed by rules, or rather, does not obey to its own rules.³ Blomkvist shows convincingly the vulnerability of poor people in a situation when the administration acts in an arbitrary manner. No public good reaches them without the right contact, and they are more or less deprived from all rights unless somebody is there to protect them. Since they cannot rely on the state for their security, they need to find another solution. Hence, "(I)n the absence of state power governed by rules, people will build reciprocal, informal alliances with someone who is powerful enough to protect them from physical and material hardships" (Blomkvist 1988:233). To have a "friend" with the right connec-

tions might be crucial to find employment, escape police harassment, or get your children admitted to school.

(Poor) people will therefore find it pointless to organize horizontally, along class-lines, or try to influence politics through interest organizations. The "underprivileged" do not act unitedly for common goals, but enter instead patron-client relations to serve their individualist interests. Clientilism replaces class struggle. The party in power uses the state as its private resource base to swop help against votes. This is however not the only mutual service at function. What Blomkvist defines as the clientilistic party sustains its position through a whole set of interpersonal exchange relations, with public officials and businessmen, as well as internally with its own activists (Blomkvist 1988:235-240).

Blomkvist implies that the voters have tangible benefits in mind when they enter the patron-client relation. They are driven by the need for security and expect a reward which makes a difference for their well-being, whether or not others are affected. The lack of interest in policy matters should not, according to Blomkvist (1988:274), be understood as a "culturally-induced irrationality". People who cast their vote in return for the (prospect of) direct assistance, have rather *responded rationally* to the political situation they live under. Within the context of a particularistic state, the position as clients is the only instrument poor people have to influence the implementation process, and thereby get some degree of security, services, or material help. To form interest organizations and forward general demands regarding policy choices tend to be a waste of time. The political parties serve as links to the bureaucracy, and are in consequence "regarded as a *means to get access to public resources*, rather than as an instrument for articulation and aggregation" (Blomkvist 1988:251f. Emphasis added).

Three important aspects of the relations between the (poor) voter and the political party are thus emphasized:

– *Lack of ideology and issues.* The activities of the "machine" are not guided by any general principles, except for the principle of vote-getting. It is thus a question of pure pragmatism. Values and political ideas are not a path to success, but quite peripheral features of the political process.

– *Reliance on personal ties.* The contact between the "machine" and the voter is sustained on a personal basis. Some kind of network in the constituencies is thus necessary. It does not have to be a party worker or local candidate serving as a link upwards in the hierarchy, but just as well any influential personality.

– *Arbitrary decision-making.* A "machine" in command over the state uses the implementation process to give political rewards (and presumably punishments) to the voters. Important decisions are taken contrary to established procedures, and laws are broken or left unenforced. More important in the persuasion of voters is however that rules are not *consistently applied*. Benefits are distributed only to those the leading party wishes to reward. A machine which is *not* in power then? Blomkvist is not explicit on this point, but presumably, its representatives make promises and create expectations in the constituencies, which would *require* rule-breaking to be fulfilled. They are also

likely to employ whatever resources they have to give evidence of their protective capacities. This aspect is to my understanding what actually singles out a machine in India from an "ordinary" party. Any decision of action is possible when nothing needs to be justified by referring to this or that policy or ideology. Both the content of the message and the type of organization gets their significance in connection to this particularistic component.

The Dravidian Movement and DMK

The Dravida Munnetra Kazhagam (DMK) was formed in the late 40's and gained momentum in the 50's and 60's. Its first victory in the state elections in 1967 was the product of a social, cultural and political movement with origins more than fifty years earlier.

The non-Brahman concept was central for the social and political conflict which led to the formation in 1916 of the South Indian Liberation Front, commonly known as the Justice Party. Tamil Nadu was at that time part of the much larger Madras Presidency under British direct rule. Brahmins, the priestly caste, constituted not more than 3% of the population, but were represented far beyond proportion in state administration and higher education. Opposing this order was a narrow urbanized and educated elite of upper-caste non-Brahmans. Their grievances were, according to Barnett (1976: Ch.2), a result of perceived loss of status compared to their traditional position in the rural areas. The all-Indian Vedic theory of four castes or "varnas" (colour) did not properly apply in Tamil Nadu. The middle castes Kshatriyas and Vaishyas were absent, and those caste-communities (jatis) that were locally ranked just beneath the Brahmins were categorized as Sudras, the lowest caste, and "lumped together" with jatis they felt superior to. (Below Sudras were the outcastes, or Untouchables). Their indignation was combined with ideas of a racial and cultural distinction between themselves and the priestly caste (Barnett 1976: Ch2; cf. Irschick 1969).

The Justice Party contested elections and formed government several times. Given the extremely restricted franchise, they did not need to create a mass following and remained basically élitist and pro-British. The activities of the Justice Party coincided however with, and was fuelled by, a revived interest in Tamil history and culture. A renewed interest in the Tamil classics went along with creative writing and efforts to modernize Tamil. The search into a cultural past gave rise to the idea of an ancient Dravidian civilization, subdued by invading Aryans. Brahmins became defined as their descendants and were considered to belong to a different race. As Aryan representatives, they were also accused to have polluted Dravidian religion and introduced the caste system in south India (Irschick 1969:275-298; Ryerson 1988:60-70).⁴

Such ideas would continue to have importance long after the Justice Party was bypassed by more radical initiatives. The Self-Respect League was established in the mid-20's to work for the social and cultural advancement of Dravidians. It co-existed and cooperated with the moribund Justice Party until 1944, when both organizations merged into the Dravida Kazhagam, DK (The

Dravidian Federation). The radicalization of the Dravidian movement took place during this phase, under the auspices of the colourful agitator E.V. Ramaswamy Naicker, known as Periyar, or Great Man. His resentment against caste oppression made him turn against Brahmans and reject religion. This was blended with socialist ideas and antagonism against Aryans/North Indians. He further advocated the creation of a separate Dravidian state, free from Brahman domination. The main activities of the Self-Respect League, subsequently the DK, were however to plead for social reform. One example of their impact was the widespread practice of so called self-respect marriages, where the rites were performed without a Brahmin. Periyar also propagated for inter-caste marriages and widow remarriage. Linguistic politics was linked to the Dravidian cause when the Congress state government in 1938 introduced the Indo-Aryan language Hindustani as a compulsory subject in provincial schools. The decision was seen as an expression of Brahman cultural dominance and led to a wave of agitations (Barnett 1976: Ch.3-4; Hardgrave 1965:25-31; Irschick 1969:330-350; Ryerson 1988:85-107).

DK made the goal of an independent Dravidian state part of their platform, and expressed their opposition to British rule. The organization still exists, but due to its militant atheism, they never managed to attract the Tamil masses. It was instead the DMK, under the talented leadership of C. N. Annadurai ("Anna"), that mobilized followers on a mass basis. The significance of the Self-Respect League and the DK, should however not be underestimated. They brought social and cultural consciousness to large sections of Tamils, and gave them a sense of common political identity. It is by instance argued by Hardgrave (1965:30) that they "brought the message of a Tamil *nationality* to the masses." To gain active, broad-based support would nevertheless require another type of political work.

There were growing tensions within the DK, and two-thirds of its members followed Annadurai as he in 1949 formed the DMK⁵. Annadurai had already built up a personal following. He was a skillful orator, dramatist, actor and writer, and had attracted many young members to the movement. To his death in 1969 he remained the front-figure of DMK. The new organization supported the same goals and principles as DK – an emphasis on radical social reform achieved through Dravidian independence.

If the 30's and 40's involved a radicalization of the regional movement, the two following decades witnessed an opposite trend. DMK softened its approach in most fields, except for language, which became the most important rallying point for regional sentiments. Atheism was abandoned in favour of the slogan "One God – one caste". The harsh rethoric (and actions) against Brahmans were transformed into a critique of "Brahminism" as an attitude. When secessionist parties were declared illegal in India, DMK swiftly gave up its demand for a separate "Dravida Nadu" to plead for more autonomy to the states. These developments were accompanied by an unprecedented growth in popular support (Barnett 1976: Ch. 4-6,9-10; Cf. Hardgrave 1965:33-80; Ryerson 1988:111-135).

In 1956, DMK decided to start contesting elections. Six years later they had become the second largest party in the state, and could assume authority in 1967. Its share of votes was increased up to 1971, from 41 to 49%. DMK's steady growth in the 60's went together with higher voter turn-outs. Apart from attracting voters from its main rival, the Congress Party, DMK managed to mobilize previously politically passive groups. This was achieved by an ideological appeal, and by efficiently making use of available means of propaganda, the cinema in particular.

The party drew most of its support from the urban middle classes and the backward castes. Youth were in particular attracted to the party. Unlike the Congress Party who tended to rely on patronage networks to canvass support, DMK approached the electorate directly. They built up a solid organizational base and had skillful orators who addressed people in their own way of speaking. The concept of honour ("manaam") was central for DMK's political discourse. By selectively referring to history and traditional legends, they associated their own cause with pride over being a Tamil (V. Geetha and S.V. Rajadurai).⁶ DMK's ideology was indeed linked to the cultural revival, and many Tamil scholars and artists were among the members. The impact of DMK's cultural and political message was reflected in the dramatic events of 1965. Violent rioting broke out all over Tamil Nadu when Hindi replaced English as India's official language. Ironically, the DMK remained quite passive during the agitations, in which students performed a leading role. Tamil vs. Hindi was nevertheless DMK's most important issue at the 1967 elections.

DMK added issues like inflation, corruption, and the central government's allegedly unfair treatment of the South, to their cultural and nationalistic rhetoric, as pragmatic concerns became more important than the social ideals of the Self-Respect movement. One of their major promises was to lower prices on rice, which is the most important food item in the south. DMK's political rhetoric however kept a strand of socialism. But although Annadurai said they were "more Communist than the Communist party" (Barnett 1976:262), it reflected neither in theory or practice. DMK did not adhere to marxism, or pay much attention to class issues. Progressive taxation or redistribution of the means of production was absent from DMK's agenda in power.

Annadurai died in 1969. The appeal of Anna, or "elder brother", was one of DMK's main assets. Party people venerated him as "God on earth", to follow him became a "duty". When DMK's radicalism got diluted, devotion for Anna was a replacement for the solution of difficult ideological matters (Barnett 1976:234). The news about his illness provoked a major emotional response in Tamil Nadu, and three million people are estimated to have witnessed his funeral in Madras (Ryerson 1988:108). M. Karunanidhi, leader of the strongest faction, took over after Annadurai, and led the party to its second victory in the state elections.

Cinema and Tamil Politics

We worship cinema stars and follow them, with astonishing servility – in all probability the cinema stars will not take serious note of us once they finish exploiting the DMK's following for expanding their fan circle.
(Quoted from Hardgrave 1965:66f)

DMK undoubtedly reaped great benefits from their close links with the Tamil film. The relationship has been described as symbiotic (Hardgrave 1973; Pandian 1992). Actors and authors from drama companies who had operated within the Self-Respect movement joined DMK at its inception. Both Annadurai and his successor M.Karunanidhi were busy script writers, and the party attracted a number of film personalities. DMK's hold over the cinema industry was strengthened by time. Several of its leaders had their own film companies. Before the elections in 1971, the big film studios in Madras – "Tamil Nadu's Hollywood" – were silent for three weeks. DMK had mobilized all its resources. The front position of film stars to reinforce the popular appeal would however very soon strike back on the party.

Tamil film became politicized as early as during the all-India national struggle, but remained for long inaccessible to wider audiences. DMK's mobilization phase coincided however with rapid rural electrification. Even the most remote villages could soon be reached by this medium thanks to "touring" cinemas. By 1971, Tamil Nadu had 1,500 cinema theatres, one fourth of the total number in India. Illiteracy was no obstacle to enjoy a film and even those who were very poor could sometimes afford a ticket. Still, it was only DMK who initially saw and took advantage of cinema's potential for propaganda use. The first films of Annadurai and his colleagues were "social reformers", educative in purpose and full of critique against Brahmins, religious hypocrisy, untouchability etc. Karunanidhi's great success *Parashakti* from 1952, is often mentioned in this genre. It included e.g. a temple scene with a brahman priest molesting the chaste heroine. The fact that it built on a real case made it no less shocking. Such open social criticism was however gradually abandoned while reliance on star appeal increased.

Social reform themes were replaced by specific party propaganda. In the popular "Nadodi Mannan" (Vagabond King) 1958, the hero and king "issues a decree that could easily pass for the DMK election manifesto" (Hardgrave 1973:299). When this film had run for 100 days, DMK celebrated by organising a huge procession in Tamil Nadu's second largest town. In other cases the message was less articulate, but obvious to everybody. DMK's colours black and red, and its emblem the rising sun, appeared frequently in different forms. Annadurai's portrait could be seen now and then, and his name was more or less openly invoked. Dialogue, songs and sceneries were thus laden with party symbols. "Failures" of the Congress regime were exposed, and historical themes employed to dwell on the glory of the Tamil past.

Several stars were in DMK's fold. They brought glamour to the party and were used to attract the crowds to meetings and conferences. The greatest of them all was M.G.Ramachandran, who faithfully served DMK through film

roles and active party work.⁷ Another popular star, Sivaji Ganesan, left DMK for the Congress, and became a great asset to them instead. Hardgrave found in a survey a clear relation between star preference and party allegiance. "(W)hether an individual preferred Shivaji or M.G.R. was the best predictor of how he voted in the two elections [1962 and 1967] – Shivaji fans for Congress; M.G.R. fans for the DMK" (Hardgrave 1973:302; cf. Hardgrave and Neidhart 1975). MGR was however the most politically active of the two stars. Those who favoured him tended also to be much more interested in politics, an interesting result since they were less educated than Ganesan-fans (Hardgrave and Niedhart 1975:33). MGR associated himself totally to DMK. His films were filled with party references like those mentioned above, he held a (state)parliament seat, and became the party treasurer. Hardgrave (1973:301) describes him as "indistinguishable" from the party.

The political content of Tamil film was downgraded in the 70's, and the relation between film and politics is much less intimate now than it was before. In the 50's and 60's however, cinema proved to be instrumental in producing one of India's most extraordinary political personalities, MGR.

What started as an elitist socio-political protest expanded to a broad political movement. On the way, some ideals disappeared and the modes of expression changed. The non-Brahman concept lost its primacy as the social base widened. An emphasis on language as a unifying category allowed for the inclusion of Brahmans. The continuity consisted of a focus on culture and history, which was virtually all that remained from Periyar's radical approach when DMK faced the constraints of contesting elections. DMK's political impact in Tamil Nadu has been tremendous. It created what has been described as a "hegemonic hold over Tamil political life and culture", a mode of political communication that other parties had to follow (Geetha and Rajadurai, 1-5). The abandonment of radical reform-goals paved the way for populism and a reliance on a cinematic glamour in politics. The party that came to dominate the late 70's and the 80's represents in more than one respect a continuation of the pattern set by DMK.

Anna Dravida Munnetra Kazhagam

Anna Dravida Munnetra Kazhagam (ADMK) was formed on October 18, 1972. The aim of the new party was, in the words of its leader MGR, to implement "Annadurai's policies and programmes including prohibition" (Barnett 1976:296-297). To include "Anna" in the party name was just another way to claim inheritance of DMK's former leader. But, as one observer notes, "(I)t could as well have been called MGRK." (MT 1988:21).

MGR was ousted from DMK one week before he set up his new party, after having publicly accused its ministers and assembly members of corruption. The party's leadership took only two days to strike back, and they hold on to the decision in spite of violent and emotional reactions from MGR's supporters all over Tamil Nadu. The formation of ADMK had little to do with differences

over ideology or policy. The split was rather the result of a competition for influence over DMK after Annadurai's death. MGR was an important asset for propaganda-purposes, but the other top cadres felt uneasy about his massive popularity. His fan-clubs (the MGR "manrams") did in addition constitute a parallel organizational structure within the party. MGR was therefore, according to Barnett (1976:294f), increasingly being perceived as a threat for the leadership. Karunanidhi sought to challenge him by promoting his own sons' film career, and lessen DMK's reliance on the financial contributions of MGR. The filmstar thus had reasons to be worried about his own position in the party (Forrester 1976:289). Moreover, he might have felt the time had come to get due recognition for his vote-getting capacity. MGR had benefited from his association with DMK, but the party gained much more from him. Neither Annadurai nor Karunanidhi did however consider to accredit him with a ministerpost (MT 1988:21).

All except a few parliamentary and assembly members remained loyal with DMK, but a large part of the mass base followed MGR. His fanclubs, which had been instrumental in recruiting members to DMK and mobilizing for the elections, became automatically the new party's organizational base. Duncan Forrester (1976:288) describes thus ADMK as being "little more than the MGR fan-clubs transformed into a political party". Karunanidhi had succeeded to keep his cabinet intact, and could hope that ADMK would not be more successful than earlier attempts to create viable parties out of DMK-factions.

However, ADMK came out victorious in the first assembly election the party contested, securing nearly one third of the votes and a majority of the seats. They had campaigned on an anti-corruption platform, in alliance with the Congress Party. These links had been forged during the nation-wide Emergency 1975-77, which MGR supported and Karunanidhi strongly opposed. MGR even flew to Delhi to express his approval before Indira Gandhi, a favor she returned by dismissing the DMK government in January 1976 and proclaiming presidential rule in Tamil Nadu (Kohli 1990:162). Four years later, however, MGR faced the same verdict after having been friendly with the Janata Government in Delhi. He managed however to bring his party to power again the same year. The success was repeated in 1984. ADMK swept the polls, despite, or perhaps thanks to, MGR being seriously ill at a hospital in New York during the campaign and election.

All observers are of one opinion: *ADMK was essentially a one-man show, relying totally on MGR's personal popularity*. Atul Kohli, for example, describes a scene from Tamil Nadu's second-largest town:

The ADMK in Madurai was virtually indistinguishable from the name and image of MGR. City streets were dominated by larger-than-life posters of MGR, clad in his Tamil *lungi* and wearing the dark sunglasses that became his political trademark. Gaudy posters, garlanded pictures, loud music from MGR's old films, and tapes of MGR's voice on loudspeakers were encountered throughout the city (Kohli 1990:172f).

MGR was the unquestioned leader of a party which even was without a formal constitution (India Today, Sep.30, 1984). In the power struggles after his

death, some of the contenders claimed that the party lacked written rules and regulations, but had only been guided by MGR's actions and decisions (Frontline, Jan.9-22, 1988). ADMK was MGR's personal creation and his popularity its main asset. Following quotation from India Today (Nov.15, 1984) is typical for the comments I have found: "... MGR had carried personality-oriented politics to its ultimate degree, keeping his party under control by making it almost completely dependent on him for votes". If not earlier, this situation became clear when the party leader fell seriously ill in 1984. He suffered from a stroke and it was uncertain whether he would survive or not. Factional tussles in his party came to the surface during his absence, and though not even physically present in India, MGR completely dominated the ensuing election campaign. Would "the revolutionary hero" be able to take up office again? DMK put this into doubt, while ADMK's main effort was to claim the opposite. The situation a leaderless ADMK faced, can be illustrated by this comment from an uncertain voter: "*MGR himself is very clean but I have my own doubts about the people around him. If one cannot be sure that he is coming back, why should I vote for the AIADMK?*" (India Today, Dec.31, 1984).⁸

Fierce competition for control over ADMK broke out when MGR died, and the party could not be held together. Two factions contested the next elections on separate platforms. MGR's widow Janaki stood against his former co-star and "leading lady" Jayalalitha.⁹ Both tried to project themselves as the true heir of MGR. One of Jayalalitha's campaign leaders for example stated that "Our plank – and Jayalalitha's popularity stems from it – is making her MGR's political heir ..." (Frontline, April 16-29, 1988). DMK had however no problems to defeat a split ADMK and could thus return to power in 1989.

Makkal Thilakam MGR – Pride of the People

A public opinion survey from 1986 revealed that MGR's strongest support came from landless agricultural labourers. Sixty per cent of the illiterate respondents were strongly in favour MGR, while the corresponding number of college-educated people was only twenty per cent. It was stated that "(I)n other words, MGR gets his greatest support from the poorest among the poor" (Pandian 1992:18-20). Given the fact that most people in Tamil Nadu are poor, illiterate and live in rural areas, it is perhaps not a sensational discovery that the state's most popular leader relied on precisely those groups. However, that MGR's support came *primarily* from the poorest, and not for example from the broad middle class section, is not self-evident, but nevertheless treated as a commonsensical fact in all comments I have found on the matter.

MGR's popularity cut across castes and communal groups. It obviously did not matter that he was not Tamil by birth (even though DMK attacked him on that point), and his caste was unknown to most people. As pointed out by Dickey (1993:354), this is "highly unusual" in the community conscious India. His support base could thus best be understood as class- rather than caste- or community-specific.¹⁰ Many of these poor people did not only give MGR their

vote at election time, they gave him their full devotion. There are numerous, more or less spectacular, examples. Thirty-one people were reported to have committed suicide after his death in December 1987 and "countless" young men performed the ritual of shaving their heads, which is normally done when a family member has died. People travelled from far-off villages to form the funeral procession in Madras of two million people (Pandian 1992:17). It is estimated that 500,000 people filed past the body, and the city witnessed "a frenzy of grief" (Frontline, Jan. 9-22, 1988). His illness in 1984 provoked even more intense reactions. There were cases of self-immolation and people slashed themselves with razor blades, or cut off toes and fingers to make offerings to the deities for MGR's recovery. (Pandian 1992:18; India Today, Nov.15, 1984). This occasion provides evidence that the adulation of MGR had become close to, or actually religious: "It was a scale of mass idolatry never before witnessed in the country. On the roads of Madras and other towns in the district, small processions of men, women and children trekked for up to 30 km to a favoured temple or church. Posters went up on walls and in buses, praying for MGR's recovery" (India Today, Nov.15, 1984). For a lot of people MGR was divine, while still alive, and the religious manifestations of his followers only proliferated after his death. Shrines have been built for him, and devotees undertake pilgrimages to a temple at his former residence. One of them said: "*In some religions, gods have been born as human beings. Don't people worship them? Our god is MGR...*" (Pandian 1992:129f).

His death probably came as a surprise to some supporters. MGR was presented as the thrice-born. His second birth was when he survived a bullet in 1967, and the third birth when he recovered from his serious illness. Since he had defeated death twice, it was but a far step to regard him as immortal. When he returned to Madras to be sworn in for the third term as Chief Minister, he was greeted by a rejoicing crowd of between 500,000 and 1 million people. One enthusiast stated: "*This is his third birth. Twice before he has hovered between life and death. But we believe MGR can never be vanquished*" (India Today, Feb.28, 1985). Some ardent fans may today even deny that he has died, while for others, their hero is among them through his films.

A defeat to DMK in a by-election in early 1984, indicated that MGR's support had decreased before his illness. Even if his popularity really had been on the decline, it is clear that he nevertheless had a strong personal following.

Tamil Nadu under ADMK-rule

O great one who conceived countless schemes and translated them into great achievements!

O golden-hearted one!

O great revolutionary leader!

We pray that your glittering reign continues for many more years.

(The Chairman of the Tamil Nadu Industrial Development Corporation, in IWI, July 13, 1986)

In sharp contrasts to all popular and official tributes, the reports on ADMK's achievements in power give evidence of serious problems. A lot of criticism is

voiced in the comments, making corruption, populism, mismanagement and repression recurrent themes. To begin with, the economy of Tamil Nadu did not fare well under MGR's rule. Annual growth and per capita income (in 1985) was lower than the national average and industrial development stood still. Tamil Nadu had in twenty years fallen from third position among industrialized states to a ranking between eight and thirteen. A negative trend which started during DMK's reign, was reinforced under MGR. Bad infrastructure, especially of power-supply, led to an "exodus of industries" and people in the sector complained over large-scale corruption of the administration. In addition, rural and urban unemployment increased to above all-India level (TWI, July 6, 1986; cf. *India Today*, Nov. 15, 1984). The Madras Institute for Development Studies reported in 1988 that there had been a "clear shift" from investments on irrigation and power, to current expenditure in the social and agricultural sectors. The interplay between the political parties in the state was defined as a case of "competitive populism", where each tried to outbid the other in granting subsidies and welfare programmes (MIDS 1988:331-334).

MGR had little interest in measures that did not give immediate political pay-off. The hall-mark of his regimes was the emphasis on welfare schemes. The government drafted a variety of such programmes (even though all never took off), for example free electricity for farmers, monetary aid for unemployed youth, allowances for pregnant women, aid for the funeral rights for Harijans and the job-for-every family scheme (TWI, July 6, 1986). Of outstanding significance was however the "Chief Ministers Nutritious Meal Programme", under which 8.5 million children between 2 and 15 were given free meals every day in school. School enrolment increased rapidly, children's health standards improved and the implementation of the scheme gave employment to over 200,000 people, mostly women (Frontline, Jan. 22, 1988).

It seems however that the poor themselves partially financed the programmes that were aimed at their uplift (cf. Pandian 1992:24; Washbrook 1989:255). General taxation was regressive. Direct taxes which fall on the wealthy, land revenue, agricultural income and urban land tax, accounted 1980-85 to less than 2% of the total tax revenue. Large farmers benefitted from a heavily subsidised provision of electricity and public irrigation to the agricultural sector. Sales taxes on consumer products and excise revenue, did on the other hand constitute a large share of public income. While sales taxes primarily affect the middle classes, poor people contributed substantially to the state exchequer through their consumption of country spirits. In contrary to election promises, the government relaxed prohibition in 1981, which almost doubled the excise revenue in three years to 20 million rupees (MIDS 1988:306-318). National government funds is also an important financial source. The midday-meal scheme for example, became funded through the central five-year plan.

Before MGR's illness barred any criticism on his integrity and capacity, corruption was emerging as a major political issue again. Several allegations had to do with the liquor trade and the granting of licences. Despite regulations to limit the consumption, Tamil Nadu became in the 80's "one of the wettest

states in the country" (India Today, Nov.15, 1984). There were immense profits to be made, and the "liquor barons" cut gold, with good help from the government. Tamil Nadu's taxing policy in the field was unique in India. Taxes on parts of the liquor trade was namely paid by the state *not* by the manufacturers (Pandian 1992:23). It was revealed that MGR was personally not very concerned with keeping detailed accounts when he publicly declared that he had borrowed large sums of money from the party to pay his taxes, and the party treasurer claimed he never knew about it (India Today, April 15, 1985).

Administrative routines are not only reported to have been corrupt, but above all extremely slow and inefficient. MGR centralized decision-making to himself, and his illness made only things worse. To exemplify, when 50 000 files were already pending in his secretariat, he ordered his government colleagues to obtain clearance from him before taking *any* decisions (TWI, July 6, 1986). The government omitted moreover to hold any elections to the local level bodies: panchayats, panchayat unions and cooperatives, which instead were managed by appointed officials. Its record on civil rights was not very flattering either. The so called Goondas Act which was enacted in 1982, allowed the state authorities at district level to detain anybody who was considered a *potential* violator of the law, for a whole year without trial. About 50 people per month was on average detained under this Act. Other laws that were enacted in the 80's gave the government power to punish political criticism in the media (Pandian 1992:26f). The activities of the intelligence service created "an air of suspicion and fear" (India Today, Nov. 15, 1984), and instances of police repression were reported, including the arrestation of children.

ADMK's political success thus seems to have been closely related to the personal popularity of its leader MGR. From what I have found, however, his political achievements do not impress. The administration was in a mess, the economy went down, he did nothing to change the structural imbalances between rich and poor, and he paid little respect to civil liberties. Still, he led the largest party in the state and managed to get reelected twice, primarily by the section of society that seemed to gain the least.

Puratchi Nadigar MGR – Revolutionary Actor

How did MGR acquire his extraordinary position as a people's hero? His popularity did not, as we have seen, stem from his time as a party leader. His suspension from DMK provoked strong reactions from his supporters. People took to the streets in protest, and there were riots all over the state for three weeks. He had a large personal following in 1967 as well. When he was shot by a co-actor and brought to hospital, there was a full display of emotional reactions similar to those I have already described. At that time already, people spoke of him as a God. His popularity is in fact mentioned among the factors that brought DMK to power in 1967 (Hardgrave 1971:311; Barnett 1976:137). To be able to understand MGR's mass appeal, we must therefore turn to his film acting career.

His followers did not make any difference between the hero in the films and the real person (Dickey 1991; Hardgrave 1971; Pandian 1992). The DMK leaders tried in vain to remind people that the films of their former vote-getter was not the same as his politics. MGR did carefully construct an image for himself that would appeal to the poor and oppressed. In his own words:

... it is not enough if you are a good man, you must create an image that you are a good man. /.../ The image is what immediately strikes you when you see a person or hear his name. You must put forward an image if you want to get anywhere. (In Pandian 1992:95)

His star status allowed him to influence film-making. Song lyrics were changed, dialogues rewritten, camera angles adjusted, dances re-choreographed. MGR made use of all his skills to create the formula that suited him. He could exercise a financial control over the Tamil film industry, and producers had to bow at his will (Pandian 1992:95f).

Maradur Gopalamenon Ramachandran was a Malayalee¹¹, born at Sri Lanka in 1917 (some say earlier). The family moved to Tamil Nadu after the death of the father. Due to extreme poverty, MGR had to join a drama troupe at the age of seven. His background of deprivation became later one of his main political assets. He repeatedly referred to his days of hardship, and they were well publicized by the party. Nonetheless, he knew what poverty meant and could use this knowledge for his films. His first film role was in 1936, and the first success came eleven years later. In total, he participated in 136 films during his long career. The last one was released in 1978, when he had already become chief minister. Every new release of a MGR-starrer was a festivity. Prices went up, but his most ardent fans could easily skip a meal to pay for a desired ticket (Hardgrave 1971:313). Film-going could take the form of a religious ritual. Pandian (1992:77) describes: "One can witness ebullient crowds gathered to watch MGR films, burning camphor before larger-than-life cut-outs of the hero and distributing butter-milk and water to the populace – as one would do before a Hindu deity during temple festivals". What then characterized this modern deity?

The filmstar MGR had virility, charm and good looks. But this was not enough to make him politically significant. MGR was, however, always the hero. This meant firstly that he was the embodiment of all social virtues. "(H)e may be the captain of the guard in revolt against tyrannies of a wicked *dewan*;¹² a humble clerk at odds with a corrupt bureaucracy; a cowherder in struggle against a cruel landlord. Whatever the role, it is always the same: the audience expects and demands it. The hero neither smokes nor drinks, and is devoted to his suffering mother. In love scenes with the villain's daughter, he is almost invariably the pursued rather than the pursuer" (Hardgrave 1971:309). Secondly, the typical MGR-character was the underdog who rose above his position to establish justice. He often played the role of a simple working man, whether peasant, shoe-shine boy or rickshaw-puller, with whom the poor could identify (Pandian 1992:40). But his role-figures defied authority, refusing to bow their heads before the powerful, the elite. Moreover, the film hero ac-

quired important signs of dominance, access to education and women, and the right to dispense justice. Education is often beyond reach for the poor, but MGR manage (against all odds) to acquire learning and use it in his defense of the powerless. Our hero is not surprisingly irresistible to women, especially for rich, upper caste girls who do not hesitate to marry him, in spite of marked social and economical differences. MGR did of course always defeat the evil forces, represented by the villain. His action scenes are famous and extremely popular. MGR is invincible and fights bravely against criminals or oppressors.

His films usually depicted a conflict between oppressed and oppressors. Unnecessary to say, MGR always stood by the poor. The "happy-endings" took however place in a context where nothing really had changed. MGR married the heroine and defeated the villain, but the basic injustices remained (Pandian 1992:70; Hardgrave 1971:309). Poor and uneducated people nevertheless saw a hero, who not only understood their problems, but also had the power to make life better for them. According to Dickey (1991:19), this is what made MGR different from other stars. The films contained the message that MGR's fate could be theirs, and that he had the capacity to help those in need. Such messages were efficiently spread through the film songs. There are songs in all Tamil films (like Indian film in general). You can here the most popular ones being played everywhere, at bus stations, party meetings, weddings, in temples etc. The political significance of these songs is that they were taken as MGR's personal ideological statements. In a film released in 1976 for example, he sings:

Toiling hands should rule tomorrows world
 Revolutionary flowers should bloom all over the land
 We do our duty without fear, and claim our due without hesitation,
 Come join (me) comrades.
 It is past when ploughs burdened our shoulders
 And scarcity stayed in our homes.
 The time is near when everything belongs to everyone. The time of dawn is near;
 Dharma is about to pronounce its verdict;
 Never do the honest die.
 (In Pandian 1992:55)

His title "Revolutionary Leader" can be explained by the fact that he, as the moral man, repeatedly defeated and changed position with the (wicked) local rulers. According to Price (1991:12f), MGR's type of heroism was indeed perceived as revolutionary in Tamil Nadu. In another type of roles, MGR plays the benevolent rich man of high social standing, who denounces his wealth and status to those who are less fortunate. For example, he marries the low class/caste girl, gives away land to his workers, or carry out manual work together with the poor. This can be seen as the opposite coin of the morality of the other films – "a world of transformed exploiters with untransformed property and power relations" (Pandian 1992:70) – the heroism of a superior who does something good for the poor, but basically remains above them. The "blooming of revolutionary flowers" obviously meant something else than structural change. The role as generous giver is however a theme that MGR

emphasized in his real life performances. This aspect of his image will therefore be dealt with more closely.

Ponmana Chemmal MGR – Golden-hearted Giver

MGR is not the only Indian film-actor who has turned to politics, but the most successful one.¹³ Stardom is not automatically transferable to (sustained) political popularity. What made MGR so outstanding in this respect? We have found some clues by assessing his particular screen image. It is noteworthy that his films have continued to attract the crowds, and do so even 15 years after the last one was released. To be a credible political leader, this is however hardly enough. In this section I will show how MGR's screen-image was reinforced, and blurred, with his real-life performances.

MGR made his best to emphasize his and ADMK's closeness with the poor. As mentioned, his poverty-stricken background proved to be useful in the propaganda. An election-poster in 1980 thus read:

I am not a scholar who has mastered Economics. But I have suffered hunger and poverty in my life. I have climbed thousands of steps and sought employment and was tired of the statement 'no job'. I know the suffering of my mother who could not give us a ball of rice when we returned from school. Till my last breath, I will work [for the people] that no mother in Tamil Nadu suffer the way my mother did. MGR – Born poor – Brought up by the poor – Lives for the poor – The child of our home (Pandian 1992:100).

At meetings, he addressed the audience as "my blood brothers and sisters", and managed to create an atmosphere of trust and friendship (Pandian 1992:100). Numerous other public appearances furnished the image of a protector who cares. His followers evidently felt an emotional and personal closeness to MGR. He was their brother, father and friend (Dickey 1992:15). Most important were his acts of giving. While still a member and promoter of DMK, he made himself known as of a generous nature. As Hardgrave (1971:308) observes: "Without children of his own, he has adopted the poor as his wards. He is always the first to give disaster relief; he supports orphanages and schools; and after torrential rains in Madras he gave raincoats, emblazoned with DMK insignia, to 6,000 rickshaw wallahs". Annadurai did in fact actively propagate for MGR's alleged largess. DMK's news-papers described in an exaggerated way his (actual and expected) donations, and instances of giving to the poor were turned into party political manifestations (Pandian 1992:102f). The actor himself claimed that he returned to the poor the money he got from them, and his fans believed so (Hardgrave 1971:308). Hence, when he died, some people expected his fortunes to be distributed among them (Dickey 1993:353). As the elite hero he sometimes portrayed in his films, MGR was projected as a renouncer of status as well, because of his behaviour and attitude to people that suffered (Pandian 1992:106).

People who came to MGR's residence were always given a meal, and the word spread (Pandian 1992:104). It is also said that MGR very cleverly chose the targets for his largess, geographically and otherwise, so that virtually all his

followers at least had *heard* about somebody who once was given something from MGR (Pamela Price, Oslo, April 1992). The myths were thus allowed to flourish. They were promoted by the popular press in Tamil Nadu and by so called popular biographies, which are widely read by the literate poor. According to Pandian (1992:97-105), the content and wide distribution of these inexpensive biographies can explain why people started to perceive the hero at the screen as identical with real life MGR. The news-reels before a film are in general also used as a means to advertise benevolent and charitable actions of politicians (Dickey 1993:353). The welfare schemes of the ADMK-government fell well in line with MGR's already established image as a renouncer. The announcements of various programmes to help the poor, provided evidence of MGR's commitment. The best example is quite naturally the midday meal scheme. Note that its official name was the *Chief Minister's Nutritious Meal Programme*. It was, as Pandian (1992:104) comments, "projected as an extension of MGR's personal charity". To emphasize the connection, the government allotted money for pictures of MGR eating with poor children for display in every single noon meal centre. MGR spoke about the project as the

... outcome of my experience of extreme starvation at an age when I only knew to cry when I was hungry. But for the munificence of a woman next door who extended a bowl of rice gruel to us and saved us from the cruel hands of death, we would have departed from this world long ago. Such merciful womenfolk, having great faith in me, elected me as Chief Minister of Tamil Nadu. To wipe the tears of these women I have taken up this project... (Pandian 1992:98).

The quotation is interesting for several reasons; the manner in which MGR speaks about the initiative as only his, not the governments (probably to the point) and how he refers to his personal experiences. It has a highly emotional touch and, I believe, reflects the importance of female votes. The majority of MGR's supporters were women. It is held that they found him extremely attractive because of his charm and good looks (read fair skin), but certain issues were also associated with female support. MGR had one year earlier relaxed prohibition, a measure that could very well have given him reasons to "wipe the tears" of women. By giving children food, he could compensate this turn-about, and successfully combine something tangible with the emotional appeal to motherhood (cf. Washbrook 1989:258).

It is easy to turn cynical in the study of MGR. However, it would not be unreasonable to believe that, due to his background, the concern for "common people" was genuine. Even though he reaped most of the benefits, his intentions might have been sincere. Whether or not, we have at this point some evidence to suggest that the image as a giver – of being a generous leader – was a key to MGR's political success.

MGR thus appealed to the electorate as a provider of assistance, and there are reasons to believe that those who voted for him perceived him precisely as such. One observer points out that people felt they could turn directly to MGR. It was believed that once you came to meet him he would solve your problems of need (MT 1988:21). He performed his role through governmental welfare measures and through private actions. The relation between MGR and his

voters was to a large extent not dependent on pyramids and networks. The interaction lacked a "face-to-face quality" in the literal sense, but was probably perceived of as direct. The *informality* of the relation also had to do with the fact that public measures were projected/perceived as private.¹⁴ Public and private instances of largesse were thus not kept apart. His benevolence may also at times have been the result of corruption (embezzlement), or arbitrary implementation.

The number of actual transactions between MGR and the beneficiaries were, with the exception of the midday-meal scheme, by necessity quite few. In this respect as well, MGR's example diverge from a typical patron-client relation. The majority of those who voted for him was never rewarded. How could such a relation persist? This can, at least partly be solved by not restricting the notion of rewards to tangible benefits. Blomkvist points out that "material inducements" are not *per se* what makes the political machine successful, and he quotes Judith Chubb:

In the last analysis, the systems works less through the distribution of benefits to all-comers, than through the astute management of *scarcity* and, above all, *the critical element of hope*. The key to the successful machine politician is not mass patronage, but maintenance of the maximum clientele with the minimum payoff in terms of actual benefits. (Blomkvist 1988:265. Second emphasis added).

This is, I believe, precisely to the point. MGR skillfully used what resources he had, and people found reasons to believe that they would be the targets for his generosity next time, perhaps a saree, a pension, or cheaper rice. As Blomkvist (1988:279) also points out, concrete "gifts" have a stronger impact on people, than less tangible rewards. Therefore, a politician like MGR "prefers more tangible goods for fewer voters than tangible goods for more voters". A cynical observer would suggest that economic development and structural change were at cross-purposes with MGR's self-interest, and thereby explain the CM's non-interest in anything else than populist schemes. Others would describe it as a political necessity, given the deficiencies of the state-system itself. "If reforms could not be promoted in reality, the next best thing was to *create an illusion of change*." (EPW, Jan. 2-9, 1988:23. Emphasis added)

What I believe is the most important aspect, is that MGR provided hope to a section of very poor and powerless people (cf. Hardgrave 1971:308). Through his films, and various other advertising means, he appeared as somebody they felt they could trust and rely on, somebody that stood on their side. The desperate reactions after his death is an indication of how much this hope meant. When the news spread, rioting and looting broke lose in Madras, and the violence was directed against the establishments of the rich. As Pandian (1992:142) states by quoting Hobsbawn: "*Men can live without justice, and generally must, but they cannot live without hope*". MGR swopped hope and tangible rewards against votes. The question then naturally arises if hope can be conceived of as a reward in a patron-client relation. Is it meaningful to discuss in terms of an "abstract patron-client bond"? Or, are other conceptualizations more elucidating? Before tackling such questions, I will take a look at MGR's organisational base.

MGR rasigar manrams – the fanclubs

Whereas DMK is recognized for its well-organized party structure and disciplined cadre base, ADMK's party organization seem to have been quite weak.¹⁵ MGR's fan-clubs have however been defined as the "backbone" of ADMK (India Today, Nov. 15, 1984; Pandian 1992:30) and can well have provided what the party itself lacked. This section is largely based on a study in Madurai by the American anthropologist Sara Dickey (1993). She found an elaborate organizational network at grass-root level, manned by dedicated people, who performed important political functions outside the actual party-structure.

All great (male) stars of the Tamil film have their own fans associations ("rasigar manrams"), which vary widely in size, scope of activities and organization. The largest ones are represented at several levels, from local to state/national. MGR's fans belonged to the *All World MGR Fans Association*. According to India Today (Nov. 15, 1984) it had in 1984 15,000 branches with 1.8 million members. As the best funded organization, its units could be very active at the grass-roots. Local clubs are popular meeting places for the, mostly young, men in the neighbourhood. The members are in general from the working class and have no education beyond primary schooling. Recreational activities dominate, even though the stated purpose is to carry out social service in the name of the star.

MGR's fan-clubs did politics in several ways. The most obvious one was by providing direct campaign assistance to ADMK (cf. Hardgrave 1973:303). This included fund raising, help to prepare party rallies, and campaign work for local candidates (the choice of whom they could often influence). They attended party gatherings and advertised the re-release of important MGR-movies. Secondly, the clubs engaged in social service activities in their neighbourhood, which also meant politics, but in a different manner. The services Dickey (1993:359) came across included "advising authorities of fires, crimes or electrical outages, cleaning blocked drains and dirty streets, providing shelter for flood victims, and handing out food and clothing to local residents, as well as larger projects such as donating expensive tools to laborers".

People did thus get concrete and useful help from their neighbourhood clubs in times of trouble. Club officers served in those cases often as intermediaries between local residents and public officials, "especially when the officials belonged to the ADMK" (ibid.). It could also be question of making government programmes accessible to those entitled to them, which is far from self-evident in India. One club-leader said about their role: "*We have to act! If people ask us for things, we have to give them, or they will stop believing in us and there will be no club.*" (Dickey 1993:361) Hence, the clubs were the peoples representatives before higher authorities and their existence was at least perceived to hinge upon how they performed this role.

And all this was done to honour the star. It was found that (at least the leading) members were truly devoted to MGR (cf. Hardgrave 1973:303). In their efforts they were motivated by a desire to promote his glory. Dickey maintains that

you needed to prove your commitment to MGR in order to climb in a fan-club, whereas advancement in the regular party was only dependent on your ability to attract support from a group, no devotion required. The idealistic attitude of the fans was however sometimes combined with more personal objectives. A leading position in a club gave some social standing, and could serve as a stepping-stone for a political career within the party, difficult as it was since club members tended to be viewed with disdain by party people.

Even so, it is reported that MGR filled ADMK's general council and executive committee with manram-people (India Today, Sep.30, 1984). One of the top-figures in the party, R.M.Veerappan, also "happened" to be patron over the fan-clubs. Not surprisingly, Dickey (1993:367) notes that after ADMK lost power in 1989 the clubs did not any longer have access to the human and financial resources of the government. Hence, in spite of being formally outside state- and party-structure, there are indications that the distinction between private and public got blurred.

It might then seem to be somewhat of an understatement that MGR himself accredited his fans to be "a necessary link between the party and the people" (In Dickey 1993:363). No doubt did he have reasons to be happy with them. He got the credit for work done by the fan-clubs, and was praised in cases when his administration now and then managed to provide people services. The resources made available through fan-clubs, as well as public welfare, was projected as part and parcel of MGR's personal generosity. According to Dickey, their main function was therefore to *operationalize* MGR's image. Hence, the members reinforced the impact of MGR's own acts of giving and concern for the "common man". The benefits to MGR are also likely to have been quite direct. When club members campaigned for him (or to be precise, for the local candidate), they promised to assist the residents in return for votes. Dickey (1993:359) thus interprets her findings as a typical patron-client relation: "*The supportive relationship between the club and residents is an important and reciprocal one. The club provides occasional social services and local political representation, and neighbors give financial and electoral support*".

Fan-club leaders had access to something people needed, namely connections with party officials in the administration. This important resource made their relation with the other residents *asymmetric*. Due to their (public/private?) funding, they had also the monetary resources to "give things" to people who asked for help. The relation was *informal* firstly since the members belonged to the neighbourhood and had personal (face-to-face) contact with the voters, but also in the sense of being unofficial. The relations upwards, between club-leaders and the ADMK-hierarchy, are also likely to have relied on personalistic, informal ties. Some leaders evidently got well rewarded by the party for their work, while other might have achieved a higher status in their neighbourhood.

My information about these clubs is scarce, so I cannot draw any far-reaching conclusions. However, in case they engaged in the kind of activities Dickey describes, they served as important intermediaries between the ADMK/MGR

and the voters, and can very well have secured votes for ADMK, which their hero would not have managed to get without them.

A machine with a face

MGR was the head of a regime in which poor people certainly needed a patron. It is widely held that his administration was corrupt and there are indications that the police could not be trusted. Nothing was done to change the gross inequalities which create social and economical vulnerability. ADMK's voters became in one sense the clients of MGR. People expected, and to some extent got, some direct benefits in return for their political support, which to a large extent is likely to have been aimed at MGR personally, not his party or any local candidate. MGR's fan-clubs constituted his organizational base. The relations between fan-club leaders and local residents were also asymmetric, informal and reciprocal. It is possible to conceive of a situation where residents so to speak voted for the mantram, without being bothered about who they worked for. There is also reason to suggest that there was a chain or pyramid of such relations up to ADMK's top.

Is the notion of a political machine then applicable? I have found both similarities and dissimilarities. ADMK/MGR politics was clearly a case of political pragmatism. This is the only way to make sense of proliferate subsidies to powerful groups¹⁶ and the plethora of welfare schemes, given the apparent lack of long-term (post-election) investments. There are no indications that ADMK had any ideological backing. (Even though the mysterious concept of "Annamism" has been launched.) The party relied instead on the attractiveness of its leader. Issues were however not totally absent. MGR charged the DMK government for corruption, perhaps not a matter of policy in a conventional sense, but certainly an important issue in India. Secondly, it is said that MGR tried to secure women votes by promises of prohibition.

The fan-clubs constituted an informal network at grass roots level, and they provided help in order to raise political support. This was achieved through an "arbitrary distribution" of public good, which could have operated in two ways. Mantram-leaders used their political contacts to serve the neighbourhood, and it is not unreasonable to believe that public funds were channelled to the clubs for their important work. When real assistance reached people directly through the administration, it can very well have been a result of arbitrary decision-making. There is little doubt that public programmes seldom were generally applied, they reached some but not others (cf. Guhan 1989).

Considering the allegations of corruption and MGR's omnipotence, I have no reason to question that ADMK operated as a clientelistic party in its relations to the bureaucracy and private interests. My concern is however the relationship with the voters, including the party workers, and here the situation is more complex. Even if it would be correct to assume that inefficiency and arbitrariness characterized the regime, we cannot automatically draw the conclusion that it was a matter of patronage vis-a-vis the voters. By linking patronage to

particularism (or rule-breaking), Blomkvist makes the concept distinct from populism, which of course can be practiced in accordance to prevalent rules and procedures. In principle, I think he has got a point. All perceived or actual political "rewards" to (parts of) the electorate, such as subsidised food items, higher pensions, or a nice sports arena, could otherwise be categorized as instances of patronage, and the concept would lose much of its analytical strength. If on the other hand, we would be content to emphasize the informal, in the sense of *private*, not official aspect of rewards in a patron-client relation, it would be possible to regard MGR's welfarist approach as an expression of patronage, *whether or not* the schemes were generally applied, and still keep the distinction from other cases of political rewards or populism. This deviance from Blomkvist's definition could perhaps make sense, as MGR's image as a giver and protector was central for his popularity.

The major difference between ADMK and the political machine is however expressed by the concept itself. The "machine" makes us think about an impersonal entity, while ADMK was completely personalized. Its credibility and legitimacy was in essence the credibility and legitimacy of MGR. Unlike the political machine, ADMK is not likely to have been dependent on the efficiency of local representatives, even if they were useful. MGR's *image*, disseminated through films, inexpensive booklets, posters etc., probably attracted votes by its own strength. One function of the fan-clubs was in fact to promote this image.

Fan-club members were thus much more than pragmatic vote-canvassers. They were not driven by a strong ideological belief, but were no less idealistic. Neither were leading members *primarily* involved in any exchange relation with the party or its leader. Even though some could, and did, expect a career in the party from their involvement, other motives had primacy. The clubs were manned by people who truly admired MGR and wanted to do good in his name. This pronounced personalization, including the element of worship, cannot be understood with help from the machine model. It is not at all unique to India, but in the case of MGR it was driven to its extreme.

Patronage and Charisma

While identifying some central aspects of a political machine in ADMK, the underlying argument about voters' motives does not fully convince me. "Votes flowed upwards and patronage downwards" gives a simplistic picture in this case. This has to do with the personalization mentioned above. The relation between MGR and his followers included a highly emotional element. People not only expected tangible benefits from their leading politician, they also admired him for his (ascribed) character and deeds. Dickey (1993:353) hence observed that "(A)dulation and transaction coexist for most followers". I would therefore suggest that Blomkvist's "patronage-logic voter" not is typical for those who cast their votes in favour of MGR. His choice at the ballot-box

might have been determined by the prospects of patronage, but other considerations are likely to have been at play as well.

The dichotomy of a patronage- and policy-logic is therefore not entirely satisfying. If we try to apply it on the ADMK-voter, who is rather than not likely to be poor, he would according to the policy-logic perhaps think like this: "I vote for ADMK/MGR because I think their economic policy promotes the well-being of the Tamil people" Or, to take a more fair example: "I want prohibition to still be in force. Liquour is a social evil and a lot of women are spared from hardship thanks to ADMK/MGR". The voter who follows the patronage-logic would argue like this: "Last time ADMK won the elections, the MGR "manram" helped me to get my pension, I'd better vote for ADMK again. Perhaps my son can get employed at the bus company with their assistance." Or, "I saw in the paper how MGR distributed clothes in the nearby town. If he gets reelected, I trust he will do the same thing for us". Except for the first example they are, I believe, all possible. Provided the definition of "policy" allow us to include single issues, this logic cannot be rejected. However, on the basis of my information, I can easily conceive of this reflection as well: "MGR is a good man. He gives are children food. I can only support such a virtuous person." Or, "MGR is my hero – look at what he does to villains! As long as he stays in power, there is a chance for justice". As far as I understand, neither of these motives fit into Blomkvist's alternatives. I would therefore argue that his dichotomy, at least in this case, conceals an important element of voters' motives.

I would like to point at the moral force of MGR's appearance. His films included the message that virtues pay off. The hero was rewarded for his courage, honesty and goodness. It is significant that those aspects of his personal life which did not correspond to the ideal behaviour according to prevalent social norms, were silenced or still explained as virtuous (Pandian 1992: 119f).¹⁷ He appealed to film-goers, and I believe to voters, by symbolizing "the good forces", which only partially had to do with the role as provider and protector.

Despite malpractices of his regime, a lot of people had absolute faith in the integrity of MGR. It was not insensitivity to the problems that made them rely on him, but a firm conviction that he himself was good and honest. ADMK-voters could be very critical to the ministers, never to MGR (Dickey 1993: 357). The comments of a rickshaw puller can serve as an illustration: "*Our Chief Minister is a good man. He asks his subordinates to pursue matters. But they are not doing so.*"; "*He doesn't take bribe. In his name, others – this minister, that minister – take bribe. Because of this, MGR gets a bad name.*" (Pandian 1992:127). MGR could successfully project others as corrupt, even his own ministers. The bureaucracy often came under his and ADMK's attack, getting the blame for the government's shortcomings, but MGR's own reputation was not harmed. He was the well-meaning leader, who was separated from the people by sinister officials (Pandian 1991:124f; cf. Washbrook 1989; Price 1991). The significance of these statements is however that the rickshaw-puller is likely to have given political support to a regime he identified as corrupt! Of

course, one can point at lack of better alternatives. But the point is that the corruption in government and administration *did not matter* for his political loyalty. This is not, I believe, because he expected benefits from a particularistic administration, but because voting became an expression of strong sympathy and trust in one single person, including the hope that this person would "set things right". If our rickshaw-puller is typical for many of MGR's supporters, and I think he is, the patronage-logic fails to explain certain aspects of his appeal.

This gives us also reason to question Blomkvist's argument about rational voting behaviour. A person who cast his vote in favour of a patron, or as his patron wishes, is according to Blomkvist rational, since the relation he enters gives him some influence over the implementation process. The voter has understood how he can gain, or avoid loss, from the system, and acts accordingly. But people who acknowledged the corruption under ADMK, but still were attracted to the party because of MGR, did not (at least not only) vote in order to get direct access to public resources. If they perceived that MGR had no real power over his administration, but did not care because they liked him, it is difficult to conceive of a vote for MGR as a "rational response" to a certain political situation. As an alternative, these people actually thought that "the poor people's friend" could bring about change, and fit badly into Blomkvist's conclusion by not having understood how to influence politics at the grass roots.

My suggestion is in consequence that the relationship between MGR/ADMK and the voters was not in all instances (or not only) upheld by patronage, that is, not even the *expectation* of patronage. It is question of a relation that might well be asymmetric and informal, but which contradicts the patron-client bond, since *it does not require an exchange*. To conceptualize the matter I have turned to Max Weber's notion of charisma:

... a certain quality of an individual personality by virtue of which he is set apart from ordinary men and treated as endowed with supernatural, superhuman, or at least specifically exceptional powers or qualities. These are ... not accessible to the ordinary person, but are regarded as of divine origin or as exemplary, and on the basis of them, the individual concerned is treated as a leader. (Quoted in Bendix 1977:88, n.15)

The authority of a charismatic leader is based on people's *belief* in his possession of such extraordinary qualities, whether actual or not. To retain the confidence of his followers, the leader must constantly give evidence of his powers (Weber 1982b, 294f). MGR created an image that served precisely that end. In one film after another, he was the embodiment of all good, with a capacity to "establish justice". Events in his real life furnished the charisma. MGR's return from hospital in 1985 for example, was taken as "proof" of superhuman powers. The hero was reborn again.

The typified charismatic leader is driven by an inner calling – he has a mission to perform – and his followers are attracted to him on that basis (Weber 1982c:246f). MGR's alleged mission was to help the poor. He strengthened his film image by adding performances of personal and public largesse, and the

poor became his followers. Charismatic dominance is legitimacy derived from absolute confidence and devotion in one leader, may he be a prophet or head of a party (Weber 1982a:79).¹⁸ I would argue that many of ADMK's voters are likely to have had that kind of faith in MGR. They believed in his sincerity and capacity to carry out the mission, and gave him political support on those grounds. The expectation, or hope for something tangible ran, I believe, parallel with an unquestioned loyalty and devotion to a good-hearted personality. Once we acknowledge other voting-logics than those put forward by Blomkvist, the intense emotional reactions MGR evoked becomes more comprehensible. The fact that a large number of DMK-members joined MGR when he set up a new party, in spite of no marked differences in terms of policy or ideology, is also better explained by viewing MGR as a charismatic leader. One of Blomkvist's central arguments is that lack of policy-differences between Indian parties is a consequence of the particularistic (rule-breaking) state. The charismatic element of Indian politics might however also be a factor. Personalities, whether patrons or not, attracts votes by own force.

By introducing the concept of charisma, I am also arguing that the *element of hope* has a wider meaning than Blomkvist accredit it with. It may partly be a question of hope for something tangible, personal security etc., but can as well signify *faith* in the existence of goodness and justice. I am not of the view that poverty and deprivation by necessity breeds cynicism. On the contrary, poor people perhaps more eagerly than others hang on to the belief that there are good forces, after all. (Whether they behave according to such ideals is of course a different matter.)

The concepts of patron-client ties and charismatic leadership, have both given clues to MGR's popularity, and thereby ADMK's electoral successes. To conclude my analysis I will in brief put these findings in the perspective of Indian history and Tamil culture.

The King and his devoted subjects

That day, a huge procession began from Madurai railway station. MGR sat on a chariot drawn by four horses [and was] thronged by the people. The chariot had a background of a rising sun on a lotus

At the beginning of the procession there were party volunteers carrying festoons. There were also artistes playing silambam. Elephants garlanded MGR twice [during the procession].

(Pandian 1992:113)

This specific event took place before MGR left DMK, but is likely to be quite typical for ADMK's manifestations as well. Both Dravidian parties excelled in large processions, and MGR appeared often "as if he was a crowned king" (Pandian 1992:113; cf. IWI, July 13, 1986; Ryerson 1988:127). Such events could at one level be seen as part of the general propaganda, an instrument to wipe out the distinction between the real person and the image. At the same

time however, they can be treated as expressions of Tamil culture and values with a general relevance for regional politics.

Could MGR's style of leadership be understood as a modern version of medieval kingship? The historian Pamela Price argues that elements of populism and the significance of personalities, are expressions of a political culture with roots in the middle ages. Pre-colonial values have, according to her, a clear impact on current political behaviour in Tamil Nadu. There are several such norms or values; patterns of authority and leadership has however been influenced by the idea of *kingship*. The concept of "kingly models" gives us an instrument to understand the context for MGR's political success.

At the core of kingly models – monarchical political culture – is the conviction that daily well-being or relief from distress is dependent on discrete acts of mercy and generosity from superior beings, human or divine. Monarchical political culture causes political possibilities to be focused on what a person of superior status and power (both have divine attributes in popular Hinduism) can do to affect the well-being of others, either through largesse/and or command of labor. (Price 1989a:571)

Three features of MGR's appeal are captured by this quotation: the reliance on a personal authority, the importance of largesse, and the notion of divinity. Price locates the origins of this political culture in the pre-colonial kingdoms.

Largesse, to begin with, was a "fundamental element" of state-formation and rule. The kings endowed land and valuable goods to local leaders in exchange for political support and loyalty. Generosity was thus a means to achieve kingly status, and part of the protective responsibilities of the ruler (Price 1989b:155f; Price 1989a:563). Washbrook (1989:234) emphasizes the fact that Tamil kingdoms had no centralized authority for resource extraction. The role of the kings was to *give* to his subjects, never to take away. To appear as a self-less renouncer is in this view thus to act in accordance with deep-rooted notions of the responsibility and roles of a political leader.

MGR's ascribed altruism also fit quite well into Mines and Gourishinkar's (1990) conceptualization of the South Indian "big man" (*periyar*, *periyavar*). This person, traditionally a man, is a high-status individual who through his command over an institution (for example a party) serves his constituency with charity, donations and other benefits. Like the medieval kings, the authors note "self-less generosity ... (is) central to his fame" (Mines and Gourishinkar 1990: 764). Largesse thus seem to be fundamental for the charisma being part of such big men's eminence.

MGR's ascribed divinity can also be seen in this context. Price (1989a:562-565) argues that kingly status has a divine connotation. In fact, gods are also kings. In popular Hinduism, people view their deities as royals who rule from the temple. The persistence of monarchical political culture has thus been supported by religious practices. Whether or not, there is evidently no contradiction in conceiving a person as a god. The distinction between divine and human is in traditional culture less marked than between worshipper and worshipped. Several Hindu gods have appeared as humans, and to deify human beings is,

according to Pandian (1992:132), a "generalised religio-cultural practice" among non-Brahmans in Tamil Nadu. The south Indian religious tradition (Bakhti) did also allow MGR's followers to regard him as family member or friend, since this is how people worship their deities.

The focus on individuals ("achieved personal ruling authority") would, according to Price (1989a:562-563; 1989b:152) be an implication of the role of kings and the structure of states. The old kingdoms were loose pyramids of smaller entities ruled as personal domains. At the top was a high-status center that neither relied on monopoly of force or tools of taxation for its authority, but on the idea of sacred kingship – achieved largely through gifting. Such values were diffused downwards as constituting segments were incorporated through ritual in the larger domain. Kings and chiefs became personal symbols for the well-being of their communities.

Without going into depth of Price' cultural approach, and its historical and anthropological bases, it is to my notion clear that it offers suggestive ideas of how to understand contemporary Tamil, and Indian, politics. Price' thesis is that the prevalence of patron-client relations in India is an outcome of a political pattern that persisted and evolved after the actual kingdoms had been subdued by the British.

Blomkvist (1988:226) argues that the basis for a patron-client relation should be located in a specific political situation, not in any value system. I do not disagree, but would like to point at Price' argument that the expression such relations take, might be understood in the light of prevalent values. MGR performed the role of a king brilliantly (cf. Washbrook 1989:240). The emphasis on personal generosity made his image correspond to people's expectations of the benevolent leader. That is, I believe, a clue to his charisma. Largesse is an important and admired aspect of leadership in India. Along with the likewise culturally rooted focus on personal domains of rule, his tremendous popularity makes more sense. The intense expressions for it is also an implication of cultural practices, found in religion.

Conclusions

We have now seen how ADMK got the votes of the poorest in Tamil Nadu, and managed to retain their support despite a quite bad record, not the least for these poor people. The immediate conclusion is that ADMK's electoral support primarily was an outcome of MGR's personal popularity. My point of departure for analysing the interaction has been the tools and arguments on clientilism presented by Blomkvist (1988). They have been complemented by the idea of charismatic leadership, and put in a cultural perspective. My second conclusion is that MGR's role can partly be understood in terms of patronage, partly in terms of charisma. The matter is however complex, and my attempt to apply the patron-client concept, including the notion of patronage, gave rise to several questions. The criteria of a patron-client relation as put forward by Blomkvist, namely asymmetry, informality and reciprocity, left the door open for

different interpretations of MGR's role. What do we for example require of a reward from a patron, can it be symbolic, expected, or both? Does the relation need to be direct in a literal sense, or is a private/non-official character enough?

My guiding line has been how the people concerned are likely to have perceived the situation. In consequence, I have found the patron-client concept useful to capture some features of the relation. MGR's voters are likely to have expected a direct pay-off from their electoral support. The activities of fan-clubs were one reason. MGR's manrams vis-a-vis the neighbourhood fit quite well into the definition of a patron-client situation. Another reason was on the one hand MGR's own acts of private charity, and on the other hand his emphasis on public welfare. The broad meaning of patronage is protection. This seems to have been a crucial part of MGR's appeal, but generally applied measures, like the important midday meal-scheme are difficult to fit into the conceptualization of a patron-client relation. The *perception* of informality is hardly enough to equate it with a face-to-face situation. There was nevertheless an element of individual transaction, whether actual or not, between MGR and his voters. Its likeliness to have rested on expected, as much as on real exchange, does not alter the nature of the support.

The idea of charismatic leadership captured another side of the interaction. I have argued that the expectation of tangible rewards was combined with admiration and devotion to the personality MGR. The relation between fan-club members and the party/MGR included certainly a component of clientilism, but, as important was a self-less adulation of the star. This, I believe, holds true also for other voters; for example among those women who are said to have been his strongest supporters. The relation did thus include a component which did not require an exchange. There is by implication a third logic to add to Blomkvist's suggested voting considerations. People who do not care, or do not know, about issues and ideology can still be idealistic. Values exist also outside the realm of political ideology, and people's need for heroes, like MGR, show that moral values have importance. The film medium was the means by which MGR rose to his position. The importance of cinema cannot be overestimated in this case. It allowed MGR to construct an appealing image, efficiently disseminated to a predominantly lower class audience.

To exactly define what is, and what is not, a patron-client relation is in this context however much less interesting than to actually pay attention to the important aspects of MGR's appeal. I have found it to be the emphasis on largesse, the identification with poor people, and the embodiment of good virtues. The importance of MGR's person, whether conceived of as a patron or charismatic leader, makes the political machine less adequate as a tool, despite the traits it share with ADMK – an interpersonal network, pragmatism, and particularism.

MGR's image and related politics represented a continuation, and reinforcement, of features that appeared with DMK. Populism and the reliance on charismatic personalities became apparent in the 60's as the party deradicalized. Such trends can be elucidated by using a cultural perspective. The cultural frame, which shapes people's expectations, provide the conditions for the

impact of MGR's charisma and acts of patronage. Both the need for actual protection, and for somebody to have faith in get however salient because of the poverty and oppression poor people face. To sum up, I would say that ADMK attracted voters primarily by means of its leading personality, who appealed both to people's emotions and to their desire for tangible benefits. The voters' choice is likely to have been the result of the admiration for a benevolent leader, as well as the calculated expectation of personal pay-off. Transaction and devotion coexisted.

A few years after MGR's death, his royal mantle has been picked up by Jayalalitha. Like her predecessor, she has undertaken well-publicized acts of gifting and a personality cult is being created around her. Once again, "(A)n attempt of deification", is taking place in Tamil Nadu, and critical voices in the media are under assault (Frontline, May 9-22, 1992). MGR's former protégée, might perhaps not reach the heights of his popularity, but it is clearly a pattern repeating itself. The people of Tamil Nadu has now got a queen.

Noter

1. Tamil Nadu – the land of Tamils – was called Madras state until the late 60s when the name was changed as an expression for regional sentiments. "Tamil" designates both a language and a people. The language belong to the Dravidian family, whose major tongues predominate in the four south Indian states. The people, those who speak Tamil, inhabit primarily south India and parts of Sri Lanka. Tamil Nadu is, along with Kerala, India's southernmost state. It had in 1980 nearly 50 million inhabitants, similar in population size to France or Turkey. The current borders were established in 1956, with the linguistic reorganization of Indian states. That year, Tamil Nadu thus became a linguistically (fairly) homogenous area. The vast majority of the population are Hindus (88.9%) About 70% live in rural areas. Like in India in general, there is widespread poverty. Tamil Nadu is in fact one of India's poorest states. 50% are illiterate (women 65%) and 40% were in 1983 living below the poverty line. (MIDS 1988:Ch. 1)

2. The term has been used to characterize the (Democratic) party organization in some of the big cities at the turn of the last century. Tammany Hall in New York is considered the most typical case.

3. The definition reads as follows: "A state whose actions are ordered by something *other* than rules, e.g. the whims of the ruler, friendship or family relations, esteem, political connections or money (bribes)" (Blomkvist 1988:185).

4. "Dravidian" refers today to a separate family of languages spoken in south India. Tamil is considered to be the oldest one and has a very rich literary tradition. Most north Indian languages, including Sanskrit, belong to the Indo-Aryan linguistic group.

5. Periyar had declared India's day of Independence in 1947 to be a day of mourning, as it did not lead to the creation of an independent south Indian state, an action against which Annadurai protested in public. Many were also opposed to Periyar's autocratic style of leadership. The final blow to DMK's unity came when Periyar, at the age of 71, announced that he would marry a 28-year old activist, who he had also chosen to be his successor.

6. The special appeal of DMK can be illustrated by this eloquent argument against the Communists. "... (I)f a morsel of food and a strip of cloth were to be given a naked and hungry captive on his release, he would go for the strip of cloth to cover his shame and preserve his honour and only then look to his stomach." (Geetha and Rajadurai, 30).

7. Annadurai is supposed to have said about MGR, "When we show his face, we get 40,000 votes; when he speaks a few words, we get 4 lakhs" Quoted from Hardgrave 1973:302. (One lakh=100,000)

8. The name of the party had been slightly changed to the "All India ADMK" (AIADMK), but will in this article be referred to as ADMK only.

9. Jayalalitha was a controversial person within the party. She entered politics late and made a rapid career under MGR's protection. The power struggles after his death was in Kohli's words "more like a medieval court intrigue than a political succession in a democracy" (Kohli 1990:164). For an account on this powerplay see Frontline, Jan. 9-22, 1988.

10. This is not to say that caste is an unimportant factor in elections in Tamil Nadu. A local candidate need to be of the dominant community in the constituency, but since all parties follow this rule, other factors explain election outcomes at that level. Caste configurations may determine the results in the district or municipality, but voting do not go along caste lines at the state level.

11. Malayalee is spoken in the areas that today constitute the state of Kerala, west of Tamil Nadu.

12. A dewan was the finance minister of the old kingdoms.

13. Other stars-turned-politicians are N.T. Rama Rao in Andhra Pradesh, leader of the regional party Telugu Desam, and former chief minister; Tamil Nadu's current chief minister Jayalalitha; Sivaji Ganesan, Congress- and later Janata Dal-politician in Tamil Nadu, and Amitabh Bachchan (has now left politics), a great star of the Hindi film and personal friend with Rajiv Gandhi.

14. See Dickey (1993:353) People could point at their children's school uniform claiming it was a gift from MGR.

15. Kohli found in 1986 that "MGR had a lot of people working for him, but not as integral parts of a party." He define them as "propaganda organizations", often headed by former fan-club members (Kohli 1990: 173; cf. Sathyamurthy 1989).

16. MIDS 1988:333, refers for example to a successful "agriculturists lobby", having obtained "low taxes, low water charges, highly concessional power tariffs, subsidies on agricultural inputs, loan write-offs, ..."

17. The fact that MGR married three times, with the third wife while the second was still alive, and despite *her* husband being alive, would for example had been enough to regard him as a "notorious home-breaker" (Pandian 1992:119).

18. The other two legitimizing principles are dominance by virtue of "legality" and by virtue of tradition (*legal* and *traditional* domination).

References

Literature

- Barnett, M R, 1976. *The Politics of Cultural Nationalism in South India*. Princeton: Princeton University Press.
- Bendix, R, 1977. *Max Weber: An Intellectual Portrait*. Berkeley: University of California Press.
- Blomkvist, H, 1988. *The Soft State: Housing Reform and State Capacity in Urban India*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Chubb, J, 1982. *Patronage, Power and Poverty in Southern Italy: A tale of two cities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dickey, S, 1993. The Politics of Adulation: Cinema and the Production of Politicians in South India. *Journal of Asian Studies*, Vol. 52, No. 2, 340-372.
- Forrester, D, 1976. Factions and Filmstars: Tamil Nadu Politics since 1971. *Asian Survey*. Vol.16, No.3, 283-296.
- Geetha, V - Rajadurai S V "as in the next" in T V Sathyamurthy(ed.) *Social Change and Political Discourse in India since Independence*. Vol.3: Region, Religion, Caste and Gender in Contemporary India. Delhi: Oxford University Press. (in press for publication, expected in 1993).
- Guhan, S, 1990. Social Security Initiatives in Tamil Nadu 1989. Working Paper

- No.96. Madras: Madras Institute of Development Studies.
- Hardgrave, R, 1965. *The Dravidian Movement* Bombay: Popular Prakashan.
- Hardgrave, R, 1971. The Celluloid God, *South Asian Review*, Vol.4, No.4, July 1971, 307-314.
- Hardgrave, R, 1973. Politics and Film in Tamil Nadu: The Stars and DMK. *Asian Survey*, Vol.13, No.3, 288-305.
- Hardgrave, R – Neidhart, A, 1975. Films and Political Consciousness in Tamil Nadu. *Economic and Political Weekly*, Jan. 11, 1975, 27-35.
- Irschick, E, 1969. *Politics and Social Conflict in South India – The Non-Brahman Movement and Tamil Separatism, 1916-1929*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Kohli, A, 1990. *Democracy and Discontent: Indias Growing Crisis of Governability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mines, M – Gourishinkar, V, 1990. Leadership and Individuality in South Asia: The Case of the South Indian Big-man. *Journal of Asian Studies*, Vol.49, No.4, 761-786.
- Madras Institute of Development Studies, MIDS, 1988. *Tamilnadu Economy: Performances and Issues*. Madras.
- Sign. MT, 1988. The God that Died – the MGR Phenomenon. *Economic and Political Weekly*, Jan. 2-9, 1988.
- Pandian, M S S, 1992. *The Image Trap – M. G. Ramachandran in Film and Politics*. New Delhi: Sage Publications.
- Price, P, 1989a. Kingly Models in Indian Political Behaviour: Culture as a Medium of History. *Asian Survey*, Vol.23; No.6, June 1989, 559-572.
- Price P, 1989b. Using Cultural History in Development Studies. *Forum for Utviklingsstudier*, 1989:2, 147-158.
- Price, P, 1991. "A Preliminary Statement of Ethnicity, "Revolution", and the State in the Tamil Country, Madurai District, 1949 – 1965". Paper submitted at NASA. Nordic Conference for South Asian Studies, Oct.11-13, 1990.
- Ryerson, C, 1988. *Regionalism and Religion: The Tamil Renaissance and Popular Hinduism*. Madras: Christian Literature Society.
- Sathyamurthy, T V, 1989. Tamil Nadu Assembly Elections: Portents and Prospects. *Economic and Political Weekly*, April 22, 1989, 883-892.
- Washbrook, D A, 1989. Caste Class and Dominance in Modern Tamil Nadu, p 204-264 in Frankel, F – Rao, M S A (eds) 1990, *Dominance and State Power in India: Decline of a Social Order. Vol.1*. Delhi: Oxford University Press.
- Weber, M, 1982a. Politics as a vocation (*Politik als Beruf*, originally a speech at Munich University in 1918) p 77-128 in Gerth – Mills, C W (eds.) *From Max Weber: Essays in Sociology*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Weber, M, 1982b. The Social Psychology of World Religions (From *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*) p 267-301 in Gerth – Mills, C W (eds.) *From Max Weber*.
- Weber, M, 1982c. The Sociology of Charismatic Authority (From *Wirtschaft und Gesellschaft*) p 245-252 in Gerth – Mills, C W (eds.) *From Max Weber*.

Journals and Magazines

- Economic and Political Weekly* (EPW)
Frontline (Madras)
India Today (Delhi)
The Illustrated Weekly of India (IWI)

Översikter och meddelanden

The Bantustanisation of Russia

There are no precedents, certainly not in modern times, for the disintegration of a continental, multi-ethnic, multi-religious, and multi-cultural empire such as Russia. The collapse of the former Soviet Union brought into sharp focus a multitude of problems that need to be resolved in the Russian dominated lands. To name just a few these include historical injustices, economic disparities and inadequacies of structural arrangements. Consequently it is not surprising that the current political agenda in Russia, has mostly been dominated by residues of its colonial and communist past and the seeking of resolutions to the old problems, rather than a buoyant search for blueprints for the future. The magnitude of problems and issues confronting the post-communist rulers of Russia is colossal. But perhaps one of the most fundamental issues is the survival of Russia as a cohesive political and economic entity. Can Russia survive intact or will it be fragmented into numerous smaller units, the equivalent of South Africa's old 'Bantustans'? The signs are that the processes are set for the 'Bantustanisation' of the once powerful Russian Federation.

This article analyzes the main factors leading to the 'Bantustanization' process as well as the central elements of the Russian version of 'Bantustanization' currently dominating the Federation. It also aims at identifying a set of central assumptions for the continuation of this process. The article concludes that unless there is a fundamental reversal of policies pursued thus far by the central and local elites, 'Bantustanization' is likely to accelerate further with unforeseen consequences for the

Russian Federation, Europe and peace and stability in the post-bipolar world.¹

The Soviet Union officially ceased to exist on 8 December 1991, when the leaders of Russia, Ukraine and Belarus, unilaterally abrogated the Federation Treaty of 1922 which was the legal basis for the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). Fifteen sovereign and independent republics emerged out of the Soviet Union. This was the first stage in the disintegration of the bolshevik empire. Its disintegration proceeded along the existing borders and titular majority in different republics.

Thereafter trends were set for the second stage – the disintegration of the former constituent republics. The demands for independence of the so called Transdnestr Republic and the Gagaz Republic fractured the territorial and political cohesion of the Moldovan Republic and set the pattern for future divisions accompanied by civil wars and militarization of a number of areas. The disintegration of Georgia and more recently of Tajikistan followed this route. To this list one can also add Karakalpakia, an autonomous republic on the territory of Uzbekistan, whose Supreme Soviet on 10 April 1993 approved a new constitution under which the autonomy will become a sovereign parliamentary republic within Uzbekistan. The second stage of disintegration is proceeding primarily along ethnic lines without clearly defined or indeed previously acknowledged (identifiable) borders.

The third stage is the disintegration of the Russian Federation. The first autonomous republic within Russia to flex its muscles against the central authorities in Moscow was Checheno-Ingushetia. In November 1991 it declared independence from Russia and since has managed to remain outside the control of the Russian Federation and even secured diplomatic recognition from Lithuania, Esto-

nia, Azerbaijan, Turkey and Iran. The republic refused to sign the Federation Treaty in March 1992. In June 1992 Checheno-Ingushetia, by decision of the Russian parliament, was split into two separate entities Chechnia and Ingushetia, with the latter theoretically becoming part of the Federation. However, Ingushetia has also not signed the Federation Treaty despite several firmly expressed demands from Moscow to do so. It has argued that it may put its signature on the document only after its borders have been finally determined and the territorial dispute with South Ossetia resolved. The prospects of finding a successful resolution to both issues are remote. At the end of July 1993 the Ingush president stated that the inaction of the Russian federal authorities in solving the North Ossetian-Ingush conflict was forcing the Ingush to seek their own way out of the situation. Since the decrees of the Russian president, parliament and government had not been implemented, the Congress of the Peoples of Ingushetia decided on July 31, 1993 not to sign the Federation Treaty and to call for a referendum on Ingushetia's continued membership of the Russian Federation.²

During the first half of 1993 the disintegration of Chechnia proceeded further. As a result of intensified conflict between the supporters and opponents of the Dudayev regime, in June 1993 three of the republic's 18 rayons – Nadterechnyy, Urus-Martanouskiy and Guder-messkiy, decided to secede from the republic.

The trend is already clearly detectable for the fourth stage of further disintegration of the federation's components into even smaller entities.

Ethno-territorial conflicts

Although the Soviet Union was a multi-national state only 67 nations from the 103 recorded in the 1989 census had their own autonomous areas. Lenin as early as 1918 set out the framework for the ethno-territorial division of the Soviet state. According to him there could be no norm which would ensure the right of all ethnic groups to their own autonomous terri-

tories: rather autonomous and ordinary districts should be united for economic purposes in large autonomous regions (*krays*). Consequently, internal divisions of the former USSR were purely administrative; ethnic demarcations seldom corresponded to the ethnic composition of a particular area. Frequent changes in the political-territorial organization were used mainly for the centralized control and direction of the economy and society. The residues of the Leninist policy are still with us today.³

Between 1941 and 1957 repeated changes in the national-territorial organization of the USSR were made. In 1941–44 seven peoples accused of collaboration with the German occupiers were deprived of their autonomous status and deported to Siberia, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan. The claims of the deported peoples (14 all together) for the restoration of their boundaries of their states now have a legal basis in addition to their historical and moral foundations. In 1990, the Supreme Soviet of the Russian Federation adopted a special resolution on justice for the deported peoples, one of the main points of which envisages the reconstitution of their national-territorial units with the boundaries which existed on the day of their deportation. But how, in practical terms, is it to be implemented and what will be its political consequences? What rights have the titular peoples to their designated territories if their boundaries are legitimised only by Soviet power, which no longer exists?⁴

The past four years have seen the surfacing of a multitude of conflicts and flashpoints in the former Soviet Union. A map prepared by the Office of the Geographer of the US at the beginning of 1990 listed some 40 ethno-territorial conflicts in the Soviet Union. Some 80 conflicts were identified by a Russian academic Valdimir A Kolossov by March 1991. However, by February 1992 Kolossov listed 164 conflicts effecting 70% of the territory of the former Soviet Union.⁵ Today both publications are already substantially out of date. My own research suggests over 204 ethno-territorial conflicts in the former Soviet Union.⁶

Symbiosis of communist collectivism and ethnicity

The common denominator for potentially the most explosive conflicts is the intertwining between communist collectivism and ethnicity.

One of the most important aspects of the operation of communism was the collective nature of the system. Individual rights (including human, civil and property rights) were subjugated to collective and controlled by the communist party-state. The system not only negated the individual but more importantly used the oppressive apparatus in order to enforce the compliance with collective (party-state) values, structures and procedures. Communist collectivism reinforced group rather than individual identity, but at the same time offered a comfortable net of social and political arrangements. There were few if any choices to be made, the answers were all but supplied, little if any exercise of individual responsibility was required. The persistence of the political culture of collectivism remains one of the main obstacles for effective transformation of communist societies. It is also the main factor in the re-emergence of the ethnic conflicts.

There are both objective and subjective elements in the concept of ethnicity.⁷ The objective elements cover characteristics which are actually held in common – perhaps kinship, physical appearance, culture, language, religion etc. (some combination of these characteristics, but not necessarily all, would have to be present in order for a group of people to qualify as an ethnic grouping). The subjective elements rest on the feeling of community. What is important here is the representations which a group has of itself – whether or not those representations are actually correct. The "myth can be potent and it is the group's representations of itself that are important".⁸ I should like to stress the importance of the subjective elements. Ethnic groups can only be understood in terms of boundary creation and maintenance. In such cases a common culture is not a defining characteristic of an ethnic grouping; it may in fact come into existence as

a result of a particular grouping asserting its own position. Cultural features are used by ethnic groupings to mark the groupings' boundaries. Similarly, notions of kinship can be projected and/or constructed so as to give greater body to the feelings of commonality within the grouping. The retreat into ethnic socio-political boundaries and values offers protection at turbulent times. In post-communist Russia, as elsewhere in the former communist countries, it has become one of the most poignant socio-political forms of organizations and threats.

These corrosive effects have already had a devastating consequences on the former Yugoslavia, Georgia, Armenia, Azerbaijan and Tajikistan. There is also ample evidence of subjective ethnicity being asserted by a variety of groups in various parts of the Russian Federation.

Tradition of community belonging

Subjective ethnicity is being reinforced in the Russian lands by the time-honoured tradition of belonging to a local community.

Sprawling over the endless plains of eastern Europe and Siberia, Russia has no natural borders. In so vast a country the main form of social and political organization, and more importantly of defence against the outside world, was the local commune. Communes formed little worlds of their own protecting villages and whole areas from what they considered hostile outsiders.⁹

In the areas of the Tzarist empire that comprise modern Russia communal land-holding was universal. The communal system also underpinned attitudes towards property and law. These were subsequently exaggerated by communism. The attachment to community as a residue of peasant culture is deeply imbedded in the Russian psyche. It still forms the under-current of social, political and economic organizations in remote regions for which Moscow and central authorities are a distant world.

Russia is not a nation state now and never will be. Although the overwhelming majority of the population of the Russian Federation is Russian, it is still a multi-ethnic empire. Some 27 million non-Russians live in the twenty 'sovereign republics' inside Russia with their distinct culture, historical memory, traditions and religions. The Russian nation cannot be identified with the current Russian Federation. Russia thus faces greater ethnic strains than most national states. In addition it should be remembered that Russia has never throughout its history existed within its current borders. Moreover, since the constituent republics had already established their sovereignty the creation of a unitary state or even strong federation in the Russian dominated lands is to all intents and purposes impossible.

Consequences of progressive economic decline

The catastrophic position of the Russian economy in continuous decline has had substantial negative consequences on Russia's state sovereignty. The recently published data on the socio-economic situation during the first quarter of 1993 makes grim reading indeed.¹⁰ The 19 per cent fall in industrial production during the first quarter, as compared to the same period of 1992, has been accompanied by 193 per cent inflation rate as compared with December last year. The number of unprofitable enterprises in all sectors of the national economy rose to 21 per cent as compared to 17 per cent last December. The highest proportional share of unprofitable enterprises (between 41–47 per cent) has been registered in the republics of Tuva and Sakha (Yakutia), the Magadan oblast and the Chukotka okrug. By the end of March 1993, one per cent (1,100,000 persons) of the total labour force of Russia had been registered unemployed. Some 38 per cent of the unemployed are young people under 30 years of age. One in every three residents of Russia now receives per capita income below minimum subsistence level.

The 1993 budget envisages spending at R44.7 trillion, while revenues are estimated at R23.3 trillion. The deficit of R22.4 trillion amounts to 25 per cent of the Federation's GDP. However, it should be remembered that the deficit level is estimated at the current level of tax collection. With more and more regions declining to send their taxes to the central authorities the deficit can only increase.

Explosion of crime

A dramatic increase in crime since the beginning of the 1990s has become one of the main threats to the state. Endemic corruption from top to bottom involving the former *nomenklatura*, under-paid and demoralized police, security, law enforcement agencies and redundant military personnel as well as well-organized armed mafias have increasingly been destabilizing the functioning of the state and its machinery. According to the information released by the Russian Ministry of the Interior in the middle of 1993 there were at least 150 major mafia syndicates operating in Russia.¹¹ The number of organized criminal groups was 3,296. They were involved in running the drugs trade, including the local production of synthetic drugs, protection rackets, the theft and distribution of stolen cars (predominantly from the West), hired assassins, prostitution, business etc. Although these groups have no centralized nation-wide structure they wage a permanent war between themselves and with the state authorities for the extension of their spheres of influence.

The sharp increase in crime is best illustrated by comparative figures from 1992 and the first quarter of 1993. Some 371,000 criminals were arrested from January to April 1993, 12% more than in the corresponding period in 1992, of those 120,000 were homeless and 11,000 were unemployed. One in five crimes were classified as serious, and 8,700 involved the use of firearms. Some 37,500 crimes were committed against the individual; there were 77,000 cases of assault and robbery, 520,000 cases of theft of state, public and personal

property, and 41,600 economic crimes. Minors were involved in 68,000 criminal acts, 8% more than in 1992. Group criminal acts numbered 95,000, an increase of 32%. Only 54% of reported crimes were solved.

Deepening political cleavages

Two years after the August 1991 *coup* which effectively dismantled the USSR and elevated Russia and president Boris Yeltsin as the standard bearers of democratic consensus and progressive change, there is little evidence that consensus is emerging, or that the machinery of consensus is in the making.

The continuous confrontations between the conservative Congress of People's Deputies and its leader Ruslan Khasbulatov, on the one hand, and president Yeltsin and his advisers on the other have assumed very dangerous proportions with devastating consequences for the Federation. The Congress, which according to the current Russian constitution (itself a hangover from the Soviet system), has the supreme legislative powers, has been to all intents and purposes torpedoing attempts to modernize the system. The parliament regularly sends presidential decrees to the Constitutional Court for ruling on their validity, using it as mechanism to undermine executive power and delaying tactic.

The spirit of confrontation also dominates political parties and groups based on individuals and/or small elites, rather than comprehensive political programmes. Russia does not have a working party system. The proto-party system is dominated by politics of confrontation rather than a notion of partnership and wider responsibility for the destiny of the Federation. Both the entire political agenda and political institutions appear to be based on narrowly defined policy issues without a wider national perspective.

To this one should add two economic models currently competing in Russia. One advocates radical reforms, the other harks for the 'good old days' pressing for socially oriented economy under strict state control.

The decline of presidential authority

There is mounting evidence that president Boris Yeltsin is increasingly losing his ability to rule. The continuous power struggle in the centre and in particular the on-going confrontation between the Russian president on the one hand and the Supreme Soviet and the Congress of the People's Deputies on the other has already had very adverse effects on the regions.

One of the more recent examples comes from the Rostov oblast where the local soviet abolished on 30 April 1993 the post of the representative of the Russian president. The representative and his staff were told to vacate their offices within a week and stop their activities.

A serious conflict between the Supreme Soviet of Mordova and president Boris Yeltsin (and thus the Russian Federation) emerged in April 1993 over the right of the Federation's president to interfere in the republic's power structure. On April 2 the republic's Supreme Soviet voted (by 116 votes to 37) to abolish the post of president and vice-president of the Mordovan Soviet Socialist Republic. The deputies blamed president Vasilij Guslyannikov for current economic hardships and accused him of abusing his position and attempting to create one-man rule. In turn Boris Yeltsin on April 8 issued decree no 4230 "On ensuring the unity of the Russian Federation's executive power on the territory of the Mordovan Republic" which confirmed the powers of Guslyannikov. The decree has been viewed in Mordova as a violation of article 78 of the constitution of the Russian Federation and Article 3 of the Federation Treaty which state that federal power may not intervene in the organization of the republics' power structures. On April 20 Mordova's Supreme Soviet ignoring the presidential decree dismissed the government and created a new Council of Ministers.¹² The dispute was referred to the Russian Constitutional Court which ruled on June 3, 1993 that it was the "internal right of the sovereign Republic of Mordova to decide on the abolition of presidency and vice-presidency."¹³

The Mordovan parliament decision was in accord with the delimitation of powers between the Russian Federation and its constituent republics enshrined in the Russian constitution. The Court also ruled that item one of the Russian president's decree, in which he ordered that Vasily Guslyannikov continue to exercise his powers until the Constitutional Court gave its ruling, did not conform to the Russian Federation's constitution after the law of the Mordovan Republic on abolishing the post of president and vice-president had come into force. Moreover the Court decided that it did not have the right to interfere in the internal affairs of Mordova and that the majority of issues referred to in the appeal should be dealt with by the Constitutional Court of Mordova. The Mordovan parliament's action backed by the Russian Constitutional Court's decision not only fundamentally undermined the authority of the presidency of the Russian Federation but could establish pattern for the abolition of presidency in other republics, including Russia itself. More importantly it could serve as a precedent for the removal of presidential representatives and other federal personnel who become unacceptable to local organs of power.

The growing disenchantment of the regions with the Russian Federation and President Yeltsin's policies were also reflected in the voting figures during the 25 April 1993 referendum.¹⁴ In ten of the 19 republics, Adygeya, Bashkortostan, Altay, Dagestan, Ingushetia, Kabarda-Balkaria, Karachay-Cherkessia, Mari-El, Mordova, and Chuvashia, Yeltsin failed to win a vote of confidence from the majority of voters.¹⁵ It is interesting to note that several major oblasts and okrugs voted against the president. In the European part of Russia voters in Belgorod, Bryansk, Kursk, Lipetsk, Orel, Penza, Pskov, Ryazan, Saratov, Smolensk, Tambov and Ulyanov oblasts expressed lack of confidence in Yeltsin. Beyond the Urals voters in Altay kray, Amur and Chita oblasts and the Aga-Buryat and Ust-Orda Buryat autonomous okrugs also failed to deliver a vote of confidence.¹⁶

Crisis of statehood

The population's confidence in the authority of the state is extremely low. Laws that have been adopted are inoperative. There is increasing evidence of a crisis of authority and a deepening antagonism between the executive and representative bodies.

As a consequence of the Russian Federation's inability to develop its own concept of state formation and bring federal mechanisms into operation, authorities in some of the republics and in krais and oblasts have been quite successful in building up their power structures based on efficient interaction of local sources of power. Against the backdrop of continuous weakening of presidential and federal powers and the increasing turmoil in Moscow, local administrations have become guarantors of stability and formed the nuclei of state formation. There has been increasing evidence that local soviets are slowly paralysing presidential power and breaking down the unity of executive power. Many of Russia's regions by now have elected heads of their administration. The previous heads of administration had been appointed by president Yeltsin. The new heads have become responsible to the local electorate and primarily influenced by local factors and conditions.

The example of Chelyabinsk oblast epitomizes the problems and dilemmas of local and central executive authority. The functions of head of administration were for several weeks discharged simultaneously by two people: Vadim Solovyev, appointed by the president of the Russian Federation, and Petr Sumin, formerly chairman of the local soviet, who was elected head of the administration by the oblast's soviet. The dispute was referred to the Constitutional Court which ruled on June 7, 1993 that the Chelyabinsk oblast soviet decision on the election of the oblast head of administration complied with the Russian Federation constitution.

The legitimacy of local administration is based mainly on local constituencies rather than on central, federal authorities. If they are to survive in their posts they must respond

most of all to local demands for greater economic and political autonomy. The resolution of the local agenda – economic, social, ethnical problems, resettlement of refugees, unemployment, rising crime, border adjustments, etc. – are often at variance with the interests of the federation and its structures. The elected heads of local administration are unlikely to support the federal authorities including the president for long. In many respects we are seeing the repeat of the "Gorbachev delusion" – a man confident that he was running perestroika. While his perestroika operated only in the centre and was executed through presidential decrees, the peripheries and local party bosses strengthened their own powers, developing and slowly putting into operation their own ideas reflecting local needs and aspirations. Regional leaders now perceive that they hold most of the trump cards.

The critical issue is who controls Russia's vast economic resources; Moscow or the regions? Now that the state is divesting itself of assets the vast local resources have become one of the most important battlegrounds for ownership. The quarrels are partly a relic of totalitarian thinking, and partly disputes over the division of property. The struggle is also between two layers of political and economic *nomenklatura* which permeated virtually all structures of the old system and will remain one of the most indestructible human residues of communist times. The regional elites now have a better chance than ever before to lay their hands on wealth once exclusively expropriated by the centre.

In the regions the old connections, personal dependencies and friendships dominate the working of politics and economy. The local elites, as in communist times, still exchange between the most important post in political and industrial management as freely as they did before.

The crisis of statehood is also reflected in the lack of efficient functioning of the central state apparatus. The low level of efficiency in implementing decisions taken by the Russian government and the president is not only due to the obscurity of the central and local ad-

ministrations, but also due to the fact that too many decisions are being taken. During the first seven months of 1993 the government issued 725 resolutions and 1,336 instructions. In addition the Russian Deputy Prime Ministers issued 26,373 orders. Just one Deputy Prime Minister, Vladimir Shumeyko, issued 3,045 instructions, 172 in June 1993 alone. According to Shumeyko not a single presidential decree or decision taken by the government was being implemented 100 per cent.¹⁷

Two competing nationalisms

The menacing spectre of two incompatible versions of nationalism has already had devastating repercussions on Russia. Russian nationalism in krais and oblasts demands the recognition of the special place of Russians within the Federation and the construction of a tight, centralized state structure. On the other extreme is the ethnic nationalism of non-Russians, particularly, but not only, in the twenty 'sovereign republics' demanding increased devolution and recognition of separate economic and political rights. Both have placed incompatible demands on the centre in terms of structural arrangements and policies.

The inoperability of the federation treaty

The Russian Federation technically consists of 19 or 18 union republics, six krais, fiftyone oblasts, one autonomous oblast and eleven autonomous okrugs. Eighteen of the twenty republics identified in the new Federation Treaty¹⁸ and invited to sign the Treaty did in fact put their signatures on the document on March 31 1992.¹⁹ Tartastan and Checheno-Ingushetia refused to sign it. Subsequently Checheno-Ingushetia split into two separate entities. The Ingush republic created by the decision of the Russian parliament on June 4 1992 refused to sign the document.

The Federation Treaty is a tripartite document. The first Treaty contains definitions and provisions on the division of subjects and

powers (authorities) between federal authorities of the Russian Federation and the authorities of the sovereign republics within the Russian Federation. The second Treaty incorporates stipulations on the division of subjects and powers between the federal authorities of the Russian Federation and the authorities of *krays*, *oblasts* and the cities of Moscow and St Petersburg of the Russian Federation. The third Treaty contains provisions on the division of subjects and powers between the federal authorities of the Russian Federation and the authorities of the autonomous *oblasts* and autonomous *okrugs* of the Russian Federation.

The Federation Treaty, at least theoretically, allows for each of the republics, *krays*, *oblasts* and *okrugs* to become a fully-fledged "subject of the Federation" with its own constitution, president, parliament, control over taxation, natural resources and economy. Moreover it offered, at least in principle, the opportunities to conclude additional agreements on the reallocation and mutual delegation of powers. More than a year after its signing hardly any of the Treaty's provisions have been implemented.²⁰ The proclamation of norms has not been followed by appropriate additional legal provisions which would enable the exercise of rights granted in the Treaty. According to the Chairman of the Soviet of Nationalities of the Supreme Soviet, Ramazan Abdulatipov, a majority of the subjects of the federation are dissatisfied with the way the treaty is being executed.

Since the signing of the Treaty the subjects of the federation have been increasingly demanding not only equal economic but also political rights for all its components. It should be pointed out, however, that the argument of full economic and political equality among the subjects of the federation contains a major contradiction. If all parts of the federation have the same political rights there is no question of a federation.

The central and most contentious issue is what is the status of the components of the federation and consequently what are the rights and obligations of the union republics

vis-a-vis the federation and similarly the rights of *krays*, *oblasts* and *okrugs vis-a-vis* the republics and the federation. The Treaty appears to hold the prospect for all the 87 subjects of the federation to be given the rights and status of union republics. Many of the *krays* and *oblasts* and several autonomous *okrugs* have been demanding political and economic rights equal to those of the republics. However, neither the federal nor the republican authorities are willing to acquiesce to these demands, increasingly fearing the loss of economic and political control and that demands for a greater degree of political independence will follow. After a year of confusion over the precise rights and obligations of the subjects of the federation, president Yeltsin has only recently indicated his opposition to *krays* and *oblasts* acquiring the constitutional right to issue their own laws.²¹ He also spoke against the equality of all the subjects of the federation in political rights. His pronouncements not only contradict the spirit of the Federation Treaty but in many cases are too late since many of the subjects of federation have already adopted a variety of their own legal provisions which they see as in their competence. In the absence of any effective execution of the Treaty's provisions, the republics and regions want to replace the federal authority, a demand which is fiercely opposed by the centre. The lack of clear demarcation of powers between the centre and the regions is contributing to the weakening of state authority and the integrity of the federation. For as long as the shape of the new federal structure and the prerogatives of its constituent parts remain unclear, problems of constitutional authority and delineation of prerogatives will, more likely than not, lead to series of increasing conflicts.²²

The republics of Bashkortostan, Tartastan, Karelia and Yakutia (Sakha) have demanded the exclusive rights to levy taxes and to launch their own currencies. Tartastan and Yakutia (Sakha) had drafted their own constitutions. That of Tartastan ignored the existence of the Russian Federation while the Yakut version allotted only defence and boundary protection to the federal level. There are numerous claims

for the partition of 'double republics'. Given the incredibly complex pattern of ethnic distributions, no national and/or linguistic boundary can be wholly satisfactory to all parties. Thus for example the Yakuts refer to the boundary of Yakutia in the early nineteenth century, Tartastan to that before 1552. They also expressed concern for their 'blood brothers' living abroad', claiming the right to annex their settlement areas or at least to establish autonomous territories for them.²³

On April 30 1993 Kalmykia became a presidential republic within the Russian Federation when deputies voted by overwhelming majority to dissolve the Supreme Soviet and replace it with a 25-member 'professional' parliament. They also abolished the local soviets throughout the country. The decision followed the election, on April 11, of Kirsan Ilyumzhinov, a 30-year-old multi-millionaire as president of the republic. Subsequently Ilyumzhinov imposed direct rule through the system of personal representatives in whom he vested special powers. The new president has emphasized the need for economic autonomy from Russia. It is, however, hard to imagine that such an autonomy can be achieved without the loosening and eventual severance of federal links with Russia.

The Tuva Supreme Soviet on 11 May 1993 defied the Russian Federation and amended the republican constitution to include the right to self-determination and the right to secede from Russia.²⁴ The chairman of the republic's parliament argued in July 1993 that if the federal authorities "continued treating the country's constituent parts the way they did thus far, Tuva might use its constitutional right to secede".²⁵ Nationalists in the republic have long argued that Tuva's incorporation into the Soviet Union was no more legal than that of the Baltic states. Given that two-thirds of the population is Tuvan, secession has become an achievable option.

Bashkortostan has been in serious dispute with the Russian Federation for over eighteen months now. In the spring of 1992 the republic's Supreme Soviet asked the Russian leadership for 30 per cent of Bashkortostan's

industrial output to remain in the republic. The Republic signed, albeit with serious reservations, the Federation Treaty establishing the Russian Federation. Bashkortostan insisted that a special appendix should be added to the treaty. In it the republic proclaimed land minerals, natural and other resources (including oil of which Bashkortostan is a major producer) on its territory to be the property of its population and not that of the Federation. It declared that issues related to the utilization of its resources will be regulated by Bashkir law and agreements with federal government. The republic has also proclaimed itself an "independent participant in international law and foreign economic relations, except in areas it has voluntarily delegated to the Russian Federation". In April 1993 Bashkortostan's parliament approved a question to be put to a republic-wide referendum: "Do you agree that the Republic of Bashkortostan must have economic independence and treaty-based relations with the Russian Federation and Appendix to it, in the interests of all the peoples of the Republic of Bashkortostan?" The wording of the question predetermines the outcome of the voting – few if any of the voters in the republic are likely to object to greater economic independence. In practice it means the freedom to export its products and maintain its own tax system whereby Bashkortostan remits fixed payments to the Russian Federation budget keeping the rest for itself. In this Bashkortostan is following a precedent established by Russia itself. The financial noose that destroyed the Soviet Union began to tighten in the autumn of 1991 when Yeltsin refused to hand Russia's taxes to Gorbachev. What is, however, more significant is that the republic's authorities intend to place any agreement with Russia on "treaty-based relations" – an inter-state level. By asserting at the referendum the need for treaty-based relations the Bashkir authorities have brought pressure on Moscow to admit that Bashkortostan has a special status within the federation. That precedent can be now followed by any of the federation's units.

Tatarstan declared its sovereignty on 30 August 1990. On 21 February 1992 the parliament of Tartastan decided to hold a referendum on the status of the republic. Four million voters were asked to reply to the following question: "Do you agree that the Republic of Tartastan is a sovereign state, a subject of international law, building its relations with the Russian Federation and other republics (states) on the basis of fair treaties?" The referendum took place on March 21 1992 despite the ruling of Russia's Constitutional Court that it was unlawful. The results of the referendum confirmed the earlier decision on the declaration of sovereignty of the Tatar state. In November 1992 the parliament of Tartastan adopted a new constitution which clearly defined the powers, sovereignty and independence of the republic. At the same time the deputies insisted on an association membership for Tartastan in the Russian Federation, something that is not envisaged by the stipulations of the Federation Treaty. After the adoption of the constitution Moscow faced a dilemma of whether to sign a treaty with Tartastan as an equal partner, thus creating a political precedence, or to treat the republic as an integral part of Russia which Tartastan refused to acknowledge. The consequences of the second option can have far reaching economic military and political repercussions.

The nationalist and secessionist movement in Tartastan continues to grow in strength. Eleven social organizations and movements in the republic advocate the complete independence of Tartastan. In an appeal issued on April 13, 1993 they called for boycott of the all-Russia referendum on April 25. They argued that Tartastan was never voluntarily a part of Russia and the peoples of Tartastan have no need of the referendum into which imperial forces want to drag them.²⁶ On May 11, 1993, in pursuance of its independent foreign and economic policy, Tartastan signed an economic cooperation agreement with Hungary for 1993-98, during president Mintimer Shaimiiev's visit to Budapest. Under the agreement Tartastan will deliver 1.5 million tons of crude oil annually and Hungary will

export industrial and agricultural products to the Tartar Republic. It was the first such agreement negotiated between Tartastan and a foreign country. In 1992 trade turnover between the two countries exceeded US\$235 million. Russia moved closer to acknowledging the independence of Tartastan when after a meeting between the Russian Deputy Prime Minister Sergei Shakhrai and Tartastan Deputy Prime Minister Vasilii Likhachev on June 3, 1993, it was announced that they had "worked out the definitions of some economic inter-governmental agreements that create the basis for a future bilateral treaty".²⁷ On June 5 the prime ministers of both countries signed a number of agreements including an agreement on the sale and transportation of oil, refining petroleum products and an agreement on higher education.²⁸

The Tuymen region, rich in oil and natural gas, which refused to sign the Federation Treaty in March 1992 is now threatened with the secession of two of its autonomous okrugs: Khanty-Mansi and Yamalo-Nenets which want to acquire the status of separate republics. Secession of the two okrugs would reduce the area of the Tuymen region from 1.4 million sq.km. to mere 161.000 sq. km. and deprive it of much of its resources and industry.

The division of the Magadan oblast and the creation of the Chukot republic became a reality when on May 11 1993 the Constitution Court of the Russian Federation decided that the separation of the Chukchee autonomous okrug from the Magadan oblast was in accordance with the Russian constitution. The Chukchee in 1989 accounted for only 7.3% of the okrug's population while Russians and Ukrainians made up 83%. In September 1990 the okrug's soviet proclaimed itself an autonomous republic and in March 1991 decided to separate from the oblast. Magadan's authorities contended that such a decision could be taken after a referendum was held. The Court's decision open the way for secession of numerous other okrugs throughout the Russian Federation.

The Vologda region is an interesting example of another version of disintegrative

processes within the Russian Federation. Vologda's 1.3 million inhabitants are almost 100 per cent Russian. In the all-Russia referendum on April 25 1993 the region's authorities added an additional fifth question. It read: "Do the citizens of Vologda want to become a sovereign subject of the Russian Federation?"²⁹ In a turn-out of 61% some 88% voted "yes". The result gave the authorities in Vologda a mandate to demand the status and prerogatives of a union republic. On May 14, 1993 Vologda declared itself a republic.

The strength of feeling, widespread in Russia's provinces, largely stems from local perception that the federal government is weak, divided, inefficient and a drain on the province's resources,³⁰ and that the populous and industrially developed regions have not been getting a fair deal from the central government which has been taxing them heavily only to subsidize the ethnic republics.

The failure of the constitutional conference

The increasingly deep and bitter political polarization of Russia, coupled with structural and legal vacuum, prompted president Yeltsin and his supporters to convey the Constitutional Conference on June 5, 1993. The president also wanted to utilize the momentum gained during the April 25, 1993, all-Russia referendum, in which he received an unexpectedly high level of support for his economic reform programme. The aim of the conference, which was to last ten days, was to produce a final draft of the Russian constitution and thus provide the legal formula for the structure and functioning of the Russian Federation.

The proceedings of the conference, which dragged on for over six weeks, were dominated by often acrimonious debates over the status, rights and prerogatives of the subjects of the federation – republics, krais, oblasts and okrugs. While the republics wanted to secure privileged positions within the structure federation and exclude other components of

the federation from obtaining similar political and economic rights, the krais and oblasts demanded the constitutionally guaranteed rights of the republics. They maintained that only equal status with the republics would give them the necessary authority to guarantee sufficient economic and political rights in order to secure the interests of their inhabitants. However, the unspoken agenda included the increasing evident conflicts and competition between regional and central elites. Both elites have successively attempted to secure the exclusive and contradictory objectives – access to the recently acquired economic and political privileges for themselves and their constituencies. The struggle for the demarcation of spheres of influence and associated claims for economic resources formed an vital part of the wrangling and transaction process.

The conference remained deadlocked over the issue of equality between the republics and regions for several weeks. The formula that eventually emerged fell far short of meeting the regions demands. The draft gave the republics the status, attributes and prerogatives of sovereign states while other component parts of the federation are ranked only as state-territorial formations.

Thus what prevailed was the national/ethnic approach enshrined by the bolsheviks in 1918 and put into operation in the Union Treaty of 1922, rather than a new approach to Russia's federal structure anchored in the province-based division of the country and demanded by the regions. The sovereignty versus state-territorial formations formula allowed the ethnically based republics, where in virtually all cases the titular population forms a minority, to claim political and more importantly economic privileges over other subjects of the federation. However it alienated the regions determined to secure as much power and control of their financial resources from Moscow as possible. The agreed text of the new draft did not define what a "subject of the federation" is or what political and economic rights such subject possesses.

The Constitutional Conference rather than consolidating the federation had in fact accel-

erated its disintegration. The ethnic republic's insistence on an exclusively constitutionally based attestation of their position, provoked the predominantly Russian-inhabited regions to demand republican status. In order to get the support from the regions, resentful of paying higher taxes to subsidize generally poorer but more privileged republics, president Yeltsin promised to level the economic status of all territories. This proved not enough to halt a chain reaction of regions unilaterally upgrading their status. Subsequently many of the krais and oblasts either declared themselves republics or began the process of claiming such status.

The regional soviet of the Sverdlovsk oblast, one of Russia's largest industrial centres proclaimed the economically influential area the Ural Republic within the Russian Federation on July 1, 1993.³¹ The declaration of the republic followed a referendum on Apr. 25, 1993 in which the population voted in favour of republican status.³² The political purpose of the decision was to create a powerful counterweight to the national republics. The local soviet declared that the Ural Republic would have a constitution, a council of ministers and parliament and would "independently resolve issues of its day-to-day life and perform legislative, executive and judicial functions within the scope of its jurisdiction". It invited the five other oblasts in the Urals region to join the new republic. The Sverdlovsk soviet also proclaimed the territory "an integral and inalienable part of the Russian Federation", whose borders could not be changed. "It is our firm conviction" – explained Sverdlovsk's governor, Eduard Rossel – "that all components of the federation must have equal political, economic and norm-setting rights and the principle of the division of the country must be territorial". The republic's authorities demanded that they should be allowed to keep most of its revenues. The head of the oblast's administration threatened to withhold its contributions towards the federal budget unless the republic was recognized by Moscow. In a move intended to side-step president Yeltsin and his Constitutional Conference, Sverdlovsk de-

clared to ask the next session of the Russian Congress of People's Deputies to approve the republic's draft constitution and its new status.

The creation of the Ural Republic clearly constituted a sequel to the Constitutional Conference and by bringing the conflicts between regions within the Russian Federation out into the open was a serious blow to Russia's constitutional reforms. In proclaiming the Ural Republic the leaders of the Sverdlovsk oblast showed that the localities and regions of Russia are not prepared to accept the existence of privileged components of the Federation like the national republics. Sverdlovsk's case demonstrates the almost insurmountable problems and dilemmas faced by the majority of Russia's regions. According to Eduard Rossel, "since the signing of the Federation Treaty, acute problems have arisen and major contradictions have emerged in the development of the Russian state and law".³³ During 1992 the region actively supported the market reforms and achieved a high pace of privatization. However, by the end of that year its rate of production declined substantially. The oblast found that its vast potential could not be utilized because it was "shackled by outmoded instructions and decrees from Moscow". At the same time while the concern for the prosperity of the population was "fully placed on the shoulders of the local authorities, their rights have remained the same, based on the prerogatives of an oblast status". Thus winning political and economic rights meant also acquiring the prerogative to ignore dated federal legislation and the ability to pursue economic and political reforms necessitated by local requirements. The declaration of the Ural Republic caused a chain reaction in other regions.

The Maritime Territory, rich in natural resources, declared itself the Maritime Republic on June 8, 1993.³⁴ At the same time the local soviet spelled out conditions for initialling the draft of the Russian constitution. These included the stipulation that the constitution contains provisions that all constituent parts of the Federation will enjoy equal rights and that

its constituent parts will have no rights to cede from Russia.

On July 9 Chelyabinsk oblast declared itself the South Urals Republic. Justifying this decision the local soviet claimed that the Constitutional Conference had failed to take into account the region's demands to grant equal rights to the constituent parts of the Federation. The decision on republican status was made in order to "effect the economic and social development of the oblast as an independent constituent entity of the Russian Federation".³⁵ Moreover the local soviet, following the example of Tatarstan and Bashkortostan, demanded that future relations with the Federation are to be build on the basis of a special treaty.

The soviet of the southern Siberian oblast of Amur proclaimed the region the Amur Republic on July 21, 1993.

The soviet of Chita oblast decided in July 1993 to hold a referendum to determine whether the local population would like the region to become a republic.

Initial steps in the process of republicanization have also been taken by Krasnoyarsk and Tomsk oblasts. Tomsk with a budget deficit of R40 billion in July, suspended its tax contributions to the Federation and has called a referendum on republican status for October 3, 1993.

Kaliningrad oblast which, because of its curious geographical position is Russian territory no longer physically linked with Russia, already has a peculiar geo-political position. On July 10 the local soviet demanded special status within the Federation and greater control over its affairs. It insisted on an effective right to control its borders, the right to regulate migration, exit and entry from the enclave and duration of stay in the region both by Russian citizens and foreign nationals. It also demanded increased federal subsidies to offset the high cost of living in the region. At the same time it requested that the oblast's special status would have to be specifically enshrined in the new Russian constitution.

Leningrad oblast warned the federal authorities on July 20, 1993 that unless they took

measures to ensure the stabilization of the economic situation in the region it would examine the question of changing the oblast's status. It complained that since the burden of reform currently being implemented has been shifted to regional level and prices for energy carriers have been deregulated, the oblast's economy is close to collapse. One in three industrial enterprises is on the brink of bankruptcy. It has demanded subsidies of R26.4 billion to support its budget deficit.

Conclusions

The process of the disintegration of Russia discussed in this article has led, to all intents and purposes, to the creation of several separate 'homelands' or 'Bantustans' established by the local population on their territories in defence of their economic and political interests. This process will, in my view, have far reaching consequences and implications for international politics of in particular the European states, the United States, the European Community, and the Western European institutions as the principal actors in the construction of the new world post-communist order. Policy implications of the 'Bantustanization', because of the lack of space, could not be discussed in the article. These will be analyzed in a separate study.

To summarize; the gist of my argument contained in this article is based on two broad assumptions: firstly, that the residues of communism will remain for a long time to come. It has proved relatively easy to achieve structural transformation in the former Soviet Union in order to achieve the edifices of liberal democracy. However, their functioning is more often than not at variance with liberal democratic principles and values. These would be able to take roots only with generational change. In strategic terms the symbiotic relationship between communist collectivism and ethnicity will dominate the wider political agenda. It is the most difficult aspect to tackle because it reflects the basic and in some sense perhaps irrational, feelings of indi-

vidual and group insecurity. At the same time however, in political and strategic terms it has become the avenue for the expression of political, economic and social aspirations which have been denied thus far. The substantial credibility gap which exists between the old structural, i.e. federal, arrangements and the demands of an essentially new post-communist situation can only be bridged by either the dismantling of the old structure or through their fundamental modification. Thus far there has been little, if any, evidence of either. Russia still wants to remain a federation rather than for example a confederation, commonwealth or community of nations. The old Czarist slogan "Russia is indivisible" is used as a rallying point by the new democrats and the old communists alike. The new Federation Treaty in one important respect is even more reactionary than the 1922 Union Treaty which contained at least a token provision for secession from the union. The new Treaty does not. According to it the territory of the Federation is integral and inalienable. The spectre of the disintegration of Russia is indeed threatening but it is a progressive reality. The way this reality is dealt with in the long term will determine the stability of international relations.

The second assumption of my main argument is that there are two incompatible processes taking place in Western Europe on the one hand and the former Soviet Union and Central and Eastern Europe on the other. For four decades now the Western European agenda has been dominated by integration in political, economic and strategic terms. This has been a long and arduous process based firstly on clear identification of separate interests and secondly on the development of common strategies and goals. The East is now only at the stage of identifying separate interests. Integration may follow in due course but if it is forced or artificially accelerated it will inevitably be full of cracks and consequent instabilities.³⁶

Perhaps one of the most important lessons to be learned from the historical experience of the former Soviet Union, and from the tragic events in Yugoslavia, is that the federal organ-

ization of the state and the multinational structure of its population are quite different things. There is an urgent need to re-examine our well accepted analytical and methodological tools such as the concept of the nation state, sovereignty, self-determination, nation and borders.

Bogdan Szajkowski

Notes

1. In writing this article I have drawn on my paper "Will Russia disintegrate into Bantustans", *The World Today*. vol. 49, nos 8-9 (August-September), 1993. pp. 172-176.
2. RFE/RL Daily Report, 29 and 31 July 1993.
3. Vladimir A Kolossov. *Ethno-Territorial Conflicts and Boundaries in the Former Soviet Union*. International Boundaries Research Unit, University of Durham, 1992. p. 10.
4. *Ibid.* p. 12.
5. *Ibid.* p. 11.
6. Bogdan Szajkowski. *Encyclopedia of Conflicts and Flashpoints in the Former Soviet Union and Central and Eastern Europe*. London, Longman (to appear in December 1993).
7. Bogdan Szajkowski and Tim Niblock. "Islam and Ethnicity in Eastern Europe". Paper presented to International Conference on Muslim Minorities/Communities in Post-bipolar Europe" at the Saints Cyril and Metodij University, Skopje, Macedonia. April 1993. pp. 2-3.
8. Ben-Rafael, Eliezer and Sharot, Stephen. *Ethnicity, Religion and Class in Israeli Society*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991. p. 6.
9. The Russian word for commune 'mir' also means both 'world' and 'peace'.
10. For details see: "The socio-economic situation and the development of economic reforms in the Russian Federation in the first quarter of 1993". *Economica i Zhizn*. no 17. May 1993.
11. BBC SWB, SU/1743 B/3. 17 July 1993, and BBC SWB, SU/1749 B/1. 24 July 1993.
12. BBC SWB, SU/1676 B/5. 30 April 1993.
13. BBC SWB, SU/1712 B/14. 11 June 1993.
14. Of the 107,3 million eligible voters in the Russian Federation, 69.2 million participated in the referendum. The referendum contained four ques-

tions. The first two were considered by the Russian Constitutional Court to be polls of public opinion only and, therefore not binding. The figures for the first two questions represent the percentage of those who voted. Answering the first question which read: "Do you trust President of the Russian Federation B N Yeltsin?", 58.7% replied "yes" and 39.2% replied "no". To the second question "Do you approve the socio-economic policy that has been pursued by the President of the Russian Federation and Government of the Russian Federation since 1992?", 53% voted "yes" and 44.6% replied "no". The two final questions were ruled by the Court to be binding and, therefore, requiring the votes of a majority of all eligible voters in order to be ratified. The figures that follow measure the vote with respect to all eligible voters. To the third question "Do you regard as necessary the holding of the early elections of President of the Russian Federation?", 31.7% voted "yes" and 30.2% voted "no". To the fourth question "Do you regard as necessary the holding of the early elections of the People's Deputies of the Russian Federation?", 43.1% replied "yes" and 19.3% "no". The last two questions were not passed since they attracted under half of the potential votes. (Communique by the Central Commission for the Nationwide Referendum, 5 May 1993).

15. In response to the question "Do you trust President of the Russian Federation B N Yeltsin?", only 2.7% of voters in Ingushetia, 14.3% in Dagestan, 25.9% in Karachay-Cherkessia, 35.8% in Kabarda-Balkaria, 37.6% in Chuvashia, 39% in Mordovia, 39.6% in Bashkortostan, 42.6% in Kursk, 43% in Altai and 43% in Amur, voted "yes". BBC SWB, SU/1675 B/2. 29 April 1993 and BBC SWB, SU/1680 B/3. 5 May 1993.

16. BBC SWB, SU/1675 B/2. 29 April 1993. Interestingly the referendum also showed a considerable dissatisfaction with Yeltsin and his policies among the Russians living outside the Russian Federation. For example of those eligible Russian citizens residing in Estonia, only 27.9% of those voting expressed confidence in the president, with 71.3% voting against: 72.6% rejected the reforms, some 70.3% supported early presidential elections, with 28.3% against, and 50.3% backed early parliamentary elections with 48.7% against. Of the 4,525 Russian citizens in Latvia who participated in the referendum 21% voted 'yes' and 78% 'no' on the question of confidence in the president; 19.5% voted 'yes' and

80% 'no' support of reform policy; 79% voted 'yes' and 19% 'no' on presidential elections; and 40% voted 'yes' and 59% 'no' on the question of fresh elections to the Russian parliament. (BBC SWB, SU/1674 C/5. 28 April 1993).

17. BBC SWB, SU/1761 B/2. 7 August 1993. Further data given by the Russian Prime Minister Viktor Chernomyrdin, in June 1993 on the fulfilment of presidential and government decrees and orders revealed that 160 tasks remained unfulfilled. These included, 28 tasks contained in presidential decrees and orders, 90 tasks envisaged in the Council of Ministers resolutions and orders and 42 tasks from the Prime Minister. The largest number of tasks were unfulfilled by the Ministry of Finance (24), the Ministry of Economics (15) and the State Committee for the Management of State Property (15). (ITAR-TASS, 1 July, 1993).

18. The Federation Treaty replaced the Union Treaty of 29 December, 1922 which was abrogated by Russia, Belarus and Ukraine on December 8 1991 when the three countries created the Commonwealth of Independent States (CIS).

19. The Treaty was signed by the Russian Federation, the Soviet Socialist Republic of Adygeva, the Republic of Bashkortostan, the Buryat Soviet Socialist Republic, the Republic of Gornyy Altay, the Republic of Dagestan, the Republic of Kabardino-Balkaria, the Republic of Kalmykia-Khalmg Tangch, the Republic of Karachay-Cherkessia, the Republic of Karelia, the Komi Soviet Socialist Republic, the Republic of Mari El, the Mordovia Soviet Socialist Republic, the North Ossetian Soviet Socialist Republic, the Republic of Sakha (Yukutia), the Republic of Tuva, the Udmurt Republic, the Republic of Khakassia, and the Chuvash Republic.

20. See for example an interview with the Chairman of the Soviet of Nationalities of the Supreme Soviet, Ramazan Abdulatipov, BBC SWB, SU/1656 B/5. 6 April 1993.

21. See Yeltsin's address to the Council of Heads of Administration of Krays, Oblasts and Autonomous Okrugs within Russia on 28 May, 1993. BBC SWB, SU/1701 B/1. 29 May 1993.

22. Serious disagreements concerning the equality of the subjects of the federation and its territorial and state structure dominated the Constitutional Conference which began in Moscow on June 5, 1993. One of the working groups comprising representatives of the republics, krays, oblasts and

autonomous formations proposed that the subjects of the federation "are equal in relations to the federal bodies of power". They also adopted clauses stating that a republic is a sovereign state within the federation, while a kray, oblast, a city of federal importance, an autonomous oblast or an autonomous okrug are state formations. Republics could establish their own citizenship, while citizens of the federation would have the same rights of the republic they live in. (BBC SWB, SU/1715 B/1. 15 June 1993).

23. Even in Kazakhstan, with its extremely mixed population and relative tolerance, the legislator wish to extend citizenship to all Kazakhs living 'abroad'.

24. Tuva enjoyed at least nominal independence between August 12, 1921 and October 11, 1944 when it was incorporated into the USSR.

25. Interfax, 9 July 1993.

26. *Izvestia*, 13 April, 1993.

27. BBC SWB, SU/1712 B/15. 11 June 1993.

28. *ibid*

29. Authorities of eleven other oblasts put forward similar questions to their voters. In St Petersburg 80% of the voters voted in favour of the city being given the status equivalent to an autonomous republic.

30. David Hearst. "City with an appetite for shocking the Moscow despot". *The Guardian*. 15 June 1993.

31. For background to the proclamation see: Aleksandr Pashkov, "Escalation of dispute among components of the federation: Ural Republic proclaimed". *Izvestia*, 3 July 1993.

32. The plebiscite was held in conjunction with the all-Russia referendum. In addition to the four questions proposed by president Yeltsin, voters in Sverdlovsk were asked if the oblast should become a republic. Overwhelming majority voted in favour.

33. *Izvestia*, 3 July 1993.

34. The decision is to be confirmed by a referendum held in the territory in the autumn of 1993.

35. ITAR-TASS, 9 July 1993.

36. There have been only sporadic and very limited signs of regional cooperation on selected issues between some of the subjects of the Federation. For instance in July 1993 Nizhniy Novgorod oblast and the Republic of Mari-El began discussing a united economic policy in the Volga region and established a united statistical system.

Wenn jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen¹ – Några nutida svenska politikers minnen

Människolivet ger tillfällen till tillbakablick och reflektion: Vad gjorde jag? Var det värt priset? Betydde det något för någon annan?

Inom litteraturvetenskapen finns en välutvecklad diskussion om, främst, biografins plats och relevans. I vilja till nytänkande introducerades under 1960- och 70-talen analysinriktningar vi känner också från statsvetenskapen: fenomenologi, hermeneutik, strukturalism etc. I fokus stod förklaringsmodeller av social och strukturell art. Pendeln har nu åter

börjat svänga, och människan återges sin plats i livet. Att knyta samman liv och verk "... gör litteraturen betydelsefull på ett sätt som inte kräver en i hög grad specialiserad vetenskaplig eller språkfilosofisk kompetens av den vanliga läsaren, utan helt enkelt en viss inlevelseförmåga och livserfarenhet." (Wrede 1989, 13)

Tankar kring en social biografi har utformats inom sociologin. Den vill berätta om en okänd, maktlös människas livsförlopp, vägen och målet; livscykeln (Bernler & Bjerkman 1990).

Under det sista decenniet har ledande svenska politiker givit ut sina minnen, i olika former. Finns där ett specifikt bidrag som självbiografien tillför vår kunskap om politiken? Hur skulle en vidare diskussion se ut vad gäller

den politiska självbiografins karaktär samt betydelse för vår förståelse av svensk politik?

Inledningsvis karaktäriseras de valda självbiografiska verken tillsammans med en redovisning av innehållet. Den politiska personen ägnas därefter hela intresset. Vem skriver memoarer, och varför? Vad vill man uppnå genom politiken? Varför lämnar man det politiska livet?

Ny verklighet, nya villkor

Regeringsskiftet och s k affärer har gett oss fler före detta toppolitiker. Det ökade antalet utgivna politiska biografier är en konsekvens av en förändrad politisk verklighet. En till sin karaktär ny politisk individualisering har utvecklats och legitimerat ett intresse kring politikern som person. Inslag av personval i valsystemet planeras, och kommer likaledes att öka den personliga komponenten i politiken. Massmedias allt starkare exponering av politiker väcker ett behov av en motbild. I en biografi får den enskilde politikern själv föra sin talan.

Samtidigt frambringar politisk rörlighet, individualisering, exponering samt ett kommande inslag av personval ett legitimt behov hos vanliga medborgare att få såväl den politiska personen som politiken belyst i ett annat sken än massmedias.² I en biografi möts politiker och medborgare så att säga på lika villkor. Författaren vänder sig till en enskild läsare.

Båda dessa utgångspunkter inbjuder i sin tur till intellektuella och granskande uppgifter.

En ytterligare aspekt, som inte är representerad här, på politiska biografier är de som publiceras som led i partipolitiska kampanjer, som del i marknadsföring. Avsikten är att påverka väljarna genom känslomässig identifikation. Som exempel vill jag nämna boken om Ingvar Carlsson till valrörelsen 1991.

Det specifika bidrag minnesteckningar kan tillföra vår kunskap om politiken gäller kanske i första hand den politiska personen och olika ledarstrategier. Det är också väsentligt att särskilja de olika karaktärerna hos en dagbok, en memoar eller en självbiografi, samt om politi-

kern själv för pennan. En vidare diskussion kring politiska minnen som genre avser jag att utveckla i annat sammanhang.

Dagbok, memoar, självbiografi

Några av det senaste decenniets mest uppmärksammade politiska memoarer härrör från två partiledare, Gösta Bohman och Ulf Adelson, en f d finansminister, Kjell-Olof Feldt, och två kvinnliga f d statsråd, Britt Mogård och Anna-Greta Leijon.

Den enda egentliga dagboken bidrar Ulf Adelson med (jfr Wuthenow 1990). Vi får del i partiledarens och privatmannens vardag och känslor. En äkta dagbok saknar ett analyserande och tolkande moment av ett händelseförlopp, och blir fr a ett individuellt vittnesbörd och uttryck för en personlighet.

Övriga skrifter är berättelser tillkomna i efterhand. Den mänskliga viljan har redigerat materialet. En intellektuell bearbetning har gett distans.

Gösta Bohman och Kjell-Olof Feldt har skrivit politiska memoarer. Gösta Bohman vill belysa och förklara vissa händelseförlopp: Högers 70-tal, Olof Palme, det borgerliga regeringsarbetet. En fragmentarisk tillbakablick och framtidsvy över svenskt politiskt liv och politik ges. Vi får även en kort personlig bakgrundsteckning.

Kjell-Olof Feldts memoarer är "personliga politiska upplevelser" från regeringsarbetet 1982–91 (Feldt 1991, 7). Han behandlar också oppositionstiden 1979–82. I en efterskrift resonerar han kring statsministerns uppgift, regeringsarbetet och finansdepartementets centrala roll. Här finns inga naturskildringar, inga personliga uppgifter.

Såväl Britt Mogårds som Anna-Greta Leijons böcker är självbiografier som har två delar, en som går tillbaka två generationer, och en andra som följer deras politiska gärning. De utgår från sin person. Samtidigt väljer de en anspråkslös grund: De har något "att berätta" (Mogård 1991, 5; Leijon 1991, baksidestexten).

Vem skriver memoarer, och varför?

Vem skriver memoarer? Varför skriver man? Den som tvingats avgå? Den som lidit nederlag? Den som sticker ut? Den som går vidare? Vad berättar innehåll och tema om livssituation och intresseinriktning?

Avslut och testamente

Gösta Bohman lämnar år 1981 partiledarskapet efter elva framgångsrika år men kvarstår som ordförande i riksdagsgruppens förtroenderåd för ytterligare ett år. Han lämnar riksdagen 1991. Författaren Bohman, liksom en gång politikern, agerar motvilligt men låter sig slutligen övertalas av förläggaren att skriva sina memoarer.

Han är den framgångsrike politikern. Historien lär att segraren skriver sin egen historia. Han behöver inte försvara sig själv eller sin politik. Han avgår av åldersskäl. Han behöver inte skaffa sig en ny startpunkt i livet. "Först nu är loppet löpt." (Bohman 1983, 19).

Bohman är helt inriktad på att beskriva ett händelseförlopp, ibland nästan dramaturgiskt. Vi får inledningsvis en bakgrund till hans personliga liv och politiska karriär. Han söker inga rötter. Han förefaller vara en person med starka fästen i det yttre. Han är på sitt sätt en vildmarksmänniska: Det är dem han djupast respekterar. Han känner och förstår dem och deras livsvillkor.

Bohman vill inte vara personlig (1983, 20ff). Han stannar för att "skildra vissa intressanta" inrikespolitiska skeenden och "...söka, om inte hela sanningen så i vart fall en rimlig förklaring till varför det blev som det blev." Han vill kartlägga det "politiskt-psykologiska spelet" (1984, 310ff). Han har således en mycket ambitiös ansats, samtidigt som han som författare vill ställa politikern Bohman i bakgrunden. Till sin egen roll intar han ett ödmjukt förhållningssätt, som annars inte förknippas med politikern Gösta Bohman.

Huruvida en publicering av hans minnen skulle kunna väcka en diskussion om illojalitet mot partiet är en fråga som inte ställs. Han resonerar kring subjektivitetsproblemet och

kommer fram till att han återger sin syn (1983, 20ff).

Avbrott och nyorientering

För Ulf Adelsohn är situationen en helt annan. Han har lämnat partiledarskapet för moderaterna 1986 efter två förlustval för borgerligheten. Han har själv valt sin avgång – men hade han annars tvingats att avgå? Hans tidigare karriär hade varit spikrak mot toppen, partiledarskapet. Han hade varit yngst i olika positioner. Han hade gjort sitt bästa. Kanske var detta hans första erfarenhet av att lida nederlag.

Det förefaller symptomatiskt att det är just Adelsohn som ger ut en dagbok. Det är minnesanteckningar, avspeglingar från det dagliga livet som partiledare. Inga förklaringar, ingen drift till ideologisk strid. Adelsohn måste vara en människa som söker efter en ny roll i sitt liv. Väntan och nyorientering är hans livsposition snarare än ett starkt behov av att skapa sig en ny plattform. Han är 45 år. Han vet ännu inte vart han ska ta vägen med sig.

Nu är det just en dagbok Adelsohn ger ut, men hade han önskat skriva memoarer, hade han med all säkerhet fått dem förlagda. Dagboken kommer efter förslag från en förläggare (Adelsohn 1987, 5). Han har inte något eget syfte. Läsaren inbjuds att ta del av "politikens vardag och politikerns känslor".

Adelsohn reflekterar inte över att en publicering av dagboken skulle kunna väcka en fråga om illojalitet mot partiet. Som hos Bohman är tanken så omöjlig att den inte väcks.

Den som skriver dagbok berättar om sitt privata liv. Under sina fem år som partiledare får Adelsohn två barn, hans åldrige far avlider, modern och systemen drabbas av svår sjukdom. Att smälta dessa omvälvningar och dessutom räcka till för partiledarskapet torde vara mer än nog för varje människa.

Uppbrott och ny start

Kjell-Olof Feldt är en finansminister som lider nederlag för sin politik, samtidigt som han avgår mot partiets önskan. Den s k tredje vägen hade till en början givit sin upphovsman fram-

gångsrykte vida omkring men fött andra reaktioner inom det egna partiet. Han hade inte kunnat fullfölja sin linje. Nederlag i regeringen, men ej i politiken i stort. Att ha rätt, men inte få rätt. Denna hans mycket klivna sits, både före och efter avgången, måste vara mycket svårsmält.

Feldt har ett klart uttalat syfte med att skildra sina "personliga politiska upplevelser" (Feldt 1991, 7ff). Han vill "bidra till att socialdemokratins politiska förnyelse fortsätter och påskyndas". En annan föresats är att främja en "större förståelse för de problem regeringar och partier ställs inför" samt en "bättre insikt i hur svensk demokrati fungerar". Han är en del i en socialdemokratisk folkbildartradition. Hans engagemang i socialdemokratisk idépolitik är obrutet, och han fortsätter att driva arbetet för en förändring. Samma motiv att få till stånd omtänkande och omprövning inom partiet låg bakom utgivandet av *Samtal med Feldt* 1984 (ibid, 183ff). Feldts inlevelse och starka strävan att påverka arbetarrörelsens idéarv visar på en påtaglig målinriktning. Han är en människa som drivs av sin vision.

Anklagelse för illojalitet mot partiet har Feldt tvingats möta tidigare. "Jag insåg att en del inte skulle förlåta mig för detta tilltag." (ibid, 183ff) Som regeringsmedlem hade han offentligt provocerat till debatt i kontroversiella frågor i samtalsboken 1984. Han hade velat utnyttja sin position och auktoritet i syfte att förändra, och han fortsatte med det. Lojalitet som tystnad ställs mot lojalitet som en idé (ibid, 7ff).

Lojalitet riktas dels mot en form, för Feldt partiet, dels mot ett innehåll – idén. Bara den som till sin natur är mycket lojal väljer att stanna kvar och arbeta för förändring. Här finns dock en tidsaspekt – också lojaliteten har en gräns, där formen spricker och idén blir kvar. Den intima gemenskapen upphör.

Feldt skriver boken i "ganska ursinnigt tempo" (ibid, 9). Det ursinnet vittnar om starka drivkrafter. Kanske är det också så att Feldt skriver för att erövra en ny position. Han är 59 år, vill göra något annat och har behov att skapa sig en ny plattform för fortsatt utrymme till engagemang och inflytande.

Temat i boken är kampen mot tiden, mot partiopinionen och för förnyelse och förändring. Samtidigt som han starkt ironiserar över socialdemokratins självbild som folkets goda parti, är det just detta han åstundar. Bakom viljan till förändring finns önskan att behålla förmågan att "motsvara medborgarnas anspråk och möta deras behov".

Feldt är den ende som inte alls berör sitt personliga liv eller sin politiska bakgrund. Detta är helt och hållet en berättelse om en finansministers uppgång och fall. Boken är rik på fakta och har en redovisning av materialsamling och källor.

Avslut för framtiden

Britt Mogård var skolminister i Fälldins regeringar 1976–78 och 1979–82. Med sin självbiografi har hon ett eget syfte. "Varför blev jag som jag blev?" (Mogård 1991, 5) Liksom Anna-Greta Leijon berättar hon historien om sig själv. Perspektivet går två generationer bakåt. Hon skriver om föräldrarna och deras liv, såväl som mor- och farföräldrarna. Hon berättar om barn- och ungdomsåren på prästgården i Tierp, studieåren i Uppsala, äktenskapet, försöken att skapa ett liv utanför hustrurollen. En dag tar hon steget och börjar arbeta som lärare. Hon har funnit en plats för sig. Det är nu hennes eget liv tar sin början; det som tar form inom politikens verksamhetsområde.

Liksom Anna-Greta Leijon vill hon se linjerna av sig själv i en helhetsbild; samtidigt är hon modest – tycker hon har något "... värt att berätta" (ibid, 5).

När hon ger sig i kast med uppgiften har hon avslutat sitt yrkesliv. Perioden som landshövding i Kronobergs län 1983–88 lämnar hon i tacksamhet. "Under de drygt fem åren bemöttes jag som en människa, inte som kvinna, som en kompetent människa. Det är en stor förmån att ha fått uppleva." (ibid, 287) Hon är befriad från ett livs längtan: Hon har bemötts med respekt. Hon kan vara sig själv.

Bokens tema är perspektivet bakåt, hennes personliga liv tills äktenskapet upphör, längtan att finna sig själv samt hennes politiska liv. Framträdande är den starka önskan att utträta

något. Kvinnan Britt ges efter skilsmässan inte något utrymme i biografien. Kanske gav hon sig helt till politiken.

Hon tycks glad åt framgång, men ödmjuk. Hennes drivkraft är att lösa problem, inte att leda andra. Skildringen är förutsättningslös och utan aggressivitet. Hon behöver inte försvara sig eller skapa sig en ny position. Hon är fri. Britt Mogård gör avslut i sitt liv. Hon skriver för att lämna och för att vända sig mot framtiden.

Uppbrott

När Anna-Greta Leijon lämnar riksdagen 1990 ska hon inom kort fylla 51 år. Hon har många yrkesverksamma år framför sig, men framtiden är tom. Hon hade varit socialdemokratins drottning och möjlig efterträdare till Ingvar Carlsson. Hennes tidigare karriär hade varit spikrak och framgångsrik; bara 34 år när hon först blev statsråd 1973, sedan arbetsmarknadsminister och därefter populär justitieminister. Efter valet 1988 har hon inte längre plats i regeringen och lämnar riksdagen 1990. Hennes fall är stort.

Anna-Greta Leijon anger flera motiv för tillkomsten av sina memoarer (Leijon 1991, baksidestexten). Hon vill ge sin version av det som fick henne på fall, Ebbe Carlsson-affären. Hon vill förklara och försvara sin avgång mot anklagelser för illojalitet mot partiet. Också hon är anspråkslös och samtidigt självmedveten på samma sätt som Mogård och Feldt: Hon "har en historia att berätta". Dessutom är det ett arbete hon utför för sin egen skull. Hon berättar om van Gogh som skrivit om fåglarnas ruggningsperioder och den förvandling de då genomgår (ibid, 333). För Leijon är författandet en del i övergången till ett nytt liv.

Bokens tema är hennes livs människor. Det historiska skeendet, samhället och politiken, utgör bakgrunden. Varken Mogård eller Leijon anger något om källmaterial. Det gör de manliga författarna.

Adelsohn och Feldt delar hennes position att söka ny grund, men till skillnad från sina manliga kolleger omfattar hon hela sitt liv när hon berättar sin historia. Som Mogård går hon två

generationer bakåt. Hon talar om föräldrarnas liv, barndomen som fångvaktardotter på Långholmen i Stockholm, skolår och studietid i Uppsala. Politiskt arbete, upplevelser av kärlek, äktenskap och barn. Framför allt ger hon modern en central plats.

Från sitt politiska liv berättar hon bl a om terroristaffären där hon skulle kidnappas och dödas, oppositionsåren 1976–82, nytändningen som justitieminister, Palme-mordet och Ebbe Carlsson-affären. Skildringen av den sista tiden i riksdagen och det slutliga beslutet att lämna den aktiva politiken omfattar även personliga förluster. Hennes mor går bort och en nära politikervän omkommer tragiskt.

Vad vill en politiker?

Politik är att vilja

Ett starkt parti

Ett tema hos Gösta Bohman är faktiskt att han alls inte vill varken göra politisk karriär eller syssla med politiskt arbete. Han blir övertalad att gå vidare. Hans första politiska uppgift är att för Stockholms Handelskammars (där han är yrkesmässigt verksam) räkning inträda som suppleant i Stockholms stads fastighetsnämnd 1942. "Så blev det som det blev. Kompassriktningen var ju strängt taget given från början. Jag drogs motvilligt in i det politiska spelet. Och till sist satt jag fast." (Bohman 1983, 16ff)

"Icke-politikern blev steg för steg politiker" (ibid). När han blir riksdagsman begär han skriftlig garanti från Handelskammaren att hans politiska arbete inte ska påverka hans yrkeskarriär. På samma sätt anger han hela tiden påtryckningar utifrån för att han ska ta nya steg framåt. När han blir partiledare 1970 kommenterar han: "Jag hade inte velat det som skedde. Ändå var det delvis mitt eget fel att det kom att ske, därför att jag inte i tid tagit det steg jag borde ha tagit. Det politiska arbetet hade så fångat mig, att jag dröjt alltför länge. Nu satt jag fast." (ibid, 151) Liknande tillfällen, då han låter sig övertalas att fortsätta vid rodret uppträder under hans långa partiledarskap.

Fåfänga är en mänsklig egenskap, men hade han egentligen velat göra något annat med sitt liv? Lever han med en längtan bort? Samtidigt talar han mycket gott om sina erfarenheter och upplevelser från sitt politiska liv.

Bohmans ambition är att få till stånd dels en borgerlig regering, dels och framför allt ett starkt moderat parti. Han har lärt av 1960-talet, det "dystra decenniet" (ibid, 25ff), då högerpartiet inte visste vad det var och därmed inte heller vad det ville.³ Han lyckas i sin avsikt att skapa ett starkt, nytt och drivande parti. Politik är att vilja.

Nya medel

Feldt för i sin bok ingen uttalad ideologisk diskussion. Han ser inte heller frågan om partiet är till för sin egen skull eller för väljarnas. Uttryckligen för han dock in den humanistiska tanken: "... socialismen måste acceptera både marknadshushållning och kapitalism ... det var vår uppgift att humanisera dessa företeelser, ge dem ett "mänskligt ansikte". (Feldt 1991, 438)

Feldt är individualist. När socialdemokraterna blev oppositionsparti 1976 insåg Feldt "... att livet som 'menig' ledamot [i riksdagsgruppen] inte skulle passa mig. För att stanna kvar i politiken ville jag ha en egen plattform och den skulle finnas inom området ekonomisk-politik." (ibid, 55) Feldt är en handlingsmänniska; han behöver ha makt och en position att verka utifrån. Centralt i hans medvetande är de mål han sätter upp för sitt handlande, och de principer dessa grundas på. Politik är att vilja.

Feldt talar om "de goda gåvornas parti" (ibid, 17). Utan att kommentera redogör han för en teori om valdeltagande som Metallarbetareförbundets ordförande Leif Blomberg formulerat: "... partier som vill få röster från "småfolket", de icke-privilegierade, ... måste få dem att tro att deras villkor skall bli bättre för att de över huvudtaget skall tycka att det är värt att gå och rösta. För partier, som hämtar sina röster från mera privilegierade skikt ... räcker det med att lova att det inte skall bli *sämre*." (ibid, 357)

Som läsare får man tanken att alla löntagare har utgjort privilegierade skikt. Ingen förändring, och i så fall kompensation, har varit ledstjärnan de senaste decennierna. Arbetarrörelsens politiska gren är ett reformparti som vänder till "småfolket" som vill en bättre livssituation. Dess fackliga gren strävar i avtal efter att inte få sämre villkor, vilket således strukturellt skulle vara de privilegierades tankemodell. Följdriktigt har det ekonomiska systemet gått åt två håll och spräckt sig på mitten – i likhet med dessa två krafter som sträckte sig åt skilda håll.

Denna inbyggda intressekonflikt utgör ett speciellt problem för socialdemokraterna i regeringsställning. Vad ska de göra när de inte får göra det som de är bra på – att ge till "småfolket"? Feldts lösning är att försöka förändra socialdemokratins idéinnehåll.

Politik som det möjligas konst

Beslut och verkställan

"... jag är mer intresserad av samhällsbygge än samhällskritik." (Adelsohn 1987, 383) Initiativ, ansvar och solidaritet är centrala begrepp i Adelsohns första tal som partiledare 1981 (ibid, s 9). Han betonar arbetslaget; det är samarbete och laganda som gäller. "I varje svårighet ska vi se en möjlighet." Här talar en person som tilltalas av utmaningar, en individualist men ingen ensamvarg utan en som trivs bäst i laget.

Politikens sociala dimension är tydlig för honom. Han är angelägen att betona också sociala aspekter på de problem han behandlar i sina tal. Just därför blir han illa berörd av en ledare i Dagens Nyheter som anklagar honom för att leda "... ett parti för de lyckade ..." (ibid, 56). Han är också medveten om "... de tusentals som bortom rubriker och uppståndelse ... ge enskilda människor stöd i utsatta lägen" (ibid, 10).

För läsaren blir det klart att en människa som borde vara helt uppslukad av sitt arbetes alla plikter och uppgifter kan finna möjlighet att vara till hands för hjälp och stöd till andra. Vid en farbroders sjukdom har Ulf Adelsohn vilja

och tid att samtala med denne på telefon på sjukhuset dagligen. Han gör det med glädje. Det är ingen uppoffring.

En dagbok ger naturligt plats för händelser där man själv påverkar förloppet, men vittnar också om Adelsons "intresse för det exekutiva" (ibid, 7). En mer analytisk läggning hade gett uttryck för mer eftertanke. Adelson är direkt: Politik som det möjligas konst. Denna dragning till beslut och verkställan, det konkreta och handfasta fordrar en klar blick och sunt förnuft för att ge överblick, samt styrka som handlingskraft. En slags "Vilda Västern"-stil i politiken.

Inre kompass

Anna-Greta Leijon anger två förhållanden som drivkrafter i sin politiska karriär. "Att vara rädd och bli satt på plats, det är en del av min uppväxt." (Leijon 1991, 9) Ett revanschbehov präglar henne tidigt. Hon är inte "pappas flicka". Hon ser sig också som en som "... gillar att bestämma och vill gärna ingripa för att ordna upp saker och ting." (ibid, 293) En dominant personlighet med stark ansvars-känsla.

Hon blir tidigt politiskt engagerad. Egna erfarenheter i ungdomsåren från Baskien och kontakter med ANC i Sydafrika ger henne starka upplevelser.

1972 blir hon chef för kansliet på den nyinrättade Delegationen för jämställdhet mellan kvinnor och män. Hon har då arbetat med kvinnofrågor på Arbetsmarknadsstyrelsen i tiotalet år. Nu börjar hennes egentliga politiska karriär. Den ger henne möjlighet att kämpa för modern, och hennes likar i alla generationer. Till skillnad från Britt Mogård står hon modern mycket nära.

Bandet på kvinnoströmmen är genomgående. Först genom modern, sedan bland Järfällas skvinnor, på AMS hos chefen fru Ingeborg; som statsråd har hon möjlighet att välja kvinnor omkring sig. Att vara bland kvinnor ger trygghet.

När socialdemokraterna förlorar regeringsmakten 1976 är de "dåligt förberedda" för oppositionsrollen (ibid, 172ff). Själv blir hon "djävligt besviken" över suppleantplatsen i ar-

betsmarknadsutskottet. Fåfången har kanske sin plats, men väsentligt är maktbehovet: "Socialdemokrater är samhällsbyggare."

Läsaren får ingen uppfattning att Leijon sätter upp mål i någon strategisk mening. Kanske beror det på att hon så självklart identifierar sig med den arbetarrörelse hon fötts in i, och ur vars mylla hon växt. Med en sådan direkthet och självklarhet i identifikationen följer lätt en brist på distans till det egna handlandet. Utan egentliga mål har hon varit på rätt plats vid rätt tidpunkt – fram tills Ebbe Carlsson började sin privata spaning efter Olof Palmes mördare. En bredd i karaktären har gett henne förmågan att utveckla den roll och anta det uppdrag som situationen krävt.

Hon har själv talat om en "inre kompass" som leder henne (Swedenmark 1991). En konsekvens av en sådan slagruta är kanske att hon inte diskuterar mål hon ställt och val hon gjort. I stället framträder dramatiken i livet. Händelser följer som pärlor på band – med förvånande litet analys för att komma från en ledande politiker. Det är människorna hon mött som träder fram starkast. Kjell-Olof Feldt beskriver politik som det lillas dramatiken (Feldt 1991, 129). Någon definition ger sig inte Leijon in på, men hela hennes historia är fästad i det vardagliga.

Hennes inre drivkrafter är starka. "För mig är politik inte bara administrerande utan också passion och engagemang. Jag tar ofta personligen åt mig även kritik eller ifrågasättande av parti och regering." (ibid, 293) Politiken har då blivit ett instrument för hennes ego: Politik som det möjligast konst, genom henne.

Politik som problemlösning

Britt Mogård är individualist och tidigt klar över sin politiska inriktning (Mogård (1991, 103). Det är högern som gäller för henne. "Dess betoning av ansvar och skyldigheter, inte bara rättigheter, tilltalade mig." Skulle hon som ung idag ha uppfattat moderaterna på samma sätt? Har inte en intresseförskjutning skett från ansvar till egenrätt?

Hon ville åstadkomma något (ibid, 128). Tillfället möter henne i gestalt av en grannfru som frågade "om jag inte kunde tänka mig att

bli suppleant i barnavårdsnämnden för högerpartiet" (ibid, 101ff). Hon går in i partiet, och därmed hade hennes politiska karriär tagit sin början. Hon är ambitiös och seriös. Hon retar sig på "att idéellt arbete inte togs på tillräckligt allvar". I den lokala föreningen tar hon på sig ansvaret att utforma arbetet så att det blir effektivt och därmed stimulerande för medlemmarna. Där lär hon sig förstå "vad politik är och vilka man arbetar för". Det "ovanifrån-perspektiv" hon ser "ofta präglar politiker har nog sin grund i att de inte tvingats möta medborgarna ...".

Själv har Mogård "aldrig velat "bli något", däremot ville jag utträta något" (ibid, 128). Själv är hon i bakgrunden, med uppgiften i förgrunden. Att utträta något är att ställa sig till förfogande, att lösa problem. Hon har ett utpräglat förnuftsbestämt och framåtsyftande angreppssätt i och till politiken. "För den som hela tiden vill lära sig mer och lära sig något nytt, finns det inte något bättre än att engagera sig i politiskt arbete" (ibid, 105ff). En lärande inställning är grundvalen i hennes eget liv.

Med den utgångspunkten blir det naturligt att hon yrkesmässigt arbetar sin lärare. Följriktigt engagerar hon sig politiskt främst i utbildningsfrågor. Arbetet 1965–67 för ett utbildningsprogram i partiet ser hon som rikt-punkt för sitt tänkande (ibid, 123). "En grundläggande förutsättning för mänskligt liv är utveckling. Människan lär mer och mer för varje dag, från det att hon föds och hela livet igenom ... Vad som skall *läras ut* är bl.a. en förmåga att utveckla en personlig livsstil som inte i varje ögonblick måste stöttas av en auktoritet." Politikens grundtanke är hos Mogård problemlösning.

Driften att få utträta ger Mogård ett personligt behov att skapa en plats för sig, där hon har utrymme att verka. Hon tillfrågas som skolminister vid ett tillfälle hur hon trivs med att ha makt. "Tycker du inte att makt klär mig?" svarade jag och tyckte själv att jag blomstrade" (ibid, 229).

Vem lämnar, och varför?

I mål

"Först nu är loppet löpt." (Bohman 1983, 19) Han kunde inte lämna spåret förrän han kommit i mål. Den bild Gösta Bohman tecknar av sig själv anger kluvenhet. Plikten och ansvaret är förenat med politiken: identiteten bildad i och knuten till yrkeskarriären.

Livsforloppet ställer naturligtvis villkoren. Han är 60 år när han tillträder som partiledare 1970. På den posten får han elva framgångsrika år. Han är klar över att den aktiva politiska verksamheten måste komma att avta men kvarstår som riksdagsman ännu fram till 1991 års val.

En väg ut

"Det är en stor glädje att kunna säga att alla, och jag menar alla, har varit minst lika vänliga och trevliga mot mig när jag avgått som de var när jag var partiordförande." (Adelsohn 1987, 8) Ulf Adelsohn växte in i uppgiften men den blev aldrig en del av honom. Redan ett halvår efter tillträdet är hans känsla "Borde nog aldrig lämnat Stadshuset." (ibid, 57) Under 1982 kommer också tanken att avgå vid partistämman 1984 (ibid, 182). Denna kvarstår under 1983. I april 1984 inser han "... att ansvaret gör att jag måste ta en period till. Men blir det mycket mera gnäll och blir det något bråk kan jag avgå på grund av det." (ibid, 219f) Han väntar på ett tillfälle.

Valnederlaget 1985 gör Adelsohn "hundra procentigt klar på" att lämna över till någon annan. Han vill inte tvingas utan "tänker förekomma" (ibid, 318ff). Beslutet om avgång har han bestämt sig för att meddela våren 1986. Mordet på Palme ändrar hans agenda men inte hans beslut. "Mitt problem är att jag är den enda som inser att jag nått och passerat zenit ... Tvärtom tror jag att nu behövs det någon ny. Vårt parti fungerar så och jag fungerar så som människa." De goda opinionsundersökningarna våren 1986 öppnar vägen ut för honom. "... nu förstår folk om du avgår men ingen kräver det." (ibid, 370ff) I juni 1986 offentliggörs avgången.

”För egen del är lättningen monumental. Det är gudomligt skönt att ha kommit ut ur denna olyckliga spiral.” (ibid, 375ff) ”... för första gången på många år ... jag inte har dåligt samvete för att jag är ledig.” Plikten bjöd sex års väntan på en väg ut.

När det slutgiltiga avgörandet är nått är det flera yttre faktorer som inverkar. Fälldin hade tvingats avgå under förnedrande former (ibid, 340). Mordet på Olof Palme får Adelson att fundera över sin egen och familjens säkerhet (ibid, 322).

Känslomässigt är Fälldins avgång en stor förlust och lämnar honom med en ensamhetskänsla i politiken (ibid, 342). Han vill inte heller ägna sig åt ”skuggboxning” – oppositionspolitik (ibid, 320f). Dessutom är hans integritet trängd (ibid, 318ff). Han vill ”... leva ihop med barnen och med Lena, ett fritt liv utan någon publik anstormning.”

Hans åsikter, det han vill av sig själv, är i samklang med det han vill för sig själv. Ta svaret, men klarar man inte målet ska man gå – och han vill bryta upp, för han trivs inte som organisationens ”fånge” (ibid, 349).

Adelson stannar i riksdagen men försvinner från rampljuset. 1992 tillträder han som landshövding i Stockholms län. Han är åter i blickfånget och tillbaka på den politiska arenan, som tjänsteman.

Pånyttfödelse

Feldts första period som finansminister hade varit framgångsrik. Emellertid, i maj 1985 hotar han inför regeringen att avgå (Feldt 1991, 232). Det är förflugna ord, men ... Han hade börjat tycka att han framstod som den som ingen lyssnade på (ibid, 242ff). Moraliska betänkligheter börjar bekymra honom. Valrörelsen 1985 är inte ”sann”. Han fattar beslutet att avgå sommaren 1986, såvida inte hans arbetsvillkor ”radikalt” förbättras.

Så inträffar det som förändrar planen för avgång för Feldt som för Adelson och Leijon. Till skillnad mot Leijon är dock Feldt oförändrat definitiv (ibid, 274f). Han måste förbli i regeringen ännu ”ett bra tag”. ”Men jag övergav inte min grundinställning: jag ville ha ett liv

till, efter politiken.” Beslutet är fattat; nu väntar han rätt tillfälle.

Valet 1988 kännetecknas för Feldts del av trötthet och stor arbetsbelastning (ibid, 375f). Hans plan är nu att avgå före 1991 års val. Hösten -89 informerar han sin regeringschef. Det famösa stoppaketet i februari 1990 blir droppen. Han författar sin avskedsansökan, men känner sig tvingad att göra ”ett sista offer på lojalitetens altare” (ibid, 459ff). Feldt bär förnedringen att vara den som presenterar ett ekonomiskt program som helt strider mot hans principer.

Hos Feldt är naturligtvis den idémässiga faktorn ett starkt motiv i hans önskan att lämna det politiska livet. Han hade lidit politiskt-sakligt nederlag i regeringen och kunde inte leda en politik, som var motsatt hans kunskaper, erfarenheter och åsikter. Dessutom inverkar krafter av inre natur. Arbetsbördan och många besvikelser utlöser en stor leda. Hårtill kan man ana en djup upplevelse av frågan: ”Betyder det något för någon annan?” – ”Det som hände mig under 1985 års valkampanj var att jag för första gången kom de socialdemokratiska sympatisörerna och väljarna riktigt nära.” (ibid, 236) Det var ett genomgripande och uppskakande möte. ”Jag minns ansiktena som var vända mot mig i eftermiddagssolen. Jag tyckte mig se tillit och förtroende – man trodde på vad jag sade. Men själv kände jag ett växande tvivel på att jag talade sanning – att undret skulle bli verklighet.” (Feldt 1991, 241) Att driva en politik man inte riktigt tror på är en sak; något helt annat är att göra detsamma efter att ha skådat djupt i ögat på den man talar till. Tillit och förtroende är känslor som väcker önskan till sanning. När människan öppnar sin själ berörs hon i djupet.

Feldt lämnar regeringsarbetet och finansdepartementet den 13 februari 1990: ”... ett nytt liv skulle börja.” (ibid, 469)

Utan mening

”Nu visste jag inte längre meningen med vad jag höll på med. Allvarligast var att jag tyckte att jag befann mig i dåligt sällskap ...” (Mogård 1991, 254f). Britt Mogård visste inte längre varför hon sysslade med politik och vad hon

ville uppnå. I samband med partiledarvalet 1981 förlorade hon sin centrala ställning i partiet. Samtidigt som hon känner sig sviken av partiet, är hon medveten om att "... inga löften hade ju givits." Dessutom medverkar en tilltagande leda vid det politiska livets villkor till att hon går in i en identitetskris. Hon känner motstånd mot tanken att ständigt "slås" och känna sig "exploaterad". Detta antyder utanförskap men även antagonism. Livet ger henne en utväg. Hade hon annars blivit kvar som riksdagsledamot med återkommande plågor och tankar att lämna politiken?

Olof Palme och den socialdemokratiska regeringen erbjuder Mogård 1982 uppgiften som landshövding i Kronobergs län i Växjö. Att gå in i ett nytt liv är inte enkelt för henne, men hon accepterar erbjudandet. Hon förmedlar en djupt känd erfarenhet av befrielse och tacksamhet från dessa arbetsår i Växjö. 1988 återvänder hon till Stockholm fri, och, syns det, helad för "nästa fas i livet" (ibid, 287).

Sviken

"Skulle jag, om jag varit mindre utarbetad och nedstämd, ha valt att istället [för att lämna] frondera öppet i riksdagen och personligen och på plats mött allt avståndstagande? Det går inte att svara på." (Leijon 1991, 338f) När avgörandet sker för Leijon är tröttheten den starkaste faktorn.

Redan före Ebbe Carlsson-affären har hon ställts inför tanken på avgång. I början på 1986 gör en konflikt med Feldt om ansvaret för nivån på arbetslöshetsförsäkringens dagpenning att hon kräver en offentlig ursäkt (ibid, 228ff). Mordet på Olof Palme förändrar helt hennes tankar om avgång. När hon sedan utnämns till justitieminister ger de nya uppgifterna henne en nytändning. I samband med avgången ur regeringen 1988 får hon Ingvar Carlssons löfte om "en tung post". Hon har förlorat sin position, men partiet slutet tätt omkring henne.

Leijon är förödmjukad men har ännu inte mist sin identitet som drottning. Ordförandeskapet i riksdagens finansutskott kan hon endast uppleva som en "transportsträcka" (ibid, 329ff). Sedan kommer också sveket – hon får

ingen tung post. Politiskt tas en utbyggd föräldraförsäkring ifrån henne. Till detta kommer sorgen efter en nära vän och efter modern.

Det som blir kvar är kärnan, det som hon en gång trodde på: idén, arbetarrörelsen som sådan. Jeanne d'Arc försökte en gång bevisa att hon var lojal mot Gud men inte kunde följa kyrkans bud. Debatten om Anna-Greta Leijons illojalitet – likväl som för Feldt – liknar väl denna klassiska konflikt. "Lojalitet har fler dimensioner än den vertikala." (ibid, 338) Människorna i toppen har hon skilt sig från.

Anna-Greta Leijon tvingas söka ny väg i livet. I avgången möter hon tomheten: "före detta och utan titel" (ibid, 340). "Jag har, bortsett från oppositionsåren, levt i en kreativ, nyskapande arbetsgemenskap." (ibid, 330) Kanske känner hon sig själv så väl att hon inser att hon behöver vara sin egen trädgårdsmästare.

Sammanfattning

Att försvara, förklara eller bjuda in

Författarna har skilda utgångspunkter men har, utom Bohman, lämnat politiken efter att i olika avseenden lidit nederlag. De behöver nya former för sin verksamhet – gå vidare. Feldt och Leijon sticker ut genom att deras avgång sker under omständigheter som är emot partiledningens önskan.

De två kvinnorna, Mogård och Leijon, berättar historien om sig själv och sin familj två generationer bakåt. Genom dagboken lämnar Adelsohn ut sin person. Bohman ger läsaren en kort personlig bakgrundsteckning. Om Feldt får vi inget veta.

Feldts och Leijons böcker försvarar egna uppfattningar och positioner. Feldt fortsätter dessutom att föra kampen för sina idéer. Det är även ett försök – som lyckades – att muta in skrivningen av 1980-talets ekonomiska politiska historia.

Feldt och Leijon behöver skapa ett nytt yrkesliv. Detta gäller även Adelsohn. Han ger oss en inbjudan att lära känna, bli delaktig i ett liv.

Bohman och Mogård vill förklara: Bohman vissa politiska skeenden och Mogård sitt liv. För dem är livspositionen en annan. Den åldersgräns de passerat ger dem lång överblick och en naturlig önskan att söka förklara och göra förståeligt, för sig själva och för andra.

Bohmans, Feldts samt även Mogårds böcker kan också ses som testamenten. De söker ge vidare särskilda erfarenheter och insikter, lärdomar ur livet.

Tre handlingslinjer

Politik brukar betecknas som en fråga om vilja, eller som det möjligas konst. Här skönjes också en tredje linje.

Ett eget och långsiktigt syfte i sitt arbete uppvisar Bohman och Feldt. De agerar utifrån visioner mot konkreta mål. Bohman är en icke-politiker med militär erfarenhet som blev politiker. Hans primära intresse är den styrka – partiet – som behövs för att ge ideologin kraft. En ny ekonomisk politik är Feldts vision. Det som skulle ha varit hans styrka, partiet, blev hans nederlag. De är strateger i sitt handlande, och för båda gäller att politik är att vilja.

Adelsohn vill leda sitt parti och borgerligheten till regeringsmakten. Det är hans uppgift. En naturlig känsla för vänskap eller, i politiken, en vilja att finna praktiska lösningar, att komma överens, danar en politik som det möjligas konst. Sitt engagemang har han främst i människorna. Han har ett utpräglat frihetsbehov; av plats för sig själv och sitt eget liv.

Leijons starka identifiering med arbetarrörelsen begränsar möjligheterna till egna strategiska positioner. Med det täta bandet till modern blir kvinnors självständighet och ekonomiska villkor ett väsentligt värde för henne. Hon är en problemlösare, och det gör politiken också för henne mer till en fråga om det möjligas konst. Hon delar med Adelsohn känslan för praktiska problem och snabba beslut – ett slags Vilda Väster-stil i politiken, som för Leijon blir hennes fall med Ebbe Carlssons rekommendationsbrev.

Hos Mogård är politik inte en fråga om att vilja – strategiskt, men inte heller främst vad som är möjligt – taktiskt. Drivkraften förefal-

ler springa ur insikter från egna erfarenheter. Politik som ett antagande om ett rationellt, metodiskt beteende som främst grundas i att syfta framåt. En slags pågående individuationsprocess utifrån ett personligt ansvar med rättigheter och skyldigheter. Utbildningspolitiskt beskriver Mogård själv detta som att lära ut lärande.

Avslut eller pånyttfödelse

Gösta Bohman, Ulf Adelsohn och Kjell-Olof Feldt lämnar sina poster. Såväl för Bohman som Adelsohn är avgången länge aviserad. För Bohman naturligen av åldersskäl. Adelsohn hade velat arbeta för en borgerlig regering. Det var också ett personligt val av utrymme för familjen. Han håller diskussionen om sin avgång öppen med sina närmaste medarbetare under flera år. Han valde och hade möjlighet att invänta en opinionsmässig uppgång för sitt parti. Skilsmässan sker i enighet och utan bitterhet. Både Bohman och Adelsohn kvarstår i riksdagen.

Feldt vill sedan länge ett nytt liv. Han hade tidigare informerat sin regeringschef om planen att avgå, men när det sker är det efter ett personligt politiskt nederlag och mot partiledningens önskan. Han lämnar ett parti i kris.

Mogård och Leijon får inte det fortsatta politiska förtroende de önskar och lämnar politiken. Mogård hade förlorat sin känsla av mening i det politiska arbetet. Båda erfar känslan av svek; Mogård utan givna löften, och Leijon med brutet löfte. I det längsta söker partiledningen hålla kvar henne. Hon lämnar Ebbe Carlsson-affären efter sig. Dessutom anger hon politiska skäl, när hon lämnar riksdagen.

Den goda vänskapen består, där skilsmässan förberetts och avgången accepterats. Den som lämnar scenen med problem efter sig, utan att ha städat färdigt, har konflikter bestående. Symptomatiskt har Feldt och Leijon anklagats för illojalitet mot sitt parti, när de publicerar sina memoarer.

Hos Adelsohn och Feldt är befrielsen och lättningen att få lämna påtaglig och uttalad. Perioden som landshövding i Växjö helar och pånyttföder Mogård. Sveket och uppbrottet

har för Leijon ännu inte färgats och fyllts av tiden. Hennes känsla av tomhet är framträdande.

De finner nya former för sina liv. Bohman behåller ännu 1992 sitt arbetsrum i riksdagshuset. Adelson är tillbaka på det exekutiva planet, som landshövding. Feldt är verksam som opinionsbildare och skribent, liksom även Mogård i viss utsträckning. Leijon återkommer till arbetsmiljöfrågor, som chef för Arbetsmiljöinstitutet.

Slutsatser

Vad var det värt?

De för varje människa avgörande frågorna ges ingen egentlig belysning i de valda minnesteckningarna. Kanske är de för privata. Kanske når de för djupt. Något erfar vi dock. Bohman uttrycker tacksamhet; om hans uppförde yrkeskarriär var värt priset får vi inte veta. Uppenbarligen var partiledarskapet för Adelson alltför kostsamt. Mogård är den som har en mening i uppgiften, att uträta något. Näf hon förlorar känslan av det meningsfulla i politiskt arbete vill hon inte längre betala. Svek, brutna löften är för Leijon för tungt att bära.

Genom det omskakande mötet med de socialdemokratiska väljarna i valrörelsen 1985 låter Feldt läsaren ana vidden av frågan "Betydde det något för någon annan?" Vad han gör har innebörd för andra, enskilda människor. Denna insikt ger känslomässig relief till hans intellektuella ståndpunkt om den ekonomiska politiken.

Samstämmighet mellan en djup inre erfarenhet, eller en stark känslomässig insikt i mötet med andra, och med en intellektuell position eller uppfattning, har varit avgörande för beslut om uppbrott. (För Bohman är processen naturligen en annan.)

Det som blir kvar är erfarenheten, värd att ge vidare.

Vad vill man?

Två strategier, Bohman och Feldt, vars politik är att vilja, som ändå är olika. Adelson och Leijon, som söker lösningar av det möjliga, i det möjliga, ändå olika. Feldt och Leijon hämtar identitet och kontur i arbetet. Adelson och Mogård sätter uppgiften främst. Adelson hämtar sitt uppdrag utifrån. Ur en inre bestämmelse skapas Mogårds uppgift. Bohman formades utanför politiken. Helt utanför partipolitikens räckvidd finns olika typer av politiker, som ser olika typer av problem med olika typer av lösningar. Här ligger ett specifikt bidrag som politiska minnesteckningar kan tillföra vår kunskap om politiken.

Gunnel Arvidsson

Noter

1. Som tyskarna säger. Citat från Matthias Claudius' (1740–1815) *Urian's Reise um die Welt*.
2. Gösta Bohman, 1983, *Så var det*, ca 8400 ex; Gösta Bohman 1984, *Maktskifte*, ca 8400 ex; Ulf Adelson 1987, *Partiledare*, ca 13000 ex; pocket 1988 ca 9000 ex; Kjell-Olof Feldt 1991, *Alla dessa dagar...* ca 120000 ex; pocket 1992 ingen uppgift om upplaga; Anna-Greta Leijon 1991, *Alla rosor ska inte tuktas*, ca 60000 ex; pocket 1992 ingen uppgift om upplaga; Britt Mogård 1991, *Summa summarum*, ca 5000 ex.
3. Måhända en parallell till socialdemokratin idag?

Litteraturförteckning

- Adelson, Ulf, 1987, *Partiledare. Dagbok 1981–86*. Stockholm: Gedins förlag.
- Bemler, Gunnar & Bjerkman, Anders, 1990, *Den sociala biografien*. Göteborg: Daidalos.
- Bohman, Gösta, 1983, *Gösta Bohman berättar. Så var det*. Stockholm: Bonniers.
- Bohman, Gösta, 1984, *Maktskifte*. Stockholm: Bonniers.
- Feldt, Kjell-Olof, 1991, *Alla dessa dagar... I regeringen 1982–1990*. Stockholm: Norstedts.

- Leijon, Anna-Greta, 1991, *Alla rosor ska inte tuktas!* Stockholm: Tiden.
- Milliot, Vincent & Neveu, Erik, red, *Les "Mémoires" de la Politique. Mots/Les Languages du politique*, nr 32 (temanummer), september 1992.
- Mogård, Britt, 1991, *Summa summarum. Rötter, levnad, ståndpunkter*. Stockholm: Norstedts.
- Swedenmark, Eva, 1991, "Lejontass mjuk men vass" i *Fönstret* nr 11 1991.
- Tigerstedt, Christoffer, Roos, J P & Vilko, Anni, red, 1992, *Självbiografi, kultur, liv. Levnads-historiska studier inom human- och samhällsvetenskaperna*. Stockholm: Symposion.
- Wrede, Johan, 1989, "Varför just biografiskt-psykologiskt? Till frågan om biografins relevans i litteraturforskningen." i von Platen, Magnus, red, *Den litterära biografien*. Göteborg: Almqvist & Wiksell International.
- Wuthenow, Ralph-Rainer, 1990, *Europäische Tagebücher. Eigenart, Formen, Entwicklung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Franska parlamentsvalet 1993

Det franska parlamentsvalet 1993 blev en seger för de borgerliga partierna trots att de knappast vann en enda röst jämfört med valet 1988. Orsaken till denna seger utan väljarvinster är att socialistpartiet gjorde sitt sämsta val sedan ombildningen 1971, samtidigt som varken Les Verts (De Gröna), Ecologisterna eller Front National, partier som attraherade mer än en femtedel av väljarna, fick något inflytande i Nationalförsamlingen.

Valet i Frankrike 1993 hölls i ett klimat av starkt politikermissnöje. Dels hade Frankrike haft ett antal politiska skandaler som alla handlat om politiker som fuskat eller smitit från sitt ansvar, dels var medborgarna missnöjda med att regeringen inte kunnat göra något åt hög arbetslöshet och ekonomisk lågkonjunktur. Partisystemet var förändrat i så motto att det bredvid höger- och vänsterblocket klivit fram en grupp av gröna partier. Frankrike hade därmed fått ett modererat tvåblocks-system. Vänsterblocket består idag av socialistpartiet och kommunistpartiet, högerblocket av gaullisterna och UDF, därutöver finns det extrema högerpartiet Front National samt tre gröna partier; les Verts, Ecologisterna samt Nya Ecologisterna.

Resultatet av valet blev en borgerlig regering där gaullistpartiet (RPR) erövrade pre-

miärministerposten, utrikesministerposten och ansvaret för budgeten. Ett parti med dryga 25 procent av väljarna bakom sig innehar därmed en avsevärd maktposition. Trots detta berodde den borgerliga segern framför allt på att socialistpartiet förlorade nästan hälften av sina väljare till partier som inte fick några platser i parlamentet.

Valkampanjen

Under hela valkampanjen duggade opinionsundersökningarna tätt, ända fram till den dag en vecka före valet när de inte längre fick publiceras. Alla undersökningar pekade i en riktning; de gröna partierna skulle göra succé och socialistpartiet skulle förlora halva sin väljarkår.

Opinionsundersökningar som publicerades mellan 9 januari 1992 fram till en vecka före valet visade på ett stöd på 12 till 20 procent av väljarna för de Gröna och Ecologisterna, den lägre siffran representerar undersökningarna närmast före valet. De gröna partierna hade haft förhållandevis stora framgångar i det regionalval som hållits på våren 1992 liksom i Europavalet 1989. Det var också ganska klart i alla undersökningar att socialistpartiet skulle förlora stora delar av sin väljarkår. I februari förutspåddes Parti Socialiste (PS) få omkring 20 procent av rösterna, vilket också blev fallet.

En av de skandaler som främst spätt på politikermisshöjet i Frankrike är den sk blodskandalen där två tidigare ministrar – Laurent Fabius och Georgina Dufoix – har anklagats för att vara ytterst ansvariga för att flera tiotals blödarsjuka fått HIV-smittat blod via transfusioner samt att smittat franskt blod sålts till andra länder. Orsaken till att ministrarna ställs till ansvar är att den franska blodcentralen sägs ha struntat i att HIV-testa blodet av ekonomiska skäl, ett sparnit som regeringen anses ansvarig för. Andra händelser som betraktats som politiska skandaler är den fortfarande ej utredda affären med socialistpartiets finanser inför valet 1988 där ekonomiskt stöd från statliga företag skall ha förekommit, upptäckten att president Mitterrand låtit avlyssna tidningen *Le Monde*s redaktionslokaler samt att statliga banker lånat ut pengar utan säkerhet till finansmän som Robert Maxwell.

Förutom de politiska skandalerna präglades valkampanjen av frågan om arbetslösheten. Frankrike har omkring 11 procents öppen arbetslöshet och siffran har snarare stigit än sjunkit under åren med socialistiskt styre. De borgerliga partierna pekade på det enorma budgetunderskottet och hävdade att premiärminister Bérégovoy inte hade haft några verk samma recept mot den franska ekonomiska lågkonjunkturen och menade att det var dags för ett byte i premiärministerbostaden *Hôtel Matignon*.¹

Den förre premiärministern och socialisten Michel Rocard höll redan i februari ett valtal där han menade att socialistpartiet måste transformeras genom vad han kallade en "big bang". En sådan förnyelse skulle också innebära ett försök att närma sig miljöpartierna. Redan när Rocard blev premiärminister efter förra valet 1988 försökte han få en öppning mot den politiska centern, något som dock misslyckades. Rocard fick inget större gen svar för sin appell den här gången heller.

Valet den 21 och 28 mars 1993

Söndagen den 21 mars 1993 gick de franska medborgarna till val i första omgången av det

majoritetsvals system Frankrike haft sedan valet 1988². Redan i första omgången stod det klart att socialistpartiet skulle göra ett mycket dåligt val och de borgerliga partierna få majoritet. Frågan var bara hur stor.

I 29 av de 577 valkretsarna slogs vänsterns kandidater ut i första omgången genom att inte få 12.5 procent av väljarnas röster, en procentspärr för att få ställa upp i andra omgången. Endast tre av högerns kandidater drabbades av detta öde.³

Valdeltagandet var knappt 69 procent, vilket är en låg men absolut inte ovanlig siffra i franska parlamentsval. Av väljarna gav 17.6 procent sin röst åt socialistpartiet och tillsammans med ytterligare vänsterröster blev det 19.2 procent av de avgivna rösterna till presidentens majoritetskoalition. De gröna partierna fick tillsammans 10.7 procent av rösterna där *Les Verts* (De Gröna) var det största partiet med drygt fyra procent. Kommunistpartiet höll ställningarna sedan 1988 och nådde 9.2 procent medan extremhögern, under *Front National*s flagga, gick fram till 12.4 procent av rösterna. Den borgerliga koalitionen fick 39.7 procent av rösterna med gaullisterna (RPR) som den starkaste komponenten, 20.4 procent av rösterna. Den borgerliga koalitionen vann nio platser i parlamentet redan i första omgången medan vänstern inte vann några platser i första omgången.

Inför valets andra omgång var således frågan inte om socialistpartiet skulle förlora regeringsmakten utan med hur mycket. När vallokalerna stängde visade det sig att raset för partiet fortsatt och i Nationalförsamlingen satt nu 53 parlamentsledamöter för socialistpartiet, att jämföra med föregående periods 258! Istället fick den borgerliga koalitionen *Union pour la France* som bestod av gaullisterna (RPR) och den mer center-högerbetonade gruppen UDF 485 av de 577 mandat. Valdeltagande sjönk ytterligare i andra valomgången till 67.5 procent. Det relativt låga valdeltagandet är dock inte ovanligt, vid valen 1962, 1967, och 1988 har det varit under 70 procent. Högst valdeltagande återfinns mellan 1973 och 1981 då mer än 80 procent av fransmännen deltog i parlaments- och presidentvalen.

Tabell 1. Parlamentsvalen 1993, resultat, (procent samt mandat)

Parti/grupp	Första om- gången 21 mars	Andra om- gången 28 mars	Mandat
Parti communiste	9.2	4.6	24
Övrig vänster	1.8	0.1	
Parti socialiste	17.6	28.2	53
Övrig presidentmajoritet*	2.7	3.3	15
Les Verts(De Gröna)	4.0	0.1	
Generation Ecologique	3.6	0.1	
Nouvelle Ecologistes	2.5	–	
Union pour la Démocra- tie Francaise (UDF)	19.1	25.8	207
Rassemblement pour la République (RPR)	20.4	28.3	242
Övrig höger	3.8	3.6	36
Front National(FN)	12.4	5.7	
Regionalister	0.4	0.2	

* Här ingår center-vänster-grupper som i valkampanjen stött socialistpartiet t ex Mouvement Républicain de Gauche (MRG).

Kommentar: Siffrorna hämtade från franska inrikesministeriets redovisning i Le Monde 24 mars respektive 30 mars.

Vid en jämförelse med valet 1988 kan konstateras att de borgerliga partierna – utom extremhöger – vunnit knappt tre procentenheter i väljarkåren men så mycket som 214 mandat. Socialistpartiet och presidentmajoriteten har däremot förlorat 17 procentenheter och 208 mandat.⁴

Det är också den konservativa komponenten – gaullistpartiet – i det borgerliga blocket som gjort störst framsteg i mandaträknet. Kommunistpartiet håller ställningarna i parlamentet medan Front National med betydligt fler väljare fortfarande inte har någon plats i Nationalförsamlingen.

Den nya regeringen leds av premiärminister Edouard Balladur, gaullist och före detta finansminister, som lyckats besätta både inrikesministerposten och utrikesministerposten

med gaullister, Charles Pasqua respektive Alain Juppé. Regeringen består av 28 medlemmar, förutom Balladur själv. Av dessa är tretton gaullister, fjorton från UDF och en – Simone Veil – utan partitillhörighet.

Problem och möjligheter

Efter 1993 års parlamentsval finns det inte längre någon presidentmajoritet i Frankrike. Socialistpartiet är reducerat till ett parti i samma storleksordning som de båda borgerliga tidigare oppositionspartierna. Valet har också visat på svårigheterna i det franska valsyste- met för nya grupperingar att nå maktens tin- nar. De tre miljöpartierna samlade drygt tio procent av rösterna, men fick trots detta inget parlamentariskt inflytande. Inte heller nådde dessa partier de höjder som en del opinionsun- dersökningar förhoppningsfullt lovat ut. När fransmännen kom till vallokalen var det de tra- ditionella partierna som fick deras röst. Ge- nom majoritetsvals systemet i två omgångar och därmed gynnandet av allianser kan ett par- ti med endast 20 procent av väljarna primärt bakom sig få ett mycket starkt inflytande, något som konstitutionens upphovsman gene- ral de Gaulle skulle uppskattat. Fortfarande har gaullistpartiet samma andel av rösterna som 1951, men till skillnad från då får partiet också tillgång till regeringsmakten. Till ytter- mera visso valde Nationalförsamlingen en gaullist till sin ordförande, Philippe Séguin.

Den svåraste frågan för den nya regeringen – förutom den allmänna ekonomiska krisen i såväl Frankrike som Västeuropa som helhet – blir nu Europasamarbetet. Gaullistpartiet är det parti – förutom kommunister och Front National – som rymmer störst andel EG-mot- ståndare. Nu är det denna gaullistpräglade re- gerings uppgift att tillsammans med en av eu- ropasamarbetets främste tillskyndare – Fran- cois Mitterrand – fortsätta arbetet i enlighet med det Maastricht-fördrag till vilket en majoi- ritet av gaullisterna röstat nej. Den sk cohabi- tationen mellan en president och en regering med olika partifärg lär inte bli lättare av en så- dan politisk situation. Detta förhållande kan

endast till liten del uppvägas av att Mitterrand valde en premiärminister känd för sin positiva syn på europeiskt samarbete.

I konstitutionen finns egentligen inga regler för hur den s k cohabitationen eller samboendet skall gå till. Men för den skull är inte situationen som "en natt utan måne" som Maurice Duverger hävdade förra gången läget uppkom 1986-88. Det finns uttalade regler för både president och premiärminister, men hur dessa kommer att användas i praktiken blir en politisk fråga. Under det förra samarbetet lyckades president Mitterrand vänta ut sin gaullistiske premiärminister Jacques Chirac. Mitterrand kunde reagera på Chiracs utspel och därmed vara steget före. Det är inte säkert att samma taktik kommer att vara verksam den här gången. Edouard Balladur är inte känd för att vara lika otålig som sin partibroder Chirac, och dessutom är president Mitterrand idag inte lika mån om framtiden. Under perioden 1986-88 var hägrade en kommande presidentperiod för både Chirac och Mitterrand, idag har Mitterrand mänskligt att döma inte något intresse av att ställa upp för omval 1995.

Avgörande för de franska väljarnas förtroende i framtiden lär dock bli om den nya borgerliga regeringen kan lösa dels arbetslöshetsproblemen, dels hålla EG, GATT och USA på gott humör samtidigt som regeringen månar om de franska bönderna.

Det val 1981, som var ett sådant segerval för vänstern, vanns just därför att den dåvarande presidenten Valéry Giscard d'Estaing och hans borgerliga regering misslyckades med den ekonomiska politiken. Också då fann sig Frankrike vara ett offer för en allmän lågkonjunktur i västvärlden.

För en gaullistisk premiärminister är också böndernas raseri värt att ta på allvar. När de

franska bönderna tidigare protesterat mot regeringspolitiken har det varit mot en socialistisk premiärminister. Men idag sitter en gaullist som ledare för regeringen, och en stor majoritet av Frankrikes bönder är just gaullister. Hur skall regeringen dels leva upp till sitt politiska arv som inrymmer franskt oberoende och storhet, dels motsvara omvärldens krav på ekonomiskt och politiskt samarbete inom ramar för GATT och EG?

Marie Demker

Noter

1. Den förra premiärministern Pierre Bérégovoy ansågs vara ren från alla skandaler, men efter valförlusten och en strid ryktesflod angående ett privat lägenhetslån valde Bérégovoy att ta sitt liv den 1 maj 1993.
2. Valet 1986 hölls med proportionell metod, inför av socialistregeringen. Efter den borgerliga segern 1986 återinfördes majoritetsvals systemet. Med undantag för 1986 har Frankrike haft majoritetsvals system i två omgångar sedan 1958.
3. Alla uppgifter om procentsiffror och antal mandat har hämtats ur *Le Monde hebdomadaire* 18-24 mars no 2316 respektive 25-31 mars no 2317. *Le Monde* redovisar där inrikesministeriets resultat-siffror. Vid valet 1988 slogs socialistkandidater ut i fyra valkretsar, kommunistkandidater i fem och högers kandidater (utom FN) i sex valkretsar i första valomgången.
4. Alla jämförelser görs mellan första valomgångarnas resultat.

Litteraturgranskningar

LENNART BERGFELDT: *Experiences of Civilian Resistance: The Case of Denmark 1940 – 1945*. Doktorsavhandling. Uppsala universitet 1993.

Avhandlingens innehåll

Lennart Bergfeldts doktorsavhandling *Experiences of Civilian Resistance: The Case of Denmark 1940 – 1945* behandlar erfarenheter av civilmotstånd som försvarsstrategi, tillämpat på situationen i Danmark under åren av tysk ockupation 1940–1945. Författarens avsikt är att utifrån de danska erfarenheterna under dessa år dra slutsatser som är av betydelse för teoriutvecklingen kring civilmotstånd under ockupation.

Mer specificerat vill författaren visa hur parterna (den tyska ockupationsmakten och den danska sidan) "agerade och reagerade i den givna historiska situationen och med vilka resultat". Den övergripande forskningsfrågan formuleras som "vem gjorde vad, hur och varför, mot vem och med vilka resultat" (s 15).

Utifrån denna övergripande frågeställning utformar författaren, i fyra punkter, vad han kallar avhandlingens analytiska fokus. Den första punkten utgörs av konfliktens *struktur*, inkluderande vilka som var konfliktens huvudaktörer, deras interna förhållanden och organisation samt deras målsättningar. Den andra punkten utgörs av parternas *agerande*, speciellt fokuserat på vilka *medel* som användes, såväl våldsmedel som icke-våldsmedel. Den tredje punkten utgörs av agerandets *effekter*, att beskriva och analysera de använda medlen i termer av funktioner och resultat. Den fjärde punkten utgörs av de använda medlens *effektivitet*, ett försök till utvärdering. Blev effekterna av de använda medlen de avsedda? I vilken utsträckning bidrog de använda medlen till att aktörerna lyckades uppnå sina målsättningar?

Avhandlingen vill bidra till en framtidsorienterad, preskriptiv, föreskrivande teori. Hur bör ett civilmotstånd organiseras och utformas för att vara så effektivt som möjligt? Dessutom finns ett underordnat syfte, att beskriva och historiskt analysera processen i Danmark under de aktuella åren. Avhandlingen skall vidare betraktas som en pilot-studie som skall testa den analysram som används i framställningen.

Avhandlingen inleds med en ingående och utförlig litteraturgenomgång kring teorier om civilmotstånd som försvarsstrategi. Olika definitioner av begreppet "civilmotstånd" ställs mot varandra och relateras även till snarlika begrepp som "civilförsvar" och "icke-våldsförsvar". Författaren går igenom olika försök att klassificera och kategorisera olika former av civilmotstånd, såväl till form som till funktion.

Författaren finner dock att stora delar av den begreppsapparat och de klassificeringsförsök som återges i litteraturen är för specifika och för tekniska för att kunna användas i beskrivningen av händelseutvecklingen i Danmark under krigsåren. I stället väljer han att knyta an till det tänkande och den terminologi som formulerats av forskarna Anders Boserup och Andrew Mack i "War Without Weapons" (Boserup-Mack 1974). Central i deras teori- och begreppsapparat är begreppet "point of gravity", som definieras ungefär som "krigets fokus" eller parternas "akilleshäl" (s 51–52). Det är mot denna "point of gravity" som alla krafter skall sättas in för att kriget skall kunna vinnas. När det gäller civilmotstånd definierar Boserup och Mack, och författaren ansluter sig till dem, "point of gravity" som *enigheten* i motståndet. Det är sedan i vilken utsträckning som civilmotståndet främjade eller icke-främjade denna enighet som författaren gör till

ett viktigt utvärderingskriterium när han skall utvärdera civilmotståndets effektivitet.

Författaren diskuterar också Boserups och Macks uppdelning av civilförsvaret i tre funktioner. För det första en *symbolisk* funktion, som syftar till att stärka motståndsviljan och den nationella enigheten. För det andra en *förnekande* funktion, som att hindra, förneka, ockupationsmakten tillgång till resurser. Samt, för det tredje, en *underminerande* funktion, som skall underminera ockupationsmaktens politiska kapacitet att fortsätta ockupationen, t ex genom att påverka opinionen inom ockupationsmakten. I Boserups och Macks teori är det den första funktionen, den *symboliska*, som är mest relevant eftersom den berör civilmotståndets "point of gravity", den nationella enigheten.

En stor del av avhandlingen ägnas sedan åt att beskriva händelseutvecklingen i Danmark under åren av tysk ockupation 1940–1945. Materialet består uteslutande av sekundärkällor. Åren 1940–1945 är några av de mest utforskade i dansk historia och författaren har därför valt att inte prioritera omfattande arkivstudier.

Den avslutande delen av avhandlingen ägnas åt analys, uppdelad i fyra olika avsnitt. Det första avsnittet behandlar konfliktens *struktur*. Där beaktar författaren att vare sig Danmark eller Tyskland kan ses som monolitiska, enhetliga aktörer. När det gäller Tyskland urskiljs fyra olika aktörer; i Tyskland återfinns dels den politiska administrationen, dels det nazistiska partiet. I Danmark återfinns dels Tysklands politiska representanter, dels Tysklands militära representanter. Dessa fyra olika tyska aktörer tillskrivs olika målsättningar med verksamheten i Danmark. Den politiska ledningen i Berlin sägs ha territoriell kontroll och ekonomiska fördelar som mål. Det nazistiska partiet tillskrivs ideologiska mål; nazifiering, propaganda, kulturell penetration. Målen för den tyska politiska ledningen i Danmark beskrivs som att upprätthålla ockupationen så lätt som möjligt och målen för den tyska militära ledningen i Danmark beskrivs som att stärka den militära säkerheten.

På den danska sidan urskiljer författaren tre olika aktörer; för det första det politiska etablissemanget, den politiska ledningen, för det andra befolkningen och för det tredje motståndsrörelsen. Det politiska etablissemangets målsättningar beskrivs som att värna Danmarks neutralitet, suveränitet och överlevnad som nation, samt att bevara det politiska systemet, kulturen och välfärden. Befolkningens mål beskrivs som att skydda och bevara kulturen och demokratin samt att motstå nazifieringen. Motståndsrörelsens mål sägs vara att bevara Danmarks nationella oberoende och att åstadkomma radikal politisk förändring.

I det andra analytiska avsnittet, det som behandlar parternas *agerande* med fokus på vilka medel de använde sig av, håller författaren fast vid indelningen av de olika tyska och danska aktörerna och kartlägger vilka medel, taktiska och strategiska, som de använde sig av och huruvida dessa kan betecknas som våld eller icke-våld.

Det tredje analytiska avsnittet behandlar de valda medlens *effekter* i form av "resultat" och "konsekvenser". Även här följs den tidigare indelningen i olika tyska och danska aktörer och författaren söker kartlägga vilka effekter deras agerande, med eller utan våldsinslag, fick.

I det fjärde analytiska avsnittet utvärderas de valda och använda medlens *effektivitet*. Författaren använder sig av olika utvärderingskriterier, bl a graden av måluppfyllelse. I vilken utsträckning bidrog de valda medlen till att de olika aktörernas målsättningar uppfylldes?

Dessutom utvärderar författaren motståndskampen utifrån i vilken utsträckning den lyckades försvara eller till och med stärka motståndets "point of gravity", det vill säga enigheten inom och mellan de danska parterna.

Utvärderingen leder fram till att författaren betecknar nästan alla icke-våldsmedel som effektiva, främst den "sociala bojkotten", dvs icke-samarbete med ockupanterna, men också strejker och den underjordiska pressens verksamhet. Våldsmedlen, menar författaren, har generellt sett *inte* varit effektivare än icke-våldsmedlen. Författaren menar också att resultatet stärker Boserups och Macks tes att det

är civilmotståndets *symboliska funktion*, den som rör den nationella enigheten, "the point of gravity", som är mest betydelsefull för motståndets effektivitet.

Författaren nämner tre omständigheter som han menar underlättat en framgångsrik användning av icke-våldsmedlen. För det första organisering och organisation, för det andra planering och för det tredje nationell enighet.

I slutkapitlet sammanfattar författaren resultatet och presenterar fyra slutsatser av mer generell räckvidd om teoribildningen kring civilmotstånd som försvarsstrategi. Slutsatserna baseras främst på det avsnitt som analyserade de använda medlens effektivitet, såväl i förhållande till graden av måluppfyllelse som till hur de påverkat "point of gravity", i det här fallet nationell enighet.

1. Militärt motstånd har inga garantier för framgång och leder till hårdare polarisering, mer skador, mer materiell förstörelse och

2. innebär en större risk för intern splittring inom de egna leden, *medan*

3. civilmotstånd tenderar att balansera polarisering, hålla kontroll över konfliktagerandet, förhindra eller begränsa interna konflikter och, sålunda,

4. underlätta "konfliktreglering" och varaktiga lösningar.

Forskningsproblemet

En fråga som tidigt infinner sig vid läsningen av Bergfeldts avhandling är vilket som är det övergripande forskningsproblemet. I inledningskapitlet ställs frågan om civilmotstånd överhuvudtaget någonsin har varit ett kraftfullt medel för att sätta press på en fiende eller för att värna människor och samhällsvärden. Författaren skriver i anslutning till detta att studien "avser att bidra till svaret på den frågan genom att analysera vad som hände i Danmark under den tyska ockupationen 1940–1945" (s 12). Härav anar man att det i grunden är en *utvärderingsanalys* av civilmotstånd som politiskt medel som författaren avsett att göra.

Men i samma inledningskapitel skriver författaren att "studiet av historiska fall av civil-

motstånd skall få oss att bättre förstå hur det var, och vilka fördelar och problem som var förbundna med civilmotståndet. Det skall också säga oss något om de allmänna villkoren för civilförsvar och, därigenom, hjälpa oss formulera bättre strategier för eventuella/möjliga framtida slag" (s 12). Här finns ett *preskriptivt*, föreskrivande, inslag. Författaren vill att formulera *bättre strategier* för civilmotstånd än de hittills kända.

Huvudsyftet formuleras längre fram i avhandlingen som "att dra teoretiska slutsatser om civilförsvar utifrån erfarenheterna av Danmarks policy och motstånd under ockupationen" (s 14) och det specificeras till att "undersöka konfliktagerandet och visa hur parterna agerade och reagerade i den givna situationen och med vilka resultat" (s 15). Där beskrivs den huvudsakliga forskningsfrågan som "vem gjorde vad, hur, och varför, mot vem och med vilka resultat?". "Varför-frågan" indikerar att avhandlingen skulle ha *förklarande ambitioner*.

Ett bisyfte sägs vara att *beskriva och historiskt analysera* händelseförloppet. Studien skall dessutom tjäna som en *pilot-studie*, inkluderande ett *test av den använda analysramen*. Den skall dessutom *ge erfarenheter om fruktbarheten av historiska fallstudier* vid studiet av teorierna om civilmotstånd och tillsammans med liknande studier i framtiden *bereda väg för större, komparativa forskningsprojekt*.

Avhandlingens syften är således många och studien förväntas fylla flera funktioner. De olika syftena saknar däremot förankring i en klar och entydig problemställning. Författaren har i stället utgått från ett *tema* – civilmotstånd – och försökt belysa det utifrån flera infallsvinklar.

Det breda angreppssättet skapar osäkerhet om vilken vetenskaplig problematik författaren egentligen vill penetrera. Är avhandlingen i grund och botten en utvärderingsanalys av civilmotstånd som försvarsstrategi? Eller vill författaren främst förklara de olika aktörernas agerande i Danmark under ockupationsåren 1940–1945? Eller är det i stället de preskriptiva aspekterna, hur ett framtida civilmotstånd

bör organiseras, som utgör ledmotivet för studien? Oklarheten kring dessa frågor får följdverkningar på utformningen av teorikapitlet.

Teorikapitlets utformning och val av teori. Avhandlingen inleds med en omfattande presentation av teoribildningen kring civilmotstånd som försvarsstrategi. Man kan alltid i sådana här sammanhang ta till den gamla klyschan att "det finns inget så praktiskt som en bra teori". Frågan är då hur bra den teori som presenteras är just i detta avseende, det vill säga hur praktisk är den? Ja, som läsare blir man fundersam när författaren efter teorigenomgången hävdar att det vore olämpligt att använda alltför specifika och tekniska termer från civilmotståndsteorin i skildringen av motståndskampen under ockupationen, eftersom teorin inte är tillämplig på det specifika fall som valts som studieobjekt (s 65). Författaren menar också att det inte vore rätt mot historien att försöka tvinga på den de teoretiska modeller som han just, mycket ingående och utförligt, presenterat (s 65).

Följdfrågan blir då varför författaren lägger ned sådan möda på att presentera teorier om civilmotstånd när de sedan knappast används i framställningen. Om teorierna inte är tillämpliga på situationen i Danmark under krigsåren, varför har då just det fallet valts? I en fallstudie skall teorin styra valet av fall, inte tvärtom.

Sammantaget leder teorigenomgången egentligen inte fram till några *forskningsfrågor* som ställs till materialet. Den övergripande forskningsfrågan som författaren formulerar, "Vem gjorde vad, hur och varför, mot vem och med vilka resultat" är en parafra på Lasswells berömda formulering "Who gets What, When and How?". Men dessa frågor är i Bergfeldts studie inte utmejslade ur de presenterade teorierna. I sin allmänna formulering är de alltid tillämpliga på allting, statsvetenskapligt intressanta blir de först när de sätts in i ett teoretiskt sammanhang.

Point of gravity-begreppet

Begreppet "point of gravity" är viktigt i Bergfeldts framställning. Det tas till vara från den teoretiska genomgången och används i undersökningen. Begreppet utgör också ett viktigt led i utvärderingen av hur effektivt civilmotståndet som strategi var i Danmark under krigsåren.

Bergfeldt menar att "försvararen, när han väljer sätt eller form för sitt försvar, också avgör försvarets 'point of gravity'" (s 51). Och "point of gravity" blir då krigets fokus, åtminstone under inledningsskedet och det är mot "point of gravity" som en rationell aktör, i det här fallet fienden, skall koncentrera hela sin styrka. Och ur försvararens perspektiv så är det kring "point of gravity" som hela försvarets styrka och förmåga skall koncentreras.

I samma avsnitt sägs att Clausewitz placera denna "point of gravity" i armén för Alexander den store, Gustav II Adolf och Karl XII. I splittrade småstater låg "point of gravity" i huvudstaden, i små, beroende stater låg "point of gravity" i armén hos de stater som var allierade med den beroende staten, i en konfederation låg "point of gravity" i graden av enighet av medlemmarnas intressen, vid nationella uppror ligger "point of gravity" i den allmänna opinionen och den personlige ledaren osv.

Många och inbördes väldigt olika företeelser kan således utgöra "point of gravity". Begreppet riskerar att fyllas med så mycket att dess fruktbarhet eller analytiska användbarhet omöjliggörs. Jag läser in åtminstone två principbetydelser i författarens användande av begreppet. Den första är att "point of gravity" är krigets *viktigaste punkt*, den som vinner den punkten vinner också hela kriget (eller har åtminstone goda möjligheter att göra det). För det andra beskrivs "point of gravity" också som en akilleshäls, alltså en *sårbar punkt*, den svagaste länken i en parts försvar. Men det är ju inte alls detsamma som den viktigaste punkten. Om armén t ex var "point of gravity" för Karl XII betyder ju inte det att armén var Karl XII:s akilleshäls, den var ju tvärtom hans styrka!

När resonemanget sedan överförs på civilmotståndsstrategierna så ansluter författaren sig till Boserup & Mack. De hävdar att "the point of gravity" i fråga om civilmotstånd rör motståndets *enighet*. En rationell aktör skall, enligt författaren, sätta in all sin kraft och styrka på att splittra motståndets enighet. Författaren hävdar t o m att alla åtgärder som ockupationsstyrkan tar till och som inte riktar sig just mot motståndsrörelsens enighet blir helt irrelevant! Och även omvänt, *all* motståndsverksamhet måste bedömas enbart utifrån hur mycket de bidrar till att stärka eller bevara motståndets enighet. Ett sådant ställningstagande förefaller inte rimligt. Det får också konsekvenser för resultaten eftersom motståndets effektivitet utvärderas just utifrån detta enighets-kriterium.

Hur finner man då ut vad "point of gravity" i den aktuella situationen är? Postuleras det utifrån den teoretiska diskursen eller blir det en empirisk fråga från fall till fall? Och om det är en empirisk fråga, hur skall man då metodologiskt gå till väga för att fastställa vad som är "point of gravity"? Bergfeldts framställning är här något oklar. Å ena sidan utgår han från Boserups och Macks tes att i alla civilmotståndsfall är det enigheten i motståndet som utgör "point of gravity", å andra sidan härleder författaren enigheten som "point of gravity" utifrån aktörernas egna uttalanden och handlingar. Oavsett tillvägagångssätt leder oklarheten till bekymmer för framställningen. Om "point of gravity" härleds teoretiskt blir det ingen empirisk test av vad som var "point of gravity" i det här aktuella fallet, vilket författaren säger att han vill göra. Att använda aktörernas utsagor som belägg leder ingen vart, aktörerna kan ju ha fel om vad som var försvarets "viktigaste punkt". Och att använda aktörernas handlingar som belägg medför risk för cirkelresonemang. Varför valde de viktigaste partierna att samarbeta på regeringsnivå? Jo, för att de ville främja enigheten bland folket. Hur vet vi att de ville främja enigheten bland folket? Jo, därför att de samarbetade på regeringsnivå!

Att härleda "point of gravity" utifrån parternas agerande, eller från vad agerandet syftar till, medför också att utvärderingen utifrån

"point of gravity"-begreppet enbart blir en måluppfyllelseanalys. Men syftet med att använda begreppet var, enligt författaren, i stället att ge ett alternativ till måluppfyllelseanalys.

"Point of gravity", i betydelsen "krigets avgörande punkt", bör i stället ses som ett objektivet fenomen, oberoende av aktörernas subjektiva uppfattningar. Det går inte att härleda ur aktörernas utsagor och agerande. Därför medför det också mycket stora metodologiska problem, kanske så stora att "point of gravity"-begreppet inte är fruktbart i en utvärderingsanalys.

Metod: Att utvärdera och att studera effektivitet

Bergfeldt skriver på ett flertal ställen i avhandlingen (tex s 12, s 15, not 8 s 376) att han vill utvärdera motståndskampen, främst dess effektivitet. Jag vill t o m tolka avhandlingsuppläggningsmomentet som att utvärderingsmomentet är det viktigaste och det mest centrala.

Det är därför något förvånande att Bergfeldt *inte någonsin* i framställningen presenterar eller relaterar sig till den relativt rikhaltiga litteratur kring utvärderingsforskning som statsvetenskapen (och även en del andra discipliner) erbjuder.

Författaren använder sig av olika kriterier när han söker fastställa metodernas effektivitet. Huvudansatsen är att titta på måluppfyllelsen av de använda metoderna/medlen. Och eftersom författaren menar att materialet inte alltid är tillräckligt för att göra en sådan analys kompletterar han detta med fyra andra kriterier. För det första studeras aktörernas egna uttalade bedömningar av medlets effektivitet. För det andra om aktören upprepat användandet av medlet/metoden (vilket då skulle antyda att aktören uppfattade medlet som effektivt). För det tredje vilken organisationell kapacitet aktören hade samt, avslutningsvis, motpartens reaktion på användandet av medlet/metoden. Där är tanken att ju skarpare motparten reagerar, ju mer effektivt är medlet/metoden.

Framställningen hade tjänat på om författaren hade relaterat dessa, mer eller mindre mål-

baserade, utvärderingsansatser till tidigare forskning på området. Måluppfyllelseutvärdering är en högst mångfacetterad företeelse. Vid sidan av den traditionella måluppfyllelsen, det vill säga i vilken utsträckning insatta åtgärder leder till att målen uppnås, finns åtminstone två alternativa ansatser.

Den första kallas *målbaserad utvärdering*. Den utgår från den traditionella måluppfyllelsen men studerar också bieffekterna av medlet/metoden. Det vill säga, insatsen utvärderas utifrån *avsett utfall + bieffekter*.

Den andra ansatsen utvärderar medlet/metoden i förhållande till andra medel/metoder, dvs vad som kallas *kontrafaktiska referensalternativ*. Hur hög skulle måluppfyllelsen ha blivit om andra medel/metoder hade använts?

Till allt detta kommer den besvärliga frågan om *kausalitet*. Författaren skiljer förtjänstfullt på *effekter* och *effektivitet* i analysen. En gemensam nämnare för såväl effekt- som effektivitetsstudier är dock att båda förutsätter antaganden om kausala samband. Detta får följdverkningar när han skall belägga medlens/metodernas effekter och effektivitet. Hur skall vi verkligen veta att det ena följde på det andra? Berodde det som författaren kallar effekt verkligen berodde på de åtgärder i form av metod/medel som han utvärderar?

Belägg: Målsättningar

Författaren arbetar huvudsakligen med graden av måluppfyllelse som utvärderingskriterium på hur effektivt ett medel/en metod varit. De mål som tillskrivs de olika aktörerna blir därmed helt avgörande för resultaten och för rekommendationerna kring hur en civilmotståndsstrategi skall utformas.

Hur går då författaren tillväga när han fastställer de olika målen som aktörerna i analysen förutsätts ha? Återigen värjer han sig mot att presentera eller relatera sig till den stora diskurs som behandlar möjligheter att härleda aktörers målsättningar. Han är inte heller särskilt utförlig i sin metodologiska redovisning av hur målen har fastställts.

Att härleda aktörers målsättningar är som bekant problematiskt. Det finns ett antal eta-

blerade metoder, som alla också är behäftade med en del svagheter. Det enklaste, och kanske vanligaste, är att utgå från *aktörens egna utsagor* om de mål eller motiv som låg till grund för handlingen.

En andra metod är att studera *andra handlingar* från aktörens sida. Om vi t ex vet att den danska motståndsrörelsen under ett visst skede av kriget arbetade intensivt på att få den danska regeringen att avgå, tolkas detta motiv in även på andra aspekter av motståndsrörelsens agerande, t ex sabotageverksamheten.

En tredje metod är att utgå från *kontexten* för handlingen och tolka motivet utifrån det. Vi vet t ex att det var viktigt för Tyskland att hålla malmtrafiken över Narvik igång och vi vet att det gav Tyskland militärpolitiska fördelar att behärska den norska kusten. Det förefaller då också rimligt att tillskriva den tyska ockupationen av Norge dessa mål. Vi vet också att det var nödvändigt för Tyskland att kontrollera Danmark för att kunna ta Norge. Då länkas målen till ockupationen av Danmark in i det scenariot.

Alla dessa metoder är behäftade med svagheter. Problemet med Bergfeldts målanalyser är att han inte redovisar vilken eller vilka av dessa metoder han använt sig av eller diskuterar svagheter med dem.

Belägg: Effekter och effektivitet

Utvärderingsinslaget och effektivitetsstudien är centrala i Bergfeldts avhandling. Effektivitetsstudier förutsätter antaganden om kausalitet och där är författaren, klokt nog, mycket försiktig. Frågan är dock om han är för försiktig. Han skriver t ex att de flesta effekterna inte gått att relatera till något särskilt medel, utan att "de observerade effekterna snarast är resultatet av situationen som helhet" (s 260–61).

Men om det är som författaren skriver, att det enbart undantagsvis gått att finna något samband mellan handling och effekter, hur skall man då kunna genomföra en utvärdering? Hur starka är beläggen för de effekter som författaren diskuterar? På s 309 skriver författaren exempelvis att "Som helhet, nådde (den tyska) terrorn inte sina mål. I stället orsa-

kade den många kontraproduktiva effekter.” Hur vet författaren det? Vad hade hänt med den danska motståndskampen utan den tyska terrorn? Kanske hade många fler vågat ta del i kampen? Den femåriga tyska ockupationen kanske *kraftigt underlättades*, eftersom den tyska terrorn lyckades injaga skräck i den danska befolkningen. I så fall var terrorn, tvärtom vad Bergfeldt hävdar, ett utomordentligt effektivt och ändamålsenligt medel utifrån tysk horisont.

Min poäng är inte att det verkligen skulle förhålla sig på det sättet, utan i stället att författarens belägg när det gäller såväl vilka målsättningar aktörerna hade som de använda medlens effekter och effektivitet sällan explicit görs. Läsaren utelämnas till författarens egna tolkningar.

Huvudresultaten: De viktigaste slutsatserna

I sina slutsatser hävdar författaren att resultaten visat att militärt motstånd inte är någon garanti för framgång. I stället leder det till större polarisering, mer skador, mer materiell förstörelse och innebär en större risk för splittring inom de egna leden. Civilmotstånd, däremot, tenderar att balansera polarisering, hålla kontroll över konfliktagerandet, förhindra eller begränsa interna konflikter och, sålunda, underlätta ”konfliktreglering” och varaktiga lösningar.

Slutsatserna är långtgående, väl långtgående med hänsyn till de empiriska beläggen. Och även om man godtar författarens tes att det finns ett empiriskt samband mellan militärt motstånd och nationell splittring behöver det inte innebära att det militära motståndet framkallat splittringen. En lika plausibel förklaring, som författaren inte diskuterar, är att civilmotstånd *förutsätter* nationell enighet för att kunna komma till stånd. I situationer av nationell splittring skulle därför militärt motstånd vara den enda möjliga försvarsstrategin. Däremot skulle vare sig civilmotstånd eller militärt motstånd, allt annat lika, ha några positiva eller negativa effekter på den nationella enigheten.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1993, årg 96 nr 3

Slutord

Mina huvudsakliga invändningar har gällt bristen på en klar och entydig problemformulering, att teorin sällan tillämpas på det empiriska materialet, att en del centrala begrepp, främst begreppet ”point of gravity” är oklart definierat och att det saknas en anknytning till diskurser om utvärderingsforskning och om hur man härleder aktörers målsättningar. Det saknas också belägg när författaren tillskriver aktörer målsättningar och när han bedömer olika icke-våldsstrategiers effektivitet. Som en följd av detta blir det också tveksamt hur hållbara författarens viktigaste slutsatser egentligen är.

Men det finns, trots mina invändningar, också en hel del positivt att säga om Lennart Bergfeldts arbete. Avhandlingen är välskriven, den är mycket välstrukturerad och därför också lätt att läsa och följa. Det finns många skarpsinniga tankar och intressanta delanalyser i den. Ämnesvalet är ovanligt inom statskunskapen, vilket jag tycker skall lända författaren till heder och kanske en del av de brister jag påtalat kan hänföras till detta.

Ulf Bjereld

Referenser:

Boserup, A – Mack, A, 1974. *War Without Weapons. Nonviolence in National Defence*. London: Frances Pinter.

GÖRAN BERGSTRÖM: *Jämlikhet och kunskap. Debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990*. Stockholm 1993: Symposium Graduale.

Göran Bergströms doktorsavhandling *Jämlikhet och kunskap* behandlar den svenska socialdemokratins skolpolitiska idéer under de två senaste decennierna. Till skillnad från de flesta andra som skrivit om den svenska skolpo-

litiken fokuserar Bergström på gymnasieskolan. De idéer som han behandlar gäller dock naturligtvis ofta skolan generellt.

Det är tre idékomplex som Bergström behandlar. För det första vill han undersöka i vilken mån den socialdemokratiska inställningen till jämlikheten har förändrats under senare år. Enkelt sammanfattat är hans resultat att förändringarna är marginella.

För det andra vill han undersöka hur socialdemokratin ser på kunskap och skola. Här har det skett en tydlig förändring. Kunskaper betonas betydligt mer från början av 1980-talet.

För det tredje vill han studera socialdemokratins syn på styrning och reformer inom skolområdet. Här finns en välkänd utveckling mot ökad decentralisering.

Detta tredje syfte kopplar Bergström explicit samman med reformeringen av gymnasieskolan. En kort rekapitulering är på sin plats. Den socialdemokratiska regeringen hade tillsatt en gymnasieutredning strax före 1976 års val. Direktiven inriktades på organisatoriska frågor – en bättre integration mellan olika linjer borde komma till stånd, och en ökad decentralisering var önskvärd – men också på innehållsliga – värden som jämlikhet, demokrati, kunskap och anpassning till utvecklingen på arbetsmarknaden nämndes. Efter den borgerliga valsegern gavs tilläggsdirektiv som möjligen tonade ner integrationstanken men i övrigt inte uppfattades som någon starkare kursändring.

Gymnasieutredningen blev klar efter fem år, 1981. Den föreslog en till stora delar sammanhållen utbildning under 2/3 av det första läsåret. Klasserna skulle sedan försvinna och ersättas av individuella studieprogram. Studietiden per läsår skulle öka. Reformen skulle föregås av försöksverksamhet. Förslaget var inte enhälligt. SAF, SACO med Lärarnas Riksförbund i spetsen, och till viss del moderaterna var negativa till den gemensamma starten. När regeringen efter mer än två år lade proposition, återstod inte mycket av utredningens förslag; någon samlad reform föreslogs inte, men försöksverksamheten borde fortsätta.

Denna uteblivna gymnasiereform fascinerar Bergström. Det är inte svårt att se att valet av

idéteman hänger samman med den uteblivna gymnasiereformen. Man kan hypotetiskt tänka sig att när regeringen får kalla fötter och inte genomför den föreslagna reformen kan det bero på att man blivit mindre jämlikhetsinriktad eller mer kunskapscentrerad eller helt enkelt slutat att tro på möjligheten att med centralstyrning genomföra genomgripande reformer på skolområdet.

Det är dock de skolpolitiska idéerna som utgör avhandlingens huvudobjekt.

Vad gäller jämlikheten urskiljer Bergström tre olika principer. Lika *chanser* för alla, lika *resurser* för alla, lika *resultat* för alla. Lika chanser är den minst ambitiösa, liberala principen; lika resultat (dvs alla får samma kunskapsmängd) är den mest ambitiösa. Principen 'lika resurser' är flertydig; ju mer omfattande resursbegrepp desto radikalare innebörd. Dessutom urskiljer Bergström ett s k spjutspetsresonemang: skolan skall, anser vissa, vara en spjutspets i kampen för ökad jämlikhet i hela samhället. Under den undersökta perioden blir spjutspetsstemat allt ovanligare i den socialdemokratiska debatten. I övrigt är förändringarna små, möjligen märks en ökad betoning av kravet på likvärdig utbildning. Detta kan, säger Bergström, tolkas som en betoning av principen jämlikhet i resultat.

Vad gäller kunskaper skiljer Bergström, efter att ha relaterat till den pedagogiska litteraturen, dels mellan bildning och kvalifikation, dels mellan bildning, fördjupning och färdigheter. Det är fråga om två olika dimensioner av kunskapsbegreppet, vilket innebär att 'bildning' – något förvirrande för läsaren – används för att beteckna två skilda företeelser. Bergströms resultat är att bildningstemat betonas betydligt starkare under 80-talet, inte minst av statsrådet Bengt Göransson.

Genom att göra en mycket kort utvikning och även studera moderata samlingspartiet och vpk anser sig Bergström kunna belägga att den ökade betoningen av kunskap från socialdemokratiskt håll kommer parallellt med en motsvarande utveckling hos moderaterna. Det är inte så, hävdar han, att moderaterna driver kunskapsfrågan, gör sig populära, och med ti-

den framtvingar en motsvarande idéförskjutning hos socialdemokraterna. Det är en intressant tes, även om de redovisade beläggen vad gäller moderaterna är lite för få för att övertyga hundra procentigt.

I slutkapitlet lanserar Bergström en intressant idé, nämligen den att föreställningarna om jämlikhet, kunskaper och styrning hör ihop. Ändras den ena, får detta konsekvenser för de andra. Med ökad decentralisering får t ex kravet på likvärdig utbildning ökad tyngd. En liberal kritik mot principen 'jämlikhet i resultat' skulle kunna se ut så här: Om alla skall nå samma resultat, kan man inte ställa kunskapskravet för högt, alltså finns det en viss motsättning mellan 'jämlikhet i resultat' och kunskaper. Det är möjligt att Bergström har rätt i sin tes, men jag tycker inte att han lyckas fullt ut med den svåra uppgiften att övertyga därom; hans diskussion är lite för skissartad.

Bergström har också, skall det sägas, ett fjärde syfte: han vill undersöka i vilken utsträckning det funnits åsiktsskillnader inom socialdemokratin. Detta tacklar han genom att studera sidoorganisationernas (SSU, kvinnoförbundet, broderskapsrörelsen, LO) idéer och relatera dem till moderpartiet. Resultaten är enkelt uttryckt, att när det sker idémässiga förändringar är det moderpartiet som driver på, och SSU som har lättast för att följa med, medan övriga sidoorganisationer är mer immuna mot idémässiga förändringar.

Avhandlingen bär spår av att Bergström skiftat syfte under arbetets gång. Från början verkar huvudintresset ha gällt den uteblivna gymnasiereformen i ett processperspektiv. Bergström säger nu uttryckligen att hans syfte inte är att förklara varför det gick som det gick, vilket inte hindrar honom från att så småningom (s 217) ganska abrupt säga att det berodde på besparingspolitik och politisk osäkerhet. I ett ganska sent skede har Bergström sadlat om och bestämt sig för att göra en idéanalys. Båda syftena är naturligtvis legitima, men själva skiftet har skapat problem.

För det första kvarstår en lång analys av processen vad gäller gymnasieskolereformen. Läsaren får en detaljerad redogörelse för ut-

redningsarbete och remissomgång. Hur detta kopplas till idéanalysen är oklart. Bergström säger att det skall gagna förståelsen av debatten, men det är kanske mest en from förhoppning.

För det andra gäller idéanalysen idéer om skolpolitiken i allmänhet, alltså inte bara gymnasieskolan. Jämlikhet, kunskap och styrning är ju generella teman. Debattörerna talar sällan uteslutande om den ena eller andra skolförmen. Däremot får Bergströms material en slagsida; här dominerar gymnasiet. När det gäller synen på reformer och styrning borde väl också grundskolan tas med. Här har ju skett mycket under 1980-talet. Decentralisering till kommunerna, nytt statsbidragssystem, ny lärarutbildning, ny lärartjänstorganisation, kommunalt huvudmannaskap för lärarna, omorganisering av den statliga skolorganisationen.

För det tredje är jag inte helt imponerad av de analysinstrument som Bergström tagit fram för att analysera och sortera inläggen om jämlikhet och kunskap. Jag kan t ex notera att medan de tre jämlikhetsprinciperna kanske är sådana att man måste ta ställning mellan dem och välja endera, så är de olika slagen av kunskap sådana att det enda rimliga valet förefaller vara: lite av varje och ju mer av allt desto bättre. Som tidigare nämnts får också termen bildning två olika innebörder.

För det fjärde har Bergström kanske haft lite kort tid på sig för att fundera över idéanalysens alla metodiska problem. Att kritisera idéanalyser för låg metodmedvetenhet är i dessa dagar visserligen som att skjuta på sittande fågel. (Jämför Peter Esaiassons anmälan av Stig-Björn Ljunggrens avhandling i nummer 2 1993 av denna tidskrift.) Men jag frestas att tro att det var bättre förr i detta avseende. Bergström har inte haft någon konsekvent metod för att ta fram sitt material, inte heller för att sedan dra slutsatser av det. Möjligen kan man tala om en intuitiv metod.

Vem är sålunda representativ för svensk socialdemokrati? Standardreceptet är att låta endast centralt beslutade texter och representativa partiföreträdare ingå i materialet. Berg-

ström funderar inte över representativitetsproblematiken utan tar med kreti och pleti.

Han kan visserligen försvara sig med att han vill spegla åsiktsspridningen inom socialdemokratien. Men dels har han redan inledningsvis sagt att detta skall ske genom jämförelser med sidosorganisationerna, dels söker han aldrig värdera på något systematiskt sätt om ett enstaka apart inlägg företräder någon mer väsentlig opinion inom partiet.

Avhandlingen är vidare inriktad på ett studium av *förändringar* av politiska idéer. Man behöver då en metod som lämpar sig för att fastlägga att en idéförändring skett. Bergström avstår helt från t ex kvantitativ metod, vilket jag möjligen kan förstå. Men i stället väljer han vad som närmast verkar vara en intuitiv metod. Därför dominerar utsagor av typen "Det förefaller som om jämlikhet rent generellt of-tare återopades under 70-talet jämfört med 80-talet." (s 117)

Idé- och debattanalys representerar en genre som har gamla fina traditioner inom svensk statsvetenskap, framför allt i Lund och Uppsala men också i Stockholm. Med en viss förvåning noterar jag att författaren inte alls anknyter till denna diskurs, det finns inte en referens i litteraturförteckningen, inte ens till Evert Vedung's metodbok *Det rationella politiska sam-talet*. Tystnaden är öronbedövande. Man får nästan ett intryck av att författaren helt enkelt inte hunnit läsa in sig på genren.

Intrycket av arbetet dras tyvärr ner av lite för många korrekturfel (det finns rättstavningsprogram!) och ett stort antal slarvfel vad gäller akribin. Några citat är inte riktigt ordagranna. Några källhänvisningar är felaktiga. I litteraturlistan finns, liksom i noterna, massor av fel av bokstavligen alla upptänkliga slag. Författarnamn, förnamn, redaktörer, titlar (inkl två avhandlingar från författarens egen institution), årtal, förlag, osv. Ofta saknas refererat arbete i litteraturlistan, vilket inte sällan verkar bero på att fel årtal angivits i noten.

Ett sammanfattande omdöme om avhandlingen är eljest att Bergström skriver bra och känner sitt material. Han hemfaller inte åt överord utan är klädsamt återhållsam i sina slutsatser.

Han är väl förtrogen med den skolpolitiska diskussionen och han relaterar flitigt också till arbeten inom pedagogiska disciplinen. Boken är skriven med ett påtagligt engagemang utan att för den skull författaren brister i objektivitet. Det förhöjer läsoplevelsen. Alldeles för många andra statsvetare skriver könlöst och utan inlevelse.

Anders Sannerstedt

MARIE DEMKER, *I nationens intresse? Gaullismens partiideologi 1947-1990*. Göteborg: Nerenius & Santéus Förlag 1993.

Fransk politik har trots flera dramatiska förändringar under 1900-talet behållit mycket av den särprägel som gjort den svärgenomtränglig för utomstående betraktare. Partisystemet har fortsatt att vara föränderligt med talrika partisplittringar och fusioner, namnbyten och ledarkriser. Partiloyaliteten i nationalförsamlingen har likaså varit svag. Valsystemet har upprepade gånger justerats, till synes tämligen planlöst. 1958 års genomgripande författningsrevision – i sig ännu ett unikt inslag i periodens västeuropeiska politik – introducerade för all del ett helt nytt element av exekutiv stabilitet i fransk politik. Samtidigt befästes emellertid ytterligare ett drag i fransk politik, som kanske mer än något annat gett den karaktären av ett unikum: Charles de Gaulles centrala ställning.

de Gaulles inflytande skänkte fransk politik ett drag av sydeuropeisk '*personalismo*', som står i skarp kontrast till de nordligare grannländernas parlamentariska system. Detta inflytande, som ingalunda försvann i och med hans död 1970, har givetvis också påverkat de statsvetenskapliga analyserna. Mer än i de flesta jämförbara länder har personlighetsfaktorer, traditioner och idéer andra än de gängse socioekonomiskt förankrade klassintressena betonats i analyser av fransk politik.

De partier som byggt sin verksamhet kring de Gaulles namn och politiska arv har helt följdriktigt setts främst som instrument och budbärare för generalen. I sin uppmärksammade bok 'Political Parties. Organization and Power' skriver Angelo Panebianco att '...the National Socialist Party, the Italian Fascist Party, and the Gaullist Party were', for all intents and purposes, charismatic parties, parties whose existence was inconceivable without reference to their leaders ...' samt vidare att '...Hitler, Mussolini and De Gaulle were able to impose all key decisions upon their parties' (1988, 52, kursiv i originalet). Gaullistpartiet framstår hos Panebianco som ett villigt redskap i ledarens händer, jämförbart med de ledarstyrda fascistiska partierna.

Marie Demkers avhandling vänder upp och ned på denna föreställning. Den analyserar de gaullistiska partierna varken i ljuset av de Gaulles personlighet och tänkande – såsom den hittillsvarande litteraturen normalt gjort – eller som en särskild patriotisk och social rörelse, såsom gaullistpartierna själva velat framställa sig. Författaren betraktar dem i stället som *politiska partier*, som följaktligen bör analyseras med hjälp av samma slags teorier och metoder som vilka som helst andra partier. Mot det gängse individualiserande perspektivet står här alltså en generell partiteoretisk syn på gaullistpartierna.

Avhandlingens beroende variabel är gaullismens *partiideologi*. Det centrala syftet är att beskriva och förklara förändringar i gaullistpartiernas ideologi under hela den tidsperiod under vilken gaullismen verkat som organiserad politisk kraft. Ideologi uppfattas i anslutning till Martin Seliger som ett system av verklighetsuppfattningar, värderingar och handlingslinjer som på relativt permanent bas sammanfattar en grups gemensamma politiska strävanden. Ideologin uppfattas bestå av en mera praktisk, dagsaktuell nivå (*partidoktrinen*) samt en mera fundamental nivå (*ideologiska postulat*).

Tre typer av förklaringar – eller 'påverkansfaktorer' – utgör en kausal referensram för undersökningen; samtliga är hämtade ur den centrala teoretiska litteraturen (Downs, Hirsch-

man, Robertson). För det första förväntas *valförluster* leda till justeringar i partiideologin. För det andra betraktas *förändringar i det politiska systemet* – författningsrevisioner, ändringar i valsystemet, förekomst av nya partier etc – som viktiga potentiella källor till ideologisk förändring. Slutligen kan *förändringar i partiets ledarskap och organisation* medföra att partiets ideologiska kurs påverkas.

'Ideologi' och förändringar däri söks i officiellt partimaterial. Sammanlagt 57 dokument, fördelade på fyra olika perioder, analyseras systematiskt; det genomgångna materialet uppgår till cirka 3300 sidor text. Dokumenten indelas i 'huvudmaterial' (partiprogram, valprogram, centrala kongressresolutioner etc), samt 'komplementmaterial' (t ex kongressmotioner, pamfletter, kursmaterial). Tillgången på material varierar mellan de olika perioderna; det bör dock observeras att även den dokumentfattigaste perioden (1958-65) innehåller ca 500 sidor analyserat material.

I metodavseende är uppgiften tudelad: det gäller dels att beskriva partiideologin och dokumentera förändringar i den; dels skall dessa förändringar kopplas till eventuella förändringar i 'påverkansfaktorena'.

För den förstnämnda uppgiften – ideologiförändring – konstruerar författaren en flermålad analysmetod. Som 'ideologisk förändring' betraktas endast förändringar i 'ideologiska postulat', dvs dess fundamentala element. Dessa kan emellertid inte studeras direkt. I stället studeras postulaten indirekt genom att analysera partidoktrinen, dvs 'partiets verbala ställningstaganden kring generella frågor som aktualiseras av den politiska verkligheten' (s 68). Doktrinen är alltså en sorts länk mellan flyktigare sakfrågeståndpunkter och den fundamentala ideologin.

För att uppfånga doktrinförändring ställs först tre grundläggande frågor till materialet: hur är det? hur bör det vara? hur skall man göra? Dessa motsvaras av begreppen verklighetsbild, utopi och strategi. Författaren söker besvara frågorna för tre olika 'domäner': mänskliga, samhälle och omvärld. Det grundläggande instrumentet för den systematiska analysen blir således en niofältsmatris.

När en systematisk bild av partidoktrinen och förändringarna i den på detta sätt tecknats, har emellertid endast ett förarbete gjorts. Därefter vidtar en 'reanalys' av materialet, varvid slutsatserna tolkas i förhållande till de egentliga ideologiska postulaten. De partidoktriner som de ifyllda matriserna beskriver med hjälp av ett antal 'nyckelord' ställs i relation till två idealtypiska ideologier, konservatism och liberalism. Dessa används som referenspunkter med hjälp av vilka förändringar i själva de ideologiska postulaten kan studeras. Endast förändring som konstaterats på detta sätt registreras som egentlig 'ideologiförändring'.

Undersökningens metod kan så här långt karakteriseras som *systematisk innehållsanalys*. Den ansluter sig till den i Norden, icke minst i Sverige, starkt företrädde traditionen inom vilken politiska textmassor systematiskt dissekteras med hjälp av på förhand uppställda, teoretiskt härledda innehållskategorier. Till skillnad från en stor del av denna forskning är Demkers avhandling emellertid inte inriktad på kvantifiering, låt vara att arbetets centrala resultat återges i form av några enkla tabeller. Snarare betonar hon det tolkande, subjektiva elementet som hon söker underbygga med ett större antal centrala citat. I denna mening har undersökningen en förankring även i en mera hermeneutisk forskningstradition.

Vad gäller den andra, förklarande uppgiften, tillhandahåller avhandlingen inte samma typ av elaborerade redskap. Författaren vill i stället med hjälp av normal historisk och logisk faktabeskrivning rimliggöra vissa samband mellan ideologiförändring och de tre 'påverkansfaktorerna' valförlust, förändringar i det politiska systemet och förändringar i ledarskap och organisation.

Undersökningen sönderfaller i tre delar. Den första innehåller fyra kapitel dels av introducerande karaktär, dels med teoretiska och metodologiska synpunkter. Den andra delen innehåller så den systematiska empiriska analysen uppdelad på fyra perioder i lika många kapitel: 'Lojalitet och splittring' (1947-58), 'Vid makten' (1958-65), 'Yttre kris och inre oro' (1966-76) samt 'Återuppståndelse' (1977-90). Detta innebär att tillämpningen av

nyss beskrivna metod upprepas i fyra successiva omgångar. Del III sammanfattar slutligen resultaten samt för en allmän diskussion om påverkansfaktorernas förklaringskraft. Avslutningsvis diskuteras olika kombinationer av förklaringar samt uppslag för fortsatt forskning.

Marie Demkers undersökning visar att de franska gaullistpartierna *pendlat mellan konservativa och liberala* ideologiska postulat. Konservatismen är det allmänt taget starkaste elementet, men särskilt under period II (krig 1960) hade ideologin även en klart liberal profil. I ideologins kärna – som förekommit under hela undersökningsperioden – ingår vid sidan av de konservativa elementen auktoritet, ordning, kollektivism och maktbalans, även de liberala inslagen rationalitet och modernism. Under kortare perioder har även frihet, globalism och individualism förekommit vid sidan av det konservativa tankegodset. Även om det konservativa på det stora hela dominerat och förstärkts under de senaste decennierna, vore det därför felaktigt att entydigt karakterisera gaullismen som en högerideologi.

Vilka är då de viktigaste förklaringarna bakom de förskjutningar författaren noterat mellan perioderna? *Sviktande väljarstöd* förefaller viktigare än de två övriga förklaringsfaktorerna: alla viktiga förändringar (1959, 1968-70, 1981-84, 1990) har föregåtts av tydliga valförluster. I tre av fallen noteras också förändringar i partiorganisationen, och i två fall har ideologiförändringen föregåtts av förändringar i det politiska systemet. Författaren väger samman faktorerna och drar slutsatsen att *valförluster utgör ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor* för ideologisk förändring. Faktorn uppträder alltid tillsammans med någon av de två övriga faktorerna.

I en avslutande diskussion konstaterar författaren att ett generellt partiperspektiv fungerat väl vid studiet av gaullismens partiideologi. I motsats till en lång rad författare och experter hon intervjuat eller citerat menar hon att gaullistisk partipolitik har en existens och framtid oavhängigt av de Gaulles person och betydelse. Hennes bedömning blir således att

'gaullismen är en permanent politisk kraft i dagens franska politik' (s 285).

Marie Demkers avhandling har några klara och tungt vägande förtjänster. Den är inriktad på *kausaltitet*, vilket innebär att den teoretiska ansatsen blir styrande i förhållande till den empiriska genomgången och inte blott en till empirin löst kopplad diskussion. Avhandlingen är till sin substantiella delar strängt *systematisk*: författaren genomför det hon föresatt sig, ovidkommande utvecklingar från analysen görs inte. Slutligen är det uppenbart att det rör sig om en *arbetsprestation* av respektiveringande mått. Avhandlingen bygger på ett omfattande, till dels svåråtkomligt material; materialinsamlingen har varit arbets- och tidskrävande utöver det normala.

Avhandlingens centrala infallsvinkel – 'partiperspektivet' – kan betecknas som kontroversiellt i förhållande till både den hittillsvarande litteraturen och gaullistpartiernas självuppfattning. Detta framhålls också i avhandlingen som ett potentiellt nytt bidrag till litteraturen. Därför är det förvånansvärt att författaren inte berör de eventuella argumenten i den tidigare forskningen för att *inte* betrakta gaullistpartierna främst som politiska partier. Har en sådan diskussion faktiskt inte förts i någon av de källor författaren anlitat? Om detta har gjorts, vilka är då Demkers motargument?

Mera konkret kan man dessutom fråga *vilket* parti det egentligen är Demker studerar. Texten erbjuder en så lång rad exempel på klyvningar, sammanläggningar och till och med upplösning av partiorganisationen (tex s 127, 153) att läsaren ofta svävar i tvivelsmål om huruvida det i någon rimlig mening rör sig om ett och samma parti. Dessa tämligen drastiska händelser betraktas av författaren som 'organisationsförändringar' och diskuteras *ad hoc*. Vad som saknas är en *samlad* diskussion om att det faktiskt är en partipolitisk strömning vars ideologi studeras.

Än mera kontroversiellt är emellertid Demkers val att studera gaullistpartierna '*utan de Gaulle*', dvs att söka orsaker till ideologiförändring utan att systematiskt relatera dessa till de Gaulles person, handlingar och arv. Förfat-

taren har varit missnöjd med den hittillsvarande forskningen, som säkerligen till alltför stor del varit personcentrerad. Dessutom ligger det på sätt och vis i linje med hennes generella partiteoretiska infallsvinkel att det unika – personlighetsfaktorer, enskilda händelser etc – skall ge vika för det allmänna.

Problemet är bara att det här rör sig om en person vars roll man inte kan bortse ifrån! Medan de Gaulle levde styrde han ibland partiet som han ville; stundom valde han att vända det ryggen. Efter hans död har många av striderna utkämpats mellan dem som tidigt stod vid de Gaulles sida och dem som velat tillföra partiet nya impulser. Demkers text innehåller rikligt med illustrationer av att just förhållandet till de Gaulle varit avgörande både före och efter 1970 (tex s 20, 33, 42, 130, 182, 198, 213). Den samlade diskussion om problematiken som författaren på s 201 utlovar kommer aldrig till, trots att ansatser härtill förekommer på flera ställen (s 223, 267, 283). Marie Demker har *inte* vederlagt uppfattningen att förändringarna gaullismens partiideologi systematiskt sammanhänger med graden av de Gaulles närvaro i partiets verksamhet medan generalen levde och med den varierande relationen till hans arv och 'arvingar' efter 1970.

Författaren behandlar de tre *förklaringsfaktorerna* – valförluster, organisationsförändringar samt förändringar i det politiska systemet – i tur och ordning, utan att på förhand diskutera eller problematisera relationerna mellan dem. Detta är synd, eftersom de har karaktären av dikotoma variabler och således lätt kunde ha kombinerats i form av en niofältstabell. En sådan matris ger omedelbart vid handen, att förändringar eller kontinuitet i dessa variabler kan beteckna vitt skilda empiriska situationer, där sannolikheten av och dynamiken bakom ideologiförändringar varierar stort. En sådan kombinatorik skulle också ha riktat blicken till ordningsföljden mellan variablerna, tex sålunda att ändringar i valsyste- met leder till en valförlust, som tvingar fram en organisationsreform samt en ideologisk kursjustering. I ett kausalt perspektiv är förklaringsfaktorerna i en dylik situation självfallet inte likvärdiga.

Demker tar upp möjligheten till dylika kombinationer först i avhandlingens avslutande del (s 278-279). Detta sker emellertid snarast i form av en hypotetisk diskussion med tanke på framtida forskning; relationerna mellan förklaringsfaktorerna i hennes 'modell' på sidan 279 underbyggs inte utifrån avhandlingens empiriska material.

Metoddiskussionen handlar främst om hur man identifierar och klassificerar ideologiförändringar. Den är utförlig och samvetsgrann. Systematisk innehållsanalys innebär alltid en mängd svåra gränsdragningar och kodningsproblem; Demker visar i sin studie både insikt och gott handlag. Något oklart blir det till och med efter flera genomläsningar om den dubbla analysen (doktrin – postulat) faktiskt varit helt nödvändig. Det förvånar också att relativa frekvenser för förekomsten av olika element inte tillskrivs en självständig betydelse. Författaren har vidare valt att underbygga analysen genom rikliga citat; bättre hade det dock varit om hon i stället tillhandahållit en systematisk samling exempel på a) 'att detta tolkats som postulat A därför att...' b) 'detta har *inte*...' c) 'detta är ett besvärligt gränshall men har kodats som A därför att...' En mindre lapsus är också att de kodblanketter som omtalas på s 83-84 inte ingår i avhandlingen som bilaga.

Principiellt mera besvärande är det faktum att någon *reliabilitets*testning av kodningarna inte företagits. Det är lätt att förstå att en sådan kontroll av pratiska orsaker skulle ställt sig arbetsam; då fråga är om en systematisk innehållsanalys är anmärkningen dock påkallad.

Indelningen av de empiriska källorna i *huvud- respektive komplementmaterial* torde i praktiken inte påverka analysens resultat. Materialet diskuteras hur som helst i avhandlingen på ett sådant sätt att läsaren blir något oklar över huruvida de varierande resultaten återspeglar den varierande användningen av de två materialtyperna. Vidare utdefinierar författaren på s 85 parlamentsmaterialet. Detta är i och för sig acceptabelt, men hon gör det med en svag motivering; parlamentstrycket innehåller riktigt med debatter av mera generell ideologisk halt, liksom det officiella partima-

terialelet förvisso ofta kretsar kring mera jordnära ting.

Resultaten av den *empiriska analysen* kring 'påverkansfaktorerna' sammanfattas förtjänstfullt i fyra tabeller, en för varje period (s 131, 164, 201, 242). Dessa visar tydligt hur starkt varierande företeelser som grupperats under de tre faktorerna. 'Valförluster' är givetvis den minst problematiska faktorn. Både 'organisationsförändringar' och 'förändringar i det politiska systemet' uppfångar emellertid företeelser av starkt varierande slag. Som exempel kan nämnas att den förstnämnda faktorn innebär bl.a. att de Gaulle lämnar parti-gruppen och avskedar alla partifunktionärer (s 131), att nya partier bildas (s 164), att de Gaulle avlider, Chirac blir ny generalsekreterare samt att den sistnämnde avgår (s 201) samt att valkartellen URC bildas (242).

Är dessa förändringar faktiskt *kommensurabla*? Är 'en förändring lika viktig som en annan'? Vidare: är sådana systemförändringar som gaullisterna själva drivit fram (s 159-160, 164) likvärdiga (med avseende på ideologiförändring) med sådana som påtvingats dem mot deras vilja?

Problemen gäller svåra, till dels ogörliga gränsdragningar. Icke desto mindre hade det krävts en specifik diskussion kring både kvantitativa (grad av förändring) och kvalitativa (vad slags förändring?) trösklar för registrering av förändringar i de tre påverkansfaktorerna. När allt kommer omkring är detta den centrala länken mellan partiteorin och Demkers empiriska material.

Marie Demker har inte bara stått inför en stor empirisk arbetsuppgift. Hon har också konfronterat stora och svåra metodproblem kring systematisering och bevisföring. Tack vare avhandlingens klara inriktning på kausalitet och stränga systematik har dessa problem varit lätta att peka på; hon har kämpat med dem med varierande framgång.

Även om en del av problemen kunnat lösas med alternativa grepp hör en stor del av dem till våra metodologiska 'evighetsfrågor', på vilka givna svar inte existerar. De bör därför inte skymma helhetsintrycket av att Marie

Demkers doktorsavhandling utgör ett solitt statsvetenskapligt mästarprov.

Lauri Karvonen

MAI-BRITH SCHARTAU: *The Public Sector Middle Manager. The Puppet Who Pulls the Strings?* Lund Political Studies 77. Lund 1993: Wi.

Denne avhandlingens tema er iverksettingsprosesser i offentlig forvaltning, eller kanskje noe mer presist: Mellomlederes funksjon i slike prosesser. Tittelen kan i utgangspunktet lede en til å tro at vi her står overfor en rollestudie. Med det mener jeg at man fokuserer på en bestemt posisjon eller rolle innenfor et sosialt system, og søker å kartlegge ulike aspekter ved denne; og vel som regel på den måten at rolleutforming framstår som avhengig variabel. Dette kan være én måte å vinne systematisk kunnskap om en bestemt lederposisjon på, eksempelvis av typen statsministerposten; departementsråden; ordføreren i en kommune. Siktemålet her er imidlertid å si noe om *betydningen* av mellomlederes virksomhet i forbindelse med iverksettning av offentlig politikk, og ikke å studere roller *per se*.

Som empirisk nedslagsfelt for studien er valgt to bestemte mellomlederposisjoner, nemlig rektor og hjemmehjelpsassistent. De tilhører to av de viktigste, mest omfattende og kostnadskrevende sektorer i moderne velferdsstater, nemlig skoleverket og sosialsektoren. Et omfattende empirisk materiale hentes fra to slike stater, nemlig Sverige og England. Én måte studien blir levende på, er at den inneholder konkrete aktører og steder – anonymiserte, riktignok, men like fullt mennesker av kjøtt og blod og steder med historie og sosialt liv. Jeg vedkjenner meg gjerne en svakhet for studier hvor vi ser aktørene stå tydelig fram.

En annen måte, er at den plasserer seg i et praktisk-politisk felt som mange vil kjenne igjen, og som mange vil si er viktig i våre samfunn. Det dreier seg tross alt om to tidvis kri-

tiske faser i våre liv: Yngel- og sosialiseringssperioden på skolen, og aldringsprosessen i eller utenfor institusjon. Dette er områder hvor det ene har lengre historie som offentlig ansvar enn det andre, men hvor begge har en helt sentral plass i offentlig politikk, også om vi tenker på andelen av offentlige budsjett de legger beslag på. Hva som skjer her, er derfor av betydning ikke bare for aktørene som har sin arbeidsplass innen disse sektorene, men også alle oss andre.

Som Schartau selv peker på, har oppgavene innen disse to offentlige ansvarsområdene endret seg over tid. Ja, en kan si at et helt sentralt tema for henne nettopp springer ut av disse endringsprosessene. I begge sektorer står en midt oppe i viktige omlegginger av tjenesteytingen og de oppgaver som frontlinjepersonalet skal utføre. Den sentrale tesen er at mellomlederne og måten de utøver sin funksjon på, er av stor – kanskje avgjørende – betydning for hvorvidt slike omlegginger lykkes eller ei. Mellomlederne tildeles en oppgave som *forandringsagenter* for reformer som søkes innført.

Ikke bare oppgavene endres, men også formene de løses innenfor. Ett stikkord er desentralisering, og økt ansvar for det kommunale nivået. Innen skolesektoren gis kommunene større innflytelse over såvel organisasjon, utførelse og ressursdisponering. Innen hjemmehjelpen delegeres utføringen av oppgaver og ansvar for klienter til relativt selvstendige hjemmehjelpsgrupper. I tillegg kommer et forhold som i litteraturen ofte påpekes som et viktig og forholdsvis generelt trekk ved moderne velferdsstater, nemlig tendensen til ramme- og fullmaktslovgivning.

I dette bildet er det mellomlederne skal finne sin plass. Det er ikke helt enkelt, skal vi tro forfatteren:

Middle managers in both sectors are working in a complicated organization involving many actors and they are to be found at the end of the implementation chain; near the street level bureaucrats. They have increasing difficulties within public sector management in common; decreasing resources, closer scrutiny by the mass media, increas-

ing demands from the man in the street and different pressure groups, as well as different kinds of attacks on the public sector. (s 12)

Ingen enkel tilværelse, må en kunne si; og la så være at ovenstående elendighetsbeskrivelse kanskje kunne vært gitt en nyansering her og der.

Avhandlingen inneholder ni kapitler, hvorav ett er introduksjon, og ett konkluderende. Jeg skal i det følgende redegjøre noe nærmere for dens innhold.

Teoretisk fundament

Avhandlingen er et relativt ambisiøst prosjekt, teoretisk såvel som empirisk. For å kunne svare på det spørsmål forfatteren har stilt – nemlig om betydningen av (mellom)ledere for iverksetting av offentlig politikk, benyttes elementer fra både management-teori (lederskaps-teori) og iverksettingsteori. Dette er en nokså uvanlig konstruksjon, framholdes det. Den teoretiske drøftingen er organisert i tre kapitler. Først søkes det laget en generell lederskapsmodell; så diskuteres mellomlederposisjonen, og den generelle modellen søkes applisert på denne, og til slutt drøftes iverksettingsteori, som i sin tur søkes sammenholdt med modellen. La oss gå litt nærmere inn på det som gjøres.

Avhandlingen er skrevet på engelsk. Tidlig gjøres det klart at begrepet "management" vil bli benyttet gjennomgående, og ikke "leadership", fordi det siste har en spesielle betydning i Storbritannia, sies det. Det konstateres også at litteraturen så og si strømmer over av ulike definisjoner av ordet "lederskap". Schartau tar utgangspunkt i to formelle posisjoner, som begge defineres som å tilhøre en type som faller inn under management-begrepet.

Noen gjennomgående trekk synes dog å eksistere, og – noe skissemessig – nevnes at en vektlegging av evne til å øve innflytelse synes å gå igjen; at management av mange forstås som en sum av funksjoner blir nevnt, og at de fleste – inklusive Lund's egen Lennart Lundquist – peker på at ledere og følgere eller tilhengere er to sider av samme sak.

Videre påpekes distinksjonen mellom sjef og leder. Mens førstnevnte er en bestemt formell posisjon, kan lederskap sies å være en analytisk størrelse, som betegner en relasjon som ikke nødvendigvis springer ut av en formell posisjon. Forfatteren gjør her en avgrensning av metodisk art, og sier seg å ville studere først og fremst sjefer; altså et utgangspunkt i formelle posisjoner. Ledelse sees på som en type maktutøvelse, som er relasjonell, kollektiv og formålsrettet. Ledelse (management), slik definert formelt, representerer et sett maktinstrument eller -kilder, men er ikke det samme som makt. For det tredje trekkes skillet mellom makt og autoritet, hvor sistnevnte benevner formell makt; retten til å befale, så og si; mens makt er evnen til å oppnå adlydelse.

Fra litteraturen spores tre kategorier ledelsesteorier, basert på henholdsvis lederens egenskaper; lederens adferd eller stil, samt situasjonsbaserte teorier, og Schartau tar til orde for at det er nødvendig å kombinere alle disse tre for å få et dekkende bilde. Stil-teoriene har vært gitt en noe forskjellig utforming av ulike forfattere; mest kjent er nok de som knytter seg til typer adferd, som Ohio- og Michiganstudienes dikotomi oppgave- versus omsorgsorientering, og involveringstypologien autoritær, demokratisk og laissez-faire. Noe senere har Mintzbergs mer funksjonsbaserte typologi over lederadferd også fått mye oppmerksomhet. Felles for disse teoriene er også deres tidvis sterke normative drag, og forfatteren gir en kort oversikt over hvordan disse har vært brukt til å generere hypoteser om hva som er grunnlaget for ledereffektivitet.

Situasjonsteoriene kan i noen grad sees som modifikasjoner i forhold til adferdsteoriene, og her søkes hypoteser om ledereffektivitet knyttet til situasjonelle variable. Schartau velger seg organisasjon, kultur, og omgivelser. Tilsammen definerer de – eller mer presist – avgrenser de lederens handlingsrom eller handlingsfrihet. Vi kunne låne et begrep fra sosialantropologien og snakke om opportunitetssituasjon.

Sammenfattet gir dette henne en generell ledelsesmodell, som inneholder variablene omgivelser; organisasjon; kultur; personlighet og

posisjon; stil; og redskap/teknologi. Model- lens anvendbarhet på offentlig sektor tas så opp, men med visse begrensninger konklude- res det med at den også lar seg anvende for slike formål.

I kapittel 3 undersøkes så om den generelle modellen kan anvendes ved studier av mel- lomledere. I litteraturen har det vært hevdet både at ledelse rommer basalt de samme trekk uavhengig av nivå, slik Mintzberg i noen grad gjør i sin funksjonsbaserte modell; og på den andre siden at der er snakk om betydelige ulik- heter avhengig av hvilket ledelsesnivå det er snakk om.

Hvordan definerer og avgrenser så forfatte- ren sin sentrale undersøkelsesenheter – mellom- ledere? Hun viser til at to utgangspunkt for de- finering har vært vanlige; enten *nivå* eller *funksjon*. Mellomledere kan altså identifiseres enten fordi de befinner seg i midten, så og si, eller fordi de har ansvaret for eller utfører bestemte oppgaver assosiert med mellomni- vået i en organisasjon. Schartau velger nivå som definisjonskriterium – kanskje uten å grunngi dette så nøye – og setter nedre grense ved andre nivå (eller første dersom de under- ordnede i en organisasjon er profesjonelle), og i øvre ende må det være minst én leder mellom politikere og mellomnivået.

Forfatteren går gjennom noen viktige ulik- heter mellom ledelsesnivå, både mhp det strukturelle planet; på jobbtilfredsstillelse, og på lederstil. Igjen trer "midten-dilemmaet" klart fram; og Schartau siterer med godt, dra- maturgisk grep Uytterhoven om mellomlede- re:

Having a boss' responsibility without a boss' authority; functioning as a specialist and a generalist at the same time; meeting the conflicting demands of superiors, subor- dinates and peers while still getting the job done – these exacting requirements sound like part of a manager's nightmare. But they are daily facts of general management at the middle levels of an organization. (s 51)

Det er nesten så en må undres over hvordan noen orker å inneha slike posisjoner!

Mellomledere i offentlig sektor opplever be- tydlig usikkerhet, blant annet fordi mål sjel- den er klare. Generelt er tilfredshet positivt korrelert med posisjon eller status, mens det på den andre siden ikke er mye belegg for at en tilfreds ansatt arbeider hardere enn en som ikke er det. Med hensyn på stil, er gjerne en omsorgsorientert stil forbundet med tilfredse underordnede; men generelt anbefales det i lit- teraturen en kombinasjon av oppgave- og om- sorgsorientering. Oppsummert finner forfatte- ren at tidligere studier har vist at organisato- risk nivå er den viktigste determinanten for tidsbruk i forhold til oppgaver. Sammenlignet med toppledere, har mellomledere mer kon- krete oppgaver å utføre. Med visse modifika- sjoner, hvorav de fleste knyttet til noen struk- turelle forhold, finner Schartau at den generel- le modellen også egner seg til bruk for hennes formål.

Det konstateres også at mellomlederteorie- ne har et klart rasjonalistisk syn på ledernes situasjon. I kapittel fire konfronteres så de mer psykologisk inspirerte lederskapsteoriene med det som betegnes som en mer genuin statsvi- tenskapelig tilnærming, nemlig teorier om den offentlige politikens iverksettelse. På ett plan ønsker doktoranden faktisk å komme begge en smule til unnsetning, siden hun på side 77 be- merker at "...Both management and implemen- tation theorists have unfortunately been accu- sed of not having an advanced theoretical fra- mework."

Kapitlet er ambisiøst lagt opp, og ønsket er å se om og hvordan teorier om iverksetting eventuelt kan befrukte og komplementere le- delsesteoriene fra de foregående kapitler. Spannende, men ikke helt enkelt. Sitt teo- rigrunnlag baserer Schartau på Richard Elmo- re. Om jeg får forholde meg litt fritt til hennes betegnelser, ville jeg i korthet omtale dem som

- en hierarkisk modell; hvor rasjonaliteten kan sies å ligge på toppen, altså hos ledelsen
- en organisasjons-prosess modell, hvor ra- sjonaliteten knytter seg til regler og rutiner;
- en naturlig-system modell, som sikter mot å oppnå et system i balanse, og med rasjionali- teten hos medlemmene

– en konflikt- og forhandlingsmodell, med ustabile equilibria og rasjonaliteten i den dominante koalisjon.

Felles for alle er imidlertid den organisasjonsteoretiske betraktningvinkelen: Model- lenes adekvas gjøres avhengig av hvordan en ser eller konseptualiserer organisasjonen som skal studeres.

Elementer fra alle de tre sistnevnte modelle- ne anses relevante for Schartau's formål; den første ansees ivaretatt gjennom hennes egen generelle modell, avledet av de rasjonelt pre- gede ledelsesmodellene. Kanskje er det særlig ideer om lederen som blir mekler eller for- handler i en konflikt- og forhandlingsmodell som synes attraktiv, på bakgrunn av økende kompleksitet og profesjonsinnslag i de studer- te organisasjonene. Her kunne hun kanskje til og med hentet ytterligere støtte for sin påstand hos gamle, gode Thompson, som i "Organiza- tions in Actiön" viser til at en "allmæktig" le- delse på toppen bare er mulig i organisasjoner med lav kompleksitetsgrad og i enkle situasjo- ner med klar teknologi. Med økt kompleksitet, heterogent handlingsmiljø og uklar teknologi kreves en annen strategi (bedømmingsstrate- gi), hevder Thompson, og kontrollen og styr- ringen tenderer til å legges i hendene på en do- minerende koalisjon.

Kapittel 5 redegjør for metode og materiale. Få case, men mange variable gjør en kvalitativ tilnærming naturlig. Med støtte i Lijphart sat- ses på "... the comparative method of studying the impact of different headmasters and home help assistants in their organizational mil- lieu..." og videre: "It is seen as a method of discovering empirical relationships between variables."

I alt er 20 mellomledere blitt studert, fra to sektorer og fire kommuner fra like mange fyl- ker i Sverige. Utvalget er gjort på grunnlag av en spørreskjemaundersøkelse som kartla vari- asjon i implementeringsgrad, og her ble ledere med ulik gjennomføringsscore valgt. I tillegg er det foretatt et stort antall intervju med rele- vante personer, i alt 76 i Sverige. En pre-test av modellen er gjennomført blant toppledere i skolesektoren (skolesjefer). Eldreomsorgen i en av kommunene ble trukket ut av materialet,

siden lederne her falt utenfor definisjonen som var blitt valgt.

I kapittel 8 foretas det som benevnes en "...contrasting comparative illustration" med England. Schartau har her måttet redusere sine sammenligningsambisjoner noe, siden det vis- te seg at iverksettingen som skulle studeres ikke var kommet så langt i England at det gav noen fullgod mening. Jeg skal være forsiktig med å legge forfatteren ord i munnen, men jeg tror hun ikke skal være lei seg fordi det ikke var mulig å kjøre fullt løp i England også. Kompleksiteten i avhandlingen er jo rimelig høy allerede, og jeg er ikke så sikker på at hun ville kunnet komme lengre i generaliserings- strevet likevel.

Kapittel seks er en spesifisering av organisa- sjonsmiljø, arbeidssituasjon og handlingsrom innen de to sektorene. Med utgangspunkt i modellen som er utarbeidet, avdekkes en rek- ke trekk ved disse. Begge har klare trekk av å være sektorer hvor nasjonal politikk iverkset- tes av lokale myndigheter, og hvor det den seinere tid er introdusert krav om nye oppga- ver og ytelsesformer. Innen eldreomsorgen er form, men ikke innhold styrt fra nasjonalt hold; det eksisterer en relativt svak målstyring, og det er betydelig variasjon i lokal organisa- sjonsstruktur. Mange av de ansatte er på deltid, turoverraten er høy, og sykefraværet betyde- lig. Det er en klar tendens i retning av en pro- fesjonalisering av personellet, og en sentral oppgave for mellomlederen – hjemmehjelps- assistenten – å forsøke å endre tjenesteytings- formen fra tradisjonell hjemmehjelp til mer å være sosialarbeider.

Innen skolesektoren er studietema iverkset- tingen av det siste nasjonale pensum, med den for en nordmann noe kryptiske betegnelsen Lgr 80. Etter lengre tid med sterk nasjonal standardisering, skal skolesystemet nå endres fra regelstyring til mål- og rammestyring. Målsettingene fra 1988 lyder kjent – også for en nordmann: Styrke ledelseelementet (rek- tor's rolle), forenkle og delegere, desentralise- re og øke det kommunale selvstyre. På mel- lomnivå erstattes fylkesskolestyrer av seks re- gionale skolestyrelser.

På det jeg ville kalle organisasjonsnivå, altså den enkelte skole, dannes det arbeidsenheter (working units), som utgjøres av lærerne fra to eller flere klasser. Innen kommunene er skolene inndelt i rektordistrikter, hvor en rektor har ansvar for flere skoler. Flere forhold gjør at skoler ikke uten videre er lett å styre utenfra. De "befolkes" av profesjonelle; de har en forholdsvis flat struktur; de blir ofte arenaer for konflikter og uformelle maktstrukturer. Generelt synes lærerne å ha liten tiltro til nasjonale skolemyndigheter (politikere); som på sin side er utilfredse med omstillingsvilje og -evne, og kan konstatere at tilpasningen til politiske retningslinjer varierer betydelig mellom skoler.

Kapittel syv kan vel sies å utgjøre det "egentlige" empirikapitlet, hvor modellen prøves ut på data. For begge sektorer lages en indeks som viser implementeringsgrad for ulike oppgaver fordelt på enhetene. Her framkommer betydelig variasjon; på skolesektoren såvel innen hver kommune, som mellom oppgaver. Variasjonen innen eldreomsorg er ikke fullt så stor, og i sær ikke mellom oppgaver. Vi skal kort se på noen av funnene.

Omgivelsesbetingelsene er noe mer positive for rektorene enn hjemmehjelpsassistentene, men Schartau finner likevel større likheter enn forskjeller mellom sektorene. Det har ikke vist seg mulig å skille ut én bestemt faktor i omgivelsene som entydig positiv eller negativ for alle lederne og iverksettingen. Konklusjonen blir at det ikke er noen klare kausale sammenhenger, men at noen faktorer hemmer og noen fremmer iverksetting under visse betingelser. På *organisasjonssiden* framstår personell, følelsen av et mellomlederdilemma, og forekomsten av lederteam som viktige variable. Godt forhold til staben og godt fungerende lederteam fremmer iverksetting. De som har problemer med både stab og toppleder kommer relativt dårlig ut. De som ikke føler et slikt dilemma, og har et godt team, scorer høyt. Forfatteren finner slik betydelig støtte for en del av sine hypoteser på organisasjonsområdet.

Med hensyn på kultur, pekes det på at hver skole har ulik kultur, men at noen kjerneverdier fins og er vanskelig å endre. Hjemmehjelpe-

re savner reglene fra institusjoner, men lager – som lærerne – i noen grad sine egne regler.

Med hensyn på *personlighet*, viste det seg forholdsvis lett – ved hjelp av reputasjonsmetoden – å klassifisere lederne i kategoriene sterk – svak, og aktiv – passiv. Personlighet antas å henge sammen med lederstil, og det framkom også nokså entydige resultat fra intervjuene om lederstil. En oppgaveorientering ble ansett som noe viktigere enn omsorgsorientering. Særlig to forhold ble normativt understreket: At lederen skulle være ansvarlig for arbeidet og sørge for måloppnåelse, og at vedkommende skulle planlegge og organisere arbeidet.

Med hensyn på *instrument*, gjennomgås seks variable. De fleste lederne opplever visse frihetsgrader i forhold til måletablering, men denne friheten utnyttes på ulik måte. Styringsmidlene varierer også, blant annet inkluderes informasjonsstyring; prosjektarbeid og opplæring. Ingen med lav score benytter produktionsorienterte virkemidler, og fem av rektorene anvender alle de tre personell-virkemidlene. Generelt har de som bare benytter ett virkemiddel lav score, og det er de svake lederne som forhandler med de underordnede. Ytterligere et funn er at selv om en leder alltid benytter en og samme stil, endres adferden innen denne avhengig av situasjonen. Konklusjonen blir derfor klart støttende til de teoretiske antakelsene: Det er best å benytte flere virkemidler eller strategier, og i kombinasjoner og variasjoner. Den noe optimistiske slutningen er at det går faktisk an å styre frontlinjepersonell.

Opposisjon

Avhandlingen representerer et omfattende og ambisiøst arbeid. Det er fullt mulig å oppdage nye ting ved fornyet lesning. Unektelig kan det også være mulig – jeg vil ikke si å gå seg vill – men man *skal* holde tungen rett i munnen for å klare å beholde oversikten. Jeg har derfor lyst til å ta opp et par spørsmål som knytter seg til design nå aller først, og vil starte med hva studien handler om; hva det er som skal studeres og eventuelt søkes forklart; altså i noen grad den avhengige variabel. Det kan nemlig synes

som at en gjennom avhandlingen finner en rekke – og ikke helt likelydende formuleringer av dette. På side 10 heter det: "This study deals with one link in the policy chain; the function of the middle manager in implementing public policy." På side 115 sies at formålet med indeksen er "... to create an instrument of analysis to reflect the function of the managers." Andre steder brukes formuleringen "...the importance of the middle-manager for the implementation process", og en noe lignende på s 199. Skal viktigheten av og funksjonen til forstås som det samme?

Tidvis kan det også høres ut som om forfatteren vakler mellom en studie av ulike faktorer – og i sær lederskapets – betydning for iverksetting av offentlig politikk; og å studere lederens *situasjon*, slik som når det på side 93 sies "The managerial situation, not the implementation process, is the object of the study".

Schartau sier flere ganger at "frihetsgradene" til lederne skal klarlegges, for eksempel på side 114: "... to see if these detailed studies can give a better picture of the two managers' freedom of action, their possibilities and their constraints". Men hva er den analytiske hensikten med dette, og hvordan skal det brukes i analysen? Og kan ikke dette utsagnes leses som en bekreftelse på at det er mellomledernes totale situasjon hun er ute etter å kartlegge, og ikke deres spesifikke betydning for iverksettingsprosesser?

På side 199 sies det at "Management is only one cog in the wheel. Many other variables act together in implementation. Because of this it is necessary to study these factors carefully when dealing with a manager's importance in the implementation of public policies." Som jeg skal komme tilbake til, slutter jeg meg helt til dette. Men jeg stiller meg spørrende til hvorvidt forfatteren egentlig gjør noe forsøk på å slå fast den *relative* betydningen av ledere på mellomnivå.

Et siste spørsmål rundt akkurat dette: Der som vi ser på tabellene over iverksetting på henholdsvis skolesektoren (s 116), og eldreomsorgen (s 118), så er det vel slik å forstå at enhetene i disse er organisasjoner, og ikke personer?

Jeg være forsiktig med å beskyldte forfatteren for mer enn hun faktisk gjør, men ledes vi ikke her lett til å tro at det gis en oversikt over suksessrike og mindre framgangsrike *ledere*, og ikke ledere *i* mer eller mindre suksessrike organisasjoner, for eksempel når det på side 115 sies at "...the process of implementation is merely seen as an analytic tool with which to form an opinion of the middle managers (min understrekning)?"

Om ledere, sjefer og lederskap

Jeg vil nå gå over til å diskutere noe av teori-grunnlaget som er brukt, og starter like gjerne med lederskapsteori. Det har vært hevdet at ledelse et av de mest studerte men dårligst forståtte fenomen som vårt og beslektede fag har satt søkelyset på. Definisjonene er mange; oppryddingsforsøkene likeså. Mye synes å variere og å være usikkert, selv om det vel er en slags trøst i Glen Paige's utsagn:

The main empirical finding to date in political science role studies related to political leadership is that for any formal institutional role, different styles of incumbent performance are possible (Paige, 1977:111).

Man kan fristes til å vise til Doris Day-prinsippet: Det som skjer, det skjer; jeg kan ikke si deg mer...

Men fra spøk til alvor: Lewis Edinger har hevdet at lederskapsstudier generelt kan grupperes i to kategorier – de posisjons- og de adferdsbaserte. I avhandlingen sies det såvidt jeg kan se at et posisjonsbasert utgangspunkt er valgt. Her ville det imidlertid vært interessant å få en nærmere drøfting og begrunnelse av dette, inklusive en vurdering av styrker og svakheter ved de to tilnæringsmåtene.

Lennart Lundquist sier i en artikkel som jeg antar leses her i Lund – at i

modern statsvetenskaplig ledarforskning behandlas rollen ofta inte som en variabel utan som en konstant. Forskaren väljer ut en viss roll (statsministern, generaldirektören osv) och undersöker hur innehavaren verkar i den (Lundquist, 1989:161).

Jeg skal prøve å være tilbakeholden med å hekte meg opp i ting forfatteren *kunne* ha gjort i stedet for det hun har gjort; men likevel: Det kunne ha vært spennende å høre om hun noengang var inne på tanken om å gjøre dette til en mer direkte rollestudie; eksempelvis med posisjon som utgangspunkt, og det jeg vil kalle rolleutforming som avhengig variabel? Under hvilke betingelser ville det ene eller det andre være mest interessant?

Jeg skal også begrense bruken av mine egne "hangups" og slikt, men på ett punkt synes jeg Schartau overdriver det formelle og posisjonsbaserte, nemlig i forståelsen av *autoritet*. Jeg er klar over at her er hun kanskje mere "mainstream political science" enn jeg er, men det finnes også en rekke forfattere som har pekt på nytten av å skille mellom et *de jure* og et *de facto* autoritetsbegrep. Selv liker jeg å tenke om lederskap som en form for *autoritetsforvaltning*, og hvor det innen vårt fag ofte er snakk om en slags "utgangsautoritet" som en inkumbent kan stole på, men hvor denne må og kan forvaltes, og slik både øke og avta.

Schartau har jo valgt å gjennomgående snakke om "management" og "managers" i stedet for "leadership" og "leaders", uten noen særlig drøfting av hvorfor. Philip Selznick – som jeg kanskje var litt overrasket over å ikke finne benyttet i avhandlingen – tar jo til orde for et skille mellom "leadership" og "management". Selv om vi kan være enige om at hans definisjon ikke er problemfri, finnes det jo for eksempel også mange som knytter "management" til såkalt "goal-free behavior", og "leadership" til "goal-filled behavior". Har det ikke bekymret forfatteren at hennes bruk av management kunne gi lesere assosiasjoner til noe annet enn det hun selv ønsket å gi?

Schartau har et inntrykk av at ledelses-spørsmål og lederskapsforskning ikke har vært helt stuereine innen statsvitenskapen, og beklager forsåvidt dette. Er det ikke da et tankekors at hun selv i så stor grad bygger sin drøfting av ledelse og ledelsesteorier på psykologisk litteratur? Finnes det ikke andre viktige tradisjoner for studier av ledere og lederskap som kunne vært trukket på? Ville det ikke vært et poeng å bringe lederskapsnivå skarpe-

re inn; det er jo unektelig en stor forskjell på de lederskapsfunksjonene Selznick trekker opp, og de en vel vanligvis forbinder med middle management-oppgaver?

La meg også bemerke at Schartaus funn om at lederteam stort sett er positivt korrelert med høy iverksettingsscore er interessant. Men jeg savner et forsøk på å gi oss en sosiologisk forklaring – eller god hypotese – på *hvorfor* det kan være slik?

Om ledere og lederskapets betydning

Jeg tror det er riktig å si at den psykologisk inspirerte management-litteraturen ofte er – unnskyld uttrykket – manisk opptatt av *ledereffektivitet*. (Se f.eks. Yukl 1989)

Dette henger vel igjen en del sammen med at utgangspunktet ofte var produksjonsbedrifter, og siktemålet normativt: Hvordan kunne lederen bidra til økt (organisasjons-) effektivitet? Jeg tror kanskje ikke jeg overdriver svært mye om jeg sier at ett inntrykk fra denne forskningen er dens relative sterilitet.

Jeg tror også det er riktig at mye av denne forskningen – og ikke bare "great man"-teoriene hadde et slags utgangspunkt om at ledere og deres handlinger var svært betydningsfulle for organisasjoners prestasjoner. Fortsatt er dette ofte et felt for heroiske forestillinger og ledes betydning, og det er kanskje symptomatisk at en salgssuksess innen management-litteraturen for noen år tilbake hadde tittelen "In Charge!"

Jeg savner en nærmere drøfting av ulike forestillinger om ledes betydning, og kanskje kunne en noe mer kritisk holdning vært på sin plass. På side 111 får vi et ganske høystemt sitat om ledes betydning i skoleverket, samtidig som det seinere pekes på at studier faktisk viser at rektorer bruker lite tid på organisering og styring, og mest på konfliktløsning!

James March har jo vært opptatt av ledere og lederskap, og har fokusert på hvorfor lederskap er viktig, men enkeltledere sjelden; og i hvert fall ikke dersom vi snakker om organisasjonseffektivitet. Spissformuleringen lyder noe a la at lederskap er som lys; det har vi bruk for, men at ledere er som lypærer; de kan stort

sett greitt skiftes ut. Som også Richard Scott sier i en bok som etterhvert har fått stor utbredelse: "Effective organizations require more than enthusiastic managers and motivated workers" (Scott, 1987:335)

Det kan hevdes at noe av problemet med den psykologiske lederskapsforskningen har vært et inadekvat organisasjonsbegrep. Et eksempel kan være tendensen til å se organisasjoner som hierarkiske, enhetlige enheter, med klare mål, stabile omgivelser og velforstått teknologi; og beslutningsprosesser som ordnete verdifordelingsprosesser med betydelig sluttrajonalitet. Et annet kan være at spørsmålet om adekvat lederadferd og rolleutforming ikke ble gjort relativt til type organisasjon, slik vi finner hos Michael Cohen og James March's studie av rektorrollen; "Leadership and Ambiguity", en bok jeg kanskje hadde forventet at forfatteren hadde villet avlegge en visitt.

På side 78 i avhandlingen står det en interessant formulering jeg merket meg: "When combining management and implementation perspectives, a rational and non-rational discourse meet". På bakgrunn av dette er det fristende å spørre om det er slik at implementeringsperspektivene skal benyttes til to ting: a) Si noe om hvordan og hvorfor ting går galt (brudd mellom intensjon og konsekvens), og/eller b) bidra med et lite anstrøk av ikke-rajonalitet?

Kunne det som et mer fruktbart alternativ vært fokusert på ledere og ledelse under ulike organisasjonsbetingelser, og under ulike rasjonalitetsforutsetninger? Nå kan det – litt fortegnet – høres ut som at rasjonalitet er forbundet med ledelse, og ikke-rajonalitet med iverksetting? På et forholdsvis generelt plan handler studien om endring, og må vel sies å preges av en forholdsvis rasjonalistisk tilnærming til dette. Det kan se ut som om at Schartau hevder at der (mellom)lederne ønsker forandring skjer dette, og tilsvarende ikke der de motsetter seg endring.

Noen ord om metode

Allment synes jeg doktoranden viser et sikkert grep når spørsmål av metodeart skal turneres.

Det gjennomgående ønsket om å utsette sine antakelser for prøving gjennom systematiske sammenligninger er det grunn til å applaudere, og rent generelt synes jeg vi trenger flere studier av denne typen. Likevel kunne jeg kanskje ha ønsket meg noe mer refleksjon såvel over grunnleggende vitenskaps-teoretiske spørsmål, som de metodene som anvendes. For eksempel ville jeg ha ønsket meg en liten drøfting av hva som legges i begrepene "forklaring" og "fortolkning". Når kan vi si at vi har forklart noe i samfunnsvitenskapelige analyser?

Jeg må vel også si at jeg har litt problemer med noen av påstandene på side 83 om kvalitative metoder og validitet: "Qualitative analyses have not been successful in solving this problem. The evidence for conclusions and the processes by which they were reached are usually not presented. Consequently the reader finds it difficult to make his own assessment of the material and must rely on the researcher." Utsagnet får meg til å huske en bemerkning den norske filosofen Hans Skjervheim kom med en gang på et seminar i Tromsø, hvor han sa at antropologene klarer å knekke koden, men ikke å redegjøre for hvordan! For egen del må jeg imidlertid bare si at jeg tror man kanskje her står litt i fare for å gjøre de som f.eks. satser på såkalt "thick description" urett. Er det nå så opplagt at f.eks. etterprøvbareheten og mulighetene for oss andre til å gå inn i et materiale og presentere alternative fortolkninger er så mye mindre når kvalitative metoder benyttes?

Som Schartau også selv påpeker, blir det mange variable og dimensjoner å holde rede på, og det er derfor høyst forståelig at en ønsker å holde noen konstante, slik som f.eks. kommune. Likevel har jeg lyst til å nevne at det kan ligge noen feilkilder her. Kan det tenkes at omgivelsene vil ha vidt forskjellig betydning selv om det gjelder samme kommune, siden det er to forskjellige sektorer? For eksempel på grunn av ulikheter i behov, såsom få barn og mange eldre?

Egne oppfatninger og analytikerens fortolkninger er selvfølgelig forskjellige ting. Fra side 91 – og ellers – går det fram at analytike-

ren hadde pre-etablerte kriterier for vellykkethet eller ei blant lederne. Her kunne det vært interessant å fått høre om disse stemte overens med de respektive ledernes egne vurderinger?

Om verdier, symboler og politiske institusjoner

Jeg tillot meg å snakke om to utslag av et inadekvat organisasjonsbegrep hos mange som har skrevet om ledere, effektivitet og styring. Et tredje kan kanskje være en manglende oppfatning av organisasjoner som også symbolske univers; som meningsbærende størrelser. Berger og Luckmanns påpeking av den sosialt konstruerte virkeligheten kan ha nokså fundamentale implikasjoner for hvordan en forstår fenomen og hendelser. Statsvitene har fokusert på politikk som autoritativ verdifordeling, men mindre på den som autoritativ verdensfortolkning. I nyere litteratur innen såvel dette faget som organisasjonsteori i mange varianter har vi vel sett en økt interesse for disse sidene. March og Olsen har påpekt at politiske institusjoner ikke bare er preferanseaggregerende men også preferansedannende, og meningsbærende strukturer. En rekke forfattere har vært opptatt av organisasjonskultur; også normativt med styringssiktemål. Disse sidene er – dessverre, etter mitt skjønn – gitt liten eller ingen plass i det foreliggende arbeidet.

Jeg skal ikke gjenta meg selv, men her er det vel igjen naturlig å erindre Selznick, som jo nettopp fokuserte på ledere og lederskap i forhold til institusjonelle kjerneverdier; og som nettopp tillat ledere viktige oppgaver av meningsdanningsstypen: "To institutionalize is to infuse with value ..."? Videre er det jo også slik at en innen nyere organisasjonsteori nettopp er ganske opptatt av såkalte "institusjonaliserte omgivelser", og hvordan slike normstrukturer kan påvirke endringsforløp (eksempelvis hos Meyer and Rowen). Dette synes heller ikke å være en tilnæringsmåte forfatteren har villet trekke vekslers på.

I den grad Schartau tar opp spørsmål om symboler og symbolpolitikk, refereres det blant annet til Edelman. Men Edelmanns syn på forholdet mellom symboler, politikk og poli-

tiske ledere representerer en bestemt tilnærming, som i hvert fall er svært forskjellig fra institusjonalistenes, men som i større grad kan være konsistent med en mer rasjonalistisk innfallsvinkel. Men igjen savner vi en diskusjon av slike spørsmål.

Om profesjoner og institusjonaliserte normer

Profesjoner og profesjonalisering er jo tema som dukker opp flere ganger i avhandlingen, og aktualiserer en rekke interessante spørsmål, blant annet hva som ligger eller bør legges i et begrep om profesjonalisering. På s 113 snakkes det for eksempel om tiltak for å styrke rektorrollens profesjonelle status, kanskje uten at vi hører mye om hva disse gikk ut på. Schartau skriver på side 98 – blant annet med bakgrunn i en egen, tidligere studie, om hvordan reorganisering økte lokalkunnskap og bedret integrasjonen mellom ulike program. I en rekke sammenhenger kommer også målsettingen fra myndighetene om å øke den lokale innflytelsen over tjenesteytingen fram. Her savner jeg en diskusjon av prosesser som profesjonalisering og desentralisering og forholdet mellom dem, inklusive mulighetene for konflikterende hensyn og mål. I forlengelsen av dette aktualiseres også spørsmål omkring de mulige rollekonflikter og problemer som kan oppstå. Det er forskjell på brukerrollen, klientrollen og borgerrollen. Når hjelperne nå skal omskoleres til å være sosialarbeidere – i hvilken grad aksentuerer det klientifisering av brukerne?

En ihvertfall for meg interessant observasjon Schartau gjør, er den utbredte mistro og negativitet som finnes – særlig blant lærerne – overfor politikere. Det ville vært spennende å høre om hun mener å ha registrert noen allmen politikerforakt, eller om hennes observasjoner var mer situasjonelle. Det kan jo også hevdes at dette er et noe ironisk trekk, siden vi jo vet bl.a. hvor høy andel av medlemmene i svenske (og norske) kommunfullmäktige som utgjøres av lærere og andre offentlig ansatte (jfr bl.a. Larsen og Offerdal, 1990).

Avslutning

Denne avhandlingen tar opp viktige problem av såvel vitenskapelig som praktisk art. Vi får et fascinerende innblikk i vilkårene knyttet til to betydningsfulle mellomlederposisjoner innenfor to sentrale offentlige politikkområder i dagens samfunn. Vi får samtidig også innsikt i mer allmenne prosesser forbundet med iverksetting av denne politikken, og med det også økt kunnskap om problemer knyttet til ledelse og styring i moderne samfunn. På den teoretiske siden søkes det utviklet en generell ledelsesmodell, som skal kunne anvendes ved studier av slike mellomlederposisjoner.

For meg er avhandlingen primært en studie av *endring*; hvordan endring finner sted og søkes iverksatt. Som jeg har pekt på i opposisjonen, har den vel visse tilbøyeligheter til en rasjonalistisk slagside, både ved dens fokus på de instrumentelle aspektene ved ledelse, og dens optimisme med hensyn på manipulerbare sammenhenger. Samtidig gir den imidlertid også innsikt i noen begrensninger og barrierer, men også muligheter, som totalt sett kan bidra til å legitimere en viss slik optimisme. Studier av iverksettingsprosesser har tidvis hatt preg av å være historier om manglende effekter og resultat. Schartau's avhandling gir oss en påminning om at dette neppe er hele bildet.

Helge O. Larsen

Litteratur

- Berger, P. and Luckman, T. 1973: *The Social Construction of Reality*. London: Penguin.
- Cohen, M.D. and March, J.G. 1974: *Leadership and Ambiguity*. New York: McGraw Hill.
- Edelman, M. 1964: *The Symbolic Uses of Politics*. University of Illinois Press.
- Edinger, L. J. 1975: "The Comparative Analysis of Political Leadership." *Comparative Politics*, vol. 7 no. 2.
- Larsen, H.O. og Offerdal, A. 1990: *Demokrati uten deltakere?* Oslo: Kommuneforlaget.
- Lundquist, L. 1989: "Ledarskapet och följarna". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, vol. 92, no. 3.
- March, J. 1982: *Mundane Organizations and Heroic Leaders*. Paper, Stanford University.
- March, J.G. and Olsen, J.P. 1989: *Rediscovering Institutions*. New York: Free Press.
- Mintzberg, H. 1979: *The Structuring of Organizations*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Paige, G.D. 1977: *The Scientific Study of Political Leadership*. New York: Free Press/Collier MacMillan Publishers.
- Selznick, P. 1957: *Leadership in Administration*. New York: Row, Peterson & Co.
- Scott, W.R. 1987: *Organizations. Rational, Natural and Open Systems*. (2nd ed.). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Thompson, J.D. 1967: *Organizations in Action*. New York: McGraw Hill.
- Yukl, G.A. 1989: *Leadership in Organizations*. (2nd ed.) Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

EMIL UDDHAMMAR: *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*. Stockholm 1993: City University Press.

Den svenska staten har varit och är stor. Det offentliga har haft och har en stor befogenhet over det enskilda, de offentlig anställda är många, antalet regleringar är stort, skatteuttaket er høgt. Frågan huruvida det offentligas tillväxt och expansion skett under endrækt eller konflikt är emellertid oklar og besvarad på olika sätt. Två huvudopfattingar framtræder i litteraturen. Den ena hävdar konsensus – den menar att det offentligas expanderat under endrækt, att politikens centrala aktörer varit mer eller mindre eniga kring det förnuftiga og riktiga med en expanderande stat. Den andra opfattingen hävdar däremot konflikt – den menar att opinionerna varit delade og partiskiljande, att det funnits de som varit införstådda med den stora staten og de som inte har varit det. Ett viktig skede i Sveriges sentida politiska historia tecknas alltså i två färger; beskrivningar av svensk politisk kultur har två betoningar.

I sin färska doktorsavhandling om partierna og den stora staten vill Emil Uddhammar på denna punkt bringa klarhet i oklarhet. Han vill,

skriver han (s 14), ”bringa större klarhet i den strategiska frågan om partiernas förda politik och motiv rörande det offentliga befogenhet”. Han formulerar i anslutning till detta syfte ett antal konkreta frågor, som han i sin avhandling vill besvara. Han frågar, t ex, vilka ståndpunkter partierna har tagit vid beslut i sakfrågor som har gällt befogenhetsfördelningen. Han frågar vidare efter de principiella argument som partierna anfört, vilka tendenser mot förändring som kan spåras, vilken samstämmigheten över partigränserna har varit. Han undrar, härvid, om samstämmigheten har ökat eller minskat. Över dessa och andra frågor står en uttalad hypotes, så lydande (s 16): ”Inget parti har rest ett konsekvent och principiellt grundat motstånd mot förslag som inneburit att det offentliga befogenheter expanderat”. Uddhammar gör alltså utgångsantagandet att de som hävdar konsensus har rätt, medan de som hävdar en annan mening har fel: antagandet är att kulturen varit en och samstämmig. Hans undersökning artar sig i och med detta till en systematisk prövning av halten i det antagande han gjort.

Uddhammar försvarade sin avhandling den 28 maj 1993 vid Uppsala Universitet. Under-tecknad fungerade som fakultetsopponent, och vad jag anför i denna recension går i väsentliga delar tillbaka på den granskning av avhandlingen jag då företog. Recensionen gör tre nedslag. Det första diskuterar det övergripande resultatmönster som Uddhammar redovisar, och uppehåller sig härvid även vid författarens medvetna underlåtenhet att förklara sina rön. Det andra ger några synpunkter på författarens analysinstrument, och det tredje framlägger några detaljanmärkningar samt ett slutomdöme.

Uddhammars empiriska undersökningar av offentlig befogenhet befattar sig med åtta sakområden: barnbidrag, kommunal barnomsorg, kommunal skatteutjämning, ålderspension, bistånd, plan- och bygglagstiftning, skattepolitik och socialisering. Inom dessa områden blir ett stort antal beslut under 1900-talet föremål för studium – härvid beaktas förutom initiala beslut i sakfrågor sådana beslut som

angår förslag till kraftiga kvantitativa förändringar. Finns inte sådana förslag, beaktas i stället, för varje kalenderdecennium, beslut angående det förslag som varit mest avvikande i relation till närmast föregående anslag eller som på annat sätt varit principiellt avvikande.

För alla de beslut som på ovan relaterat sätt hamnar i Uddhammars blickfång, gäller att ett stort antal beslutspunkter eller beslutsprocesser kan utpekas. Då alla inte kan beaktas, måste strategiska val träffas. Uddhammar väljer härvid att inte befatta sig med partiprogram, broschyrer, debattskrifter, ledare i tidningar eller annat jämförbart debattmaterial. Han väljer i stället riksdagen: de slutliga beslut som där fattas, de motiveringar som där och då anförs. Han skriver i ett försvar av sitt val (s 15) att han vill studera den politiska vardagens beslut och den politiska vardagens ideologi; av partiernas ideologiska söndagsförkunnelser är han inte intresserad. Han citerar, med gillande, en av den finländska statsvetaren Ralf Helenius föreslagen indelning i manifest och latent ideologi, och menar att det latent, som kommer till uttryck i konkret politiskt handlande och därtill ansluten argumentation intresserar mer än det manifesta, som kommer till uttryck i en förstelnad programlitteratur. Uddhammar reser alltså ett krav på idéers närhet till handling.

Resultaten synes bekräfta hans utgångsantagande. Den svenska kulturen har varit en konsensuskultur. De ståndpunkter partierna har intagit har sålunda varit kraftigt samstämmiga – 1950- och 1980-talen har dock markerat relativt tydliga undantag från denna regel. Visserligen har i riksdagen utskottsreservationer anförts i inte mindre än 39 av de totalt 61 beslut Uddhammar studerat. Av dessa 39 reservationer har dock endast 17 varit blockskiljande, och av dessa är man i 10 fall, av olika orsaker, oberättigad att konkludera att fråga är om ett borgerligt motstånd mot offentlig expansion. En sammanfattande beräkning visar att yrkanden om ökade offentliga befogenheter i nästan nio fall av tio har bifallits utan gemensam borgerlig reservation. Vad mera är, i drygt sju fall av tio har yrkanden i expansiv riktning inte mött signifikant motstånd från något parti.

Om detta enighetsmönster måste emellertid två saker sägas. Den ena är att alla beslut ingår i slutkalkylen med samma vikt, trots att de antagligen är olika i den immunitet de har vis-à-vis författarens hypotes. Å ena sidan är några beslut mer än andra symbolladdade eller särskilt synliga och därmed känsliga – vid oenighet i dem borde i en hypotesprövning kanske ha fästs särskild vikt. Å andra sidan är andra beslut föga laddade, dramatiska eller känsliga – vid enighet i dem borde i en hypotesprövning kanske ha fästs blott liten vikt. Besluten borde, kunde man tycka, ha viktats. Att göra detta på ett rimligt sätt är visserligen svårt, och det är kanske ohemult att anföra stark kritik mot författaren i detta avseende, särskilt som antydningar i hans text och hans försvar vid disputationen visar att han är medveten om och har övertänkt problematiken. Medvetenheten har dock inte satt spår i de tolkningar han gör, och det är fullt berättigat att som ett minimum efterlysa den diskussion som nu saknas om behovet att vikta. En viktning, någorlunda riktig gjord, hade säkert inte förvandlat enighet till konflikt. Men den hade tillfört bilden mer konflikt och mindre enighet.

Och för det andra: till en del är den enighet som författaren upptäcker en konsekvens av hans allmänna design. Uddhammar studerar slutliga beslut i riksdagen, och finner där enighet. Han gör emellertid på flera ställen i avhandlingen noteringar därom, att enigheten i tidigare skeden av beslutsprocesserna ofta inte var för handen. "Efter att ha rest kraftigt motstånd vid de initiala besluten om ATP och oms, har emellertid de borgerliga sedan accepterat dessa åtgärder och även medverkat till deras vidare expansion", skriver han på ett ställe (s 461). Just det: beslutsprocesser har ofta en särskild dynamik. Möjligen är, i förbigående sagt, just denna dynamik orsaken till den oklarhet om det offentliga expansion som omnämndes i inledningen till denna recension: några studerar beslutsfaser i vilka oenighet kan förväntas, och finner där oenighet, andra, Uddhammar hör till dem, studerar beslutsfaser i vilka enighet kan förväntas och finner där enighet. Robert Michels har fångat dynamiken i sin transgressionslag, mindre omta-

lad men intressantare än Michels idé om en oligarkins järnlag – transgressionslagen säger att ideologier, när de konfronteras med vardagens politik, anpassas till de verkliga målen för partiets verksamhet: att bli så stora och mäktiga organisationer som möjligt. För mig framstår Uddhammars avhandling, utan att ändå vara det, som en mycket enveten, bred och djärv testning av denna transgressionslag. Den liknar i detta avseende den nyssnämnde Ralf Helenius' avhandling från år 1969 om *The Profile of Party Ideologies*, men är ändå annorlunda: medan Helenius kontrasterar idéer på en nivå mot idéer på en annan nivå, kontrasterar Uddhammar idéer mot handling. Uddhammar måste starkt uppmuntras att ännu återkomma till temat med en längre och mot Michels vinklad uppsats för internationell publik.

I sammanhanget är det lämpligt att uppmärksamma ett litet egendomligt drag i Uddhammars avhandling, nämligen dess närpå totala avsaknad av en förklarande ambition. Avhandlingen framträder i allt väsentligt i deskriptiv dräkt; systematiska förklaringar ger den inte. Om en försummelse är inte fråga – Uddhammar är mycket explicit på denna punkt. Han meddelar att han inte avser komma till generella förklaringar till den stora offentliga sektorns uppkomst, ej heller vill han försöka fastställa orsakerna till variationer i befogenhetsfördelningen. Tidigare försök i dessa riktningar har, menar han, inte varit särskilt framgångsrika. Hans uppläggning är därför en annan. Genom en idéanalys av ett historiskt skeende vill han ge läsaren en skarp och därmed, som han uttrycker saken, "mer förklarad bild av skeendet" (s 24). "Endast i denna bemärkelse" blir, tillägger han, avhandlingen "ett försök till förklaring".

Nu är det ju klart att deskriptioner är inte bara legitima utan rentav nödvändiga i vetenskapligt forskningsarbete. Samtidigt är de dock medel snarare än mål – ytterst syftar forskning till att producera förklaringar. Det är via förklaringar, ordnade i teori, som kunskapen växer, och avhandlingar som inte är orienterade mot ambitionen att förklara, lämnar därför amputerade bidrag till vetenskapens

kumulativitet. Uddhammars hänvisning till tidigare misslyckanden är inte heller riktigt relevant. Det är nämligen inte så att Uddhammar borde avkrävas och här avkrävs förklaringar av den offentliga sektorns expansion eller liknande ting. Med den uppläggnings avhandlingen har, skall en förklarande verksamhet gälla partiernas beteende, dvs deras val av ståndpunkt och motiv. Och i detta avseende finns en myckenhet och inte minst svensk litteratur att inspireras av och luta sig mot – låt mig bara nämna Gunnar Sjöbloms banbrytande avhandling om partistategier i ett mångpartisystem, som Uddhammar inte alls använder. Vad som saknas i Uddhammars bok är helt enkelt en återmatning från empiri till teori – perspektivet gäller det offentliga expansion och partiernas roll däri i det enskilda fallet Sverige, men borde ha gällt partiernas idébaserade och strategiska handlande i ett sådant mångpartisystem som Sverige. Eller, annorlunda uttryckt: när Uddhammar väljer det första perspektivet, utsätter han sig för kritiken att detta första perspektiv får sitt fulla berättigande först när det berikar det andra.

De ståndpunkter Uddhammar iakttar, inordnar han i typer, som han konstruerar med hjälp av en handfull analytiska dimensioner för offentlig befogenhet. Varje typståndpunkt kombinerar härvid ståndpunkter inom flertalet av dessa dimensioner. Totalt sex typståndpunkter emanerar, som Uddhammar benämner "försäkringsstaten", "regleringsstaten", "den minimala staten", "den sedliga staten", "den auktoritära staten" och "den totalitära staten". De två sistnämnda typståndpunkterna kommer emellertid ej till användning i de analyser varpå Uddhammar ingår. De utelämnas därför att de "representerar våldsideologier som inte kan anses höra till den normala västerländska politisk-filosofiska diskursen" (s 79). Kvar står då fyra typståndpunkter.

Härledandet av de analytiska dimensionerna sker med en ansenlig utförlighet och skicklighet: dimensionerna har ankarfästen i ett stadigt idéhistoriskt och idépolitiskt fundament. Man kan tycka, och jag vill mena så, att utförligheten i själva verket är alltför stor, och att fram-

ställningen om dessa ting därför gör avhandlingen litet framtung. Hur som helst, de dimensioner om vilka fråga är, gäller den offentliga befogenheten över dels personliga resurser, dels yttre resurser, dvs närmast ekonomiska sådana, den återföringsprincip som skall gälla vid fördelning av uttaxerade yttre resurser, samt förekomsten eller frånvaron av förutsägbarhet, dvs den utsträckning i vilken en förväntan om lagbundenhet bejakas. När Uddhammar genom att kombinera värden på dessa dimensioner konstruerar statstyper, blir resultatet intressant och slående. Exercisen vitnar om god skaparkraft. Gärna hade Uddhammar dock kunnat klarare ange hur han gått till väga. Antalet möjliga logiska kombinationer är nämligen mycket stort, och det blir inte klart med vilken logik han egentligen sorterat i denna mängd. Det är uppenbart att de idéanalytiska och idépolitiska avsnitten är centrala hjälpmedel i detta avseende, men det är inte uppenbart på vilket sätt de fungerat som hjälpmedel. Om Uddhammar hade varit mer explicit på denna punkt, hade intrycket att förarbetena är alltför omständliga måhända mildrats.

Här har redan sagts att Uddhammar väljer bort två av de sex statstyper han konstruerar. Två anmärkningar härom kan göras. Den ena är att Uddhammar, i ett försvar av sitt beslut att inkludera den minimala staten, utvecklar en argumentering som är helt riktig (s 79-81), men som egentligen, om den tillämpas konsekvent, hade tvingat honom att inkludera jämväl de typståndpunkter han nu utelämnar. Den andra, i en förlängning av den första, är att en läsning av Uddhammars karaktäristiker (s 76-78) ger vid handen att den totalitära staten kommer nära regleringsstaten. Båda typerna kräver hög befogenhet över yttre resurser, har en måttlig omfördelningsambition, beskär den personliga friheten i stor utsträckning och saknar förutsägbarhet. Skillnaden är närmast den att den totalitära staten kräver "mer" i dessa avseenden – skillnaden gäller m.a.o. grad, inte art. En gradskillnad är, menar jag, inte tillräcklig som diskriminerande faktor. Samtidigt bör man naturligtvis ha full förståelse för att Uddhammar ryggat tillbaka inför termernas makt – vad hans undersökning och hans kriterier vi-

sar, är att den svenska statsdoktrinen, särskilt under senare tid, haft klara totalitära drag.

Framtagandet av typståndpunkter kompletteras med ett framtagande av idealtypiska argument, som underbygger typståndpunkterna. Igen möter läsaren ett omsorgsfullt förarbete – argumentens källor är olika klassiska och teoretiska framställningar, som ingående penetreras. Och igen är man nog benägen att tycka att framställningen blir framtung. Det skall dock samtidigt sägas att Uddhammar skriver om dessa ting med spänst och klarhet – han är uppenbart engagerad; samtidigt klarsynt. Den kanske intressantaste fråga man kan ställa om argumenten blir dock försummad. Den signaleras förvisso av Uddhammar i bokens inledning, när han frågar (s 44) om de ståndpunkter partierna faktiskt intar och de principiella argument de anför alltid hänger samman. I fortsättningen blir tematiken dock ganska bortglömd – när Uddhammar mot slutet av framställningen återvänder till den, anför han endast några allmänna reflexioner. Onekligen är detta synd – eftersom han har data om både ståndpunkter och argument, hade han kunnat anlägga ett mera systematiskt grepp, och därmed leverera en mycket intressant delanalys.

Jag skall ännu göra några mindre påpekanden:

(1) Att Uddhammar formulerar en hypotes synes mig inte bara onödigt utan närapå felaktigt. Hypotesen är nämligen inte teoretiskt härledd – den dyker bara upp i bokens början, opåkallad och oväntad. För den finns ingen särskild aprioristisk grund, särskilt som Uddhammar riktar en kortfattad men ändå välbetänkt metodologisk kritik mot andra författare som uttalat sig i hypotesens anda. I själva verket hade, vilket Uddhammar medgav vid disputationen, en hypotes med helt motsatt innehåll varit lika rimlig i ett utgångsläge. Ett sådant lika rimligt val hade emellertid fått konsekvenser – i stället för att med Popper som förebild söka fall med förväntad oenighet hade författaren med samma förebild nu bort söka fall med förväntad enighet. Detta hade bl.a. inneburit att vissa områden som författaren nu under hänvisning till enighet sorterar bort hade framstått som särskilt angelägna testfall.

Nej, hypotesen borde nog ha utgått. Det är sedan en annan sak att verkligheten ger Uddhammar rätt: den enighet hypotesen talar om är för handen.

(2) Uddhammar noterar på ett ställe att han haft svårigheter med klassificeringen av argument. "Tyvärr har inte alltid den precision i analysen kunnat uppnås, som varit önskvärd", skriver han (s 457). Svårigheterna är i och för sig naturliga och vanliga i sådana kvantitativa innehållsanalyser som opererar med idealtyper. Mot denna bakgrund är det litet förvånande att Uddhammar inte reliabilitetstestat sina tolkningar. I och för sig synes de nog, på det hela taget, rimliga och övertänkta. Men läsarens övertygelse därom att Uddhammars klassificeringar håller hade stärkts, om han kunnat demonstrera instrumentens förmåga att ge likadana eller liknande utslag när de sätts i andra händer.

(3) Den säkerhet varmed Uddhammar bearbetat sitt siffermaterial övertygar inte alltid. Det framgår sålunda att argumenttypen regleringsstaten anförts i 52 % av fallen, medan delen för sedliga staten är 36 %, för den minimala staten 11 % (dock anges 12 % på s 456), och för försäkringsstaten 8 %. Summan härav blir 107 %. Då det sägs (s 468) att totalfrekvensen 100 % förutsätter att varje parti anför samtliga typargument vid samtliga beslutstillfällen, är en procentsats över 100 omöjlig att föreställa sig. På ett annat ställe (s 456) skriver författaren dock att antalet möjliga fall är samtliga partier gånger antalet beslutstillfällen – detta skulle i och för sig, om och när partierna gör bruk av flera argument i ett och samma beslut, möjliggöra procentsatser som överstiger 100. Liknande oklarheter möter f.ö. i tabellerna 12.3–12.6.

(4) Som tryckprodukt är boken smakfull och sober. Korrekturläsningen har emellertid inte slutförts med hundra procentig energi. Boken har en del tryckfel, och den avslutande litteraturlistan har vissa brister och utelämnanden. Den erratalista som beledsagar boken är inte alldeles kort, men ändå inte alldeles fullständig. Ett ganska grovt fel finns i tabell 9.5 (s 339), där partiernas ställningstaganden i en särskild fråga (år 1947) hänförs till den sedliga

staten i stället för den minimala staten – dramatiska konsekvenser för de övergripande resultatena och tolkningarna har felet dock inte. I en figur (12.1) på bokens slutsidor dyker plötsligt termen "nattväktarstaten" upp, förmodligen som en övervintrande kvarleva från tidigare och terminologiskt annorlunda textversioner.

Till slut: av Emil Uddhammars doktorsavhandling skall man vara skäligen imponerad. De invändningar, större och mindre, jag här har rest mot inlägg i avhandlingens uppläggning och genomförande kan inte undanskyma det faktum att Uddhammar skrivit en avhandling som förtjänar uppmärksamhet och uppskattning. Avhandlingens största förtjänst och största brist koncentreras till samma

punkt: ambitionsnivån. Den är hög i det Uddhammar med breda penseldrag tecknar det offentliga expansionen i Sverige under en mycket lång tid och i en stor mängd beslut, den är låg i det Uddhammar avstår från en systematisk förklarande verksamhet. I en sammanvägning överväger det majestätiskt storslagna i Uddhammars beskrivning. Den lämnar ett centralt bidrag till en förståelse av linjer och temata i svensk politik och den ger en av lärdom präglad analytisk framställning om svensk politisk kultur. Avhandlingen är stor i termer av arbete, tankemöda och resultat.

Dag Anckar

Till redaktionen insända skrifter

- Ulf Bernitz, m fl, *Vad betyder EG? En lärobok om den europeiska gemenskapen*. Stockholm 1993: SNS Förlag
- Bulletin de la Commission Royale d'Histoire, CLIX, 1-4 Livraisons; Bruxelles 1993
- Hans Danelius, *Mänskliga rättigheter*. 5 uppl., Stockholm 1993. Norstedts Juridik
- Andrew Gray, Bill Jenkins & Bob Segsworth, ed, *Budgeting, Auditing and Evaluation. Functions & Integration in Seven Governments*. New Brunswick 1993: Transaction Publishers
- Dag Hartelius, Ryssland och dess regioner – sönderfall eller sammanhållning? *Världspolitikens Dagsfrågor* 4 1993
- Sören Häggroth m fl, *Kommuner och landsting. En grundbok*. Stockholm 1993: Norstedts Juridik
- Tim Knudsen, *Den danske stat i Europa*. Köpenhamn 1993: Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Björn Kumm, Jordens urbefolkningar i kamp för sina rättigheter. *Världspolitikens Dagsfrågor* 8 1993
- Torbjörn Larsson, *Det svenska statsskicket*. Lund 1993: Studentlitteratur

- Per Læg Reid & Johan P Olsen, red, *Organisering av offentlig sektor. Perspektiver – reformer – erfaringer – utfordringer*. Oslo 1993: Tano
- Ann-Sofie Nilsson, *Socialismo o muerte? Kubas framtid i frihet. Världspolitikens Dagsfrågor* 7 1993
- Sven E Olsson, Hans Hansson, Ingemar Eriksson, *Social Security in Sweden and Other European Countries – Three Essays*, Finansdepartementet Ds 1993:51.
- Bjørn Erik Rasch, red, *Symbolpolitikk og parlamentarisk styring*. Oslo 1993: Universitetsforlaget
- Martina Roos, *Mänskliga rättigheter – en fråga i tiden, Världspolitikens Dagsfrågor* 5 1993
- Mats Sjölin, *Coalition Politics and Parliamentary Power*, Lund 1993: Lund University Press
- Gunnar Sjöstedt, Gatt i omvandling. Mot förstärkning eller sammanbrott? *Världspolitikens Dagsfrågor* 6 1993
- Evert Vedung, *Statens markpolitik, kommunerna och historiens ironi*, Stockholm 1993: SNS
- Hans L Zetterberg, *Sociologins följeslagare*, Stockholm 1993: Ratio
- Annika Åkerberg, *Kompetens, den kritiska resursen i kunskapsbaserad verksamhet*. Helsingfors 1993: Svenska handelshögskolan

Notis

Europeisk statsvetarkongress i Madrid

År 1994 är det för tjugioandra gången som ECPR, den europeiska statsvetarorganisationen, kommer att arrangera Joint Sessions of Workshops. Arrangemanget går av stapeln i Palacio de Exposiciones y Congresos i Madrid under tiden 17-22 april. Verksamheten omfattar 23 arbetsgrupper jämte två planning sessions. Information om evenemanget kan fås från ECPR Central Services, University of Essex, Wivenhoe Park, Colchester, Essex CO43SQ, England, fax +44 206872500 eller från arrangörerna i Madrid, ECPR Joint Sessions Organizing Committee, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas, Instituto de Estudios Sociales Avanzados, c/ Alfonso XII 18 º5, 28014 Madrid, Spanien, fax +34 15218103.

Programmet har följande innehåll.

Workshops

Rational Actor Models of Political Participation. Patrick Seyd, Sheffield och Paul Whiteley, Williamsburg, Va, USA
The Impact of Context of Collective Action. Ricca Edmondson, Galway och Rainer Schmalz-Bruns, Universität der Bundeswehr, Hamburg
The Political Economy of Regionalism. John Loughlin, Rotterdam och Michael Keating, Strathclyde, Glasgow
Causes and Consequences of Party Organizational Change. Lars Svåsand, Bergen och Robert Harmel, Texas, USA
The New Public Management: The Search for Theoretical and Empirical Identity. Chris Moore, Strathclyde, Glasgow
Different Rates and Types of Change in Political Parties: From Adaption to Transformation. Martin Bull, Salford
The Logic of Group Membership in the New Europe. Justin Greenwood, Aberdeen och Joaquim Molins, Barcelona
Equality Policy – A Comparative European Perspective. Frances Gardiner, Trinity, Dublin

Green Politics and Democracy. Brian Doherty, Keele och Marius de Geus, Leiden
Political Communication and Political Actors in Europe: The State of the Art. Jacques Verstlé, Paris och Barbara Pfetsch, Mannheim
Moral Dimensions of International Issues. Moorhead Wright, Aberystwyth
Foreign Policy Dimensions of the 'Common Market' in the Post-Cold War Era. David Willis, Hull.
How Do Wars End? Wolf-Dieter Eberwein, WZ, Berlin och Keith Webb, Canterbury
The Single Market and Global Economic Integration. Geoffrey Underhill, Coventry och William D Coleman, Hamilton, Ontario, Canada
Democratic Representation and the Legitimacy of Government in the EC. Pilar Del Castillo, Madrid och Hermann Schmitt, Mannheim
Administrative Reform in Central Government. Walter Kickert, Rotterdam och Torben Beck Jørgensen, Köpenhamn
The Referendum Experience in Europe. Michael Gallagher, Trinity, Dublin och Pier Vincenzo Uleri, Firenze
National Political Elites and European Integration. Dietrich Herzog, Freie Universität, Berlin
Party Factionalism and Democratization. Richard Gillespie, Portsmouth och Lourdes Lopez Nieto, Madrid
Regionalist Parties in Western Europe. Lieven de Winter, Louvain och Ferdinand Müller-Rommel, Lüneburg
Anti-Party Sentiment, Thomas Poguntke, Mannheim och Susan Scarrow, Harvard, Mass, USA
EC Enlargement and Foreign Policy Change in Europe: Implications for the EC, The Twelve and the EFTA States. Walter Carlsnaes, Uppsala
The State and the Health Care System. Vibeke Erichsen, Bergen och Michael Moran, Manchester
Planning Sessions:
The Politics of Social Security in East Europe. Ralf Rønning, Lillehammer
Police et Immigration: Vers l'Europe de la Sécurité Intérieure. Didier Bigo, Paris

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: *Uppsatser (Main articles)*, *Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments)*, *Litteraturgranskningar (Book reviews)*, and *Notiser (Shorter notices)*.

INGRID WIDLUND: *A Vote for MGR: Transaction and Devotion in South Indian Politics.*

The former film-star M. G. Ramachandran (MGR) was elected chief minister over the state of Tamil Nadu in 1977. He died ten years later, leaving behind a party (ADMK) which he had personalized from its inception. This article attempts to point at some important factors behind MGR's mass appeal and discusses what this tells us about voters' motives. It is argued that the notion of political clientelism does not fully apply to the Tamil context, since the relationship between MGR and his voters did not typically require an exchange. The patron-client concept is found inadequate for an understanding of MGR's personal popularity, and therefore insufficient for an analysis of the political success of ADMK. The concept of charisma is introduced to make better sense of the intense admiration and devotion to MGR. His popularity resulted from the integration of his political and acting careers in the 50's and 60's. MGR's later emphasis on welfare-programs corresponded to his heroic appearance on the screen, and strengthened his image as the poor people's friend. It is further suggested that this image was activated at local level by MGR's fan-clubs. The "enigma" of MGR is finally put in the context of Tamil culture and history.

BOGDAN SZAJKOWSKI: *The Bantustanisation of Russia.*

It is possible to distinguish four stages in the disintegration of the former USSR. The first is the disintegration of the Soviet Union. The second, the dismembering of some of its former constituent republics (e.g. Moldova, Georgia, Tajikistan and Uzbekistan). Third is the 'republicanization' or more precisely 'Bantustanzation' of the Russian Federation. The fourth stage will be further disintegration of the Federation's components into even smaller entities.

The article analyses the main factors contributing to the 'Bantustanization' process: ethno-territorial conflicts, symbiosis of communist collectivism and ethnicity, the tradition of community in the Russian lands, consequences of progressive economic decline, explosion of crime, deepening political cleavages, the decline of presidential authority, crisis of statehood, inoperability of the Federation Treaty and the failure to agree on the text of the new Russian constitution. It discusses the specific examples of the 'Bantustanization' process in various parts of Russia and concludes that the creation of several separate 'homelands' has been achieved by local population in defence of their economic and political interests. This process will have far reaching consequences for international politics and the construction of the new world post-communist order.

GUNNEL ARVIDSSON: *Wenn jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen. Några nutida svenska politikers minnen. (MEMORIES OF SOME MODERN SWEDISH POLITICIANS)*

This essay deals with modern Swedish political memoirs and autobiographies. The works specifically studied are written by two former party leaders, Gösta Bohman and Ulf Adel-

sohn (moderates), one ex finance minister, Kjell-Olof Feldt (social democrat), and two former cabinet ministers, Britt Mogård (moderate) and Anna-Greta Leijon (social democrat).

The status of memoirs in some other sciences as well as characterization of different categories of recollections is outlined. The political person is focused. Who writes memoirs, and why? What does one wish to attain in politics? Why does one leave top political life? What specific contributions give memoirs to our knowledge of politics?

Who: With one exception, the authors have experienced defeat, ideologically or personally. Why: To defend, explain and invite. They are people with own strategic goals, or without: persons of actions – problem solvers. A third line is stated as "teaching learning". Withdrawal takes places at a point of agreement between emotional experience and intellectual position. Ending a career and the writing of memoirs has been a means of balancing the books or of regeneration. Beyond the boundaries of party politics, different kinds of politicians are attracted to different categories of problems and solutions.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Ingrid Widlund är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala

Dr Bogdan Szajkowski är verksam vid Department of Politics i Exeter.

Gunnel Arvidsson är socionom och tidigare verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Fil dr Marie Demker är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg

Fil dr Ulf Bjereld är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg

Docent Lauri Karvonen är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Åbo Akademi

Professor Helge O Larsen är verksam vid Institutt for samfunnsvitenskap i Tromsø

Dag Anckar är professor i statsvetenskap vid Åbo Akademi

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskapliga institutionen, Box 52, 221 00 Lund, tfn 046-108946.

Statsvetenskaplig Tidskrift kommer att liksom hittills publicera uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare kommer att få granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Anckar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, S-221 00 Lund
Sverige